

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет іноземних мов
Кафедра німецької мови і літератури з методикою викладання

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мельничук Г. М.

« ____ » _____ 2020 р.

Реєстраційний №

« ____ » _____ 2020 р.

МЕТАФОРИ-КОМПОЗИТИ ЯК ЗАСІБ НОМІНАЦІЇ ТА
ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Магістерська робота студентки
групи НАФм -15
ступінь вищої освіти: магістр
спеціальності 014.02 Середня освіта
(Мова і література німецька)
Тютюник Олени Віталіївни

Керівник: кандидат філологічних
наук, доцент **Мельничук Г.М.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени комісії

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МЕТАФОРИ-КОМПОЗИТА У МОВОЗНАВСТВІ	6
1.1. Поняття «метафора», її типології та функції у лінгвістиці	6
1.2. Композит та мотиви його утворення у лінгвістиці	16
1.3. Сутність та характеристика поняття «метафора-композит»	27
Висновки до першого розділу	33
РОЗДІЛ 2. МЕТАФОРИ-КОМПОЗИТИ ЯК ЗАСІБ НОМІНАЦІЇ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ У РОМАНАХ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ ПИСЬМЕННИЦЬ	36
2.1. Метафора як один із засобів номінації та характеристики особи у сучасній мові	36
2.2. Морфологічна та семантико-синтаксична характеристики метафори-композита як засобу номінації та характеристики особи у романах сучасних німецьких авторок	48
Висновки до другого розділу	70
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	73
3.1. Формування іншомовної лексичної компетенції учнів у старшій профільній школі	73
3.2. Комплекс вправ і завдань для формування іншомовної лексичної компетенції учнів на матеріалі метафор-композитів	76
Висновки до третього розділу	87
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	102
ДОДАТКИ	104

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку лінгвістики, що набирає дедалі динамічнішого характеру, спостерігається тенденція до комплексного вивчення метафори, взаємодії її семантичних, стилістичних, структурних та функціональних характеристик. Зважаючи на той факт, що метафоризація «лежить в основі багатьох семантичних процесів – розвитку синонімічних засобів, виникненні нових значень та їх відтінків, створенні полісемії, розвитку системи термінології та емоційно-експресивної лексики» [6, с. 296], цілком логічним є зростання інтересу лінгвістичних студій, у межах яких вивчаються різні аспекти метафори німецької мови.

Серед значної кількості метафор, які функціонують у сучасній німецькій мові, саме метафори-композиції привертають особливу увагу. У нашому дослідженні ми зупинилися на вивченні метафор-композицій, які слугують засобами номінації та характеристики особи у сучасній німецькій мові.

Аналіз наукової літератури з теми показав, що проблема та особливості функціонування метафор-композицій є предметом постійної уваги науковців та наукового пошуку. Питаннями дослідження різних аспектів словоскладання займалися такі вітчизняні та зарубіжні дослідники та вчені, як К. Абрамова, Л. Ковбасюк, Л. Кухар, Г. Складарська, I. Barz, E. Donalies, W. Fleischer, M. Lohde, B. Matzke, L. Ortner, Ch. Römer та інші. Серед лінгвістів-дослідників метафор варто зазначити Н. Арутюнову, М. Варламова, А. Вежбицьку, В. Вовк, Г. Гасанову, вивченню метафор-композицій присвячено роботи Л. Пасик, Л. Рись, S. De Knop, H. Skirl, E. Schendels.

Наявність у лексичній системі німецької мови великої кількості композицій є однією з її характерних особливостей. Лексичний склад мови постійно зазнає змін під впливом зовнішніх факторів – розширюється за рахунок появи неологізмів, виникнення нових лексико-семантичних варіантів, а

метафори-композиції є одним з джерел поповнення словникового складу мови, саме тому обрана тема не втрачає **актуальності** і постійно потребує досліджень.

Зважаючи на актуальність проблеми дослідження, його важливе значення для лінгвістичної теорії та практики, темою кваліфікаційної магістерської роботи було обрано: «Метафори-композиції як засіб номінації та характеристики особи в сучасній німецькій мові».

Метою кваліфікаційної роботи є виявлення особливостей метафори-композиції як засобу номінації та характеристики особи у сучасній німецькій мові.

Для досягнення зазначеної мети розв'язували такі **завдання**:

- опрацювати наукову літературу з теми дослідження;
- з'ясувати лінгвістичну сутність понять «метафора» та «метафора-композиція» у науковій літературі;
- дослідити метафору як засіб вторинної номінації та виявити функції метафори;
- розглянути композицію, виявити мотиви композиційного утворення та визначити типи комбінаторики;
- відібрати й систематизувати досліджувані найменування особи;
- систематизувати метафори-композиції як засіб номінації та характеристики особи за морфологічною та семантико-синтаксичною класифікаціями;
- за результатами дослідження розробити комплекс вправ і завдань для використання на уроках німецької мови.

Об'єкт дослідження – метафори-композиції як засіб номінації та характеристики особи у сучасній німецькій мові.

Предмет дослідження – морфологічні та семантико-синтаксичні особливості і функції метафори-композиції у сучасній німецькій мові.

Джерельною базою слугували романи сучасних німецьких письменниць Л. Бек, К. Гір, Г. Лінд, С. Фрьоліх, Е. Гербердінг, Е. Хольст.

Мета і завдання магістерської роботи вимагають комплексного підходу до обрання методів дослідження. У ході виконання роботи було застосовано такі **методи дослідження**: теоретичний аналіз (вивчення основних теоретичних понять, аналіз наукової літератури з теми дослідження); критичний аналіз (дослідження основних типологій метафор у лінгвістичній науці); теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про метафори-композиції як засіб номінації та характеристики особи); системний аналіз (добір фактичного матеріалу та його угруповання); лінгвістичний аналіз (дослідження семантико-синтаксичного та частиномовного аспектів метафор-композиції як засобу номінації та характеристики особи, словотвірний аналіз); описовий метод (опис особливостей функціонування метафор-композицій як засобу номінації та характеристики особи в художніх творах).

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання основних його положень та результатів у навчальному процесі, а саме – у курсах лексикології, стилістики, теорії та практики перекладу німецької мови, філологічного аналізу тексту та у практичному курсі німецької мови.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків списку використаної літератури та списку використаних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 118 сторінок, обсяг основного тексту викладено на 91 сторінках, список використаної літератури налічує 92 одиниці, список використаних джерел – 13 одиниць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МЕТАФОРИ-КОМПОЗИТА У МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Поняття «метафора», її типології та функції у лінгвістиці

Поняття «метафора» розглядається на сучасному етапі розвитку лінгвістики не просто як стилістичний засіб, що слугує для створення образності, вона слугує відображенням навколишньої дійсності, її оцінки та характеристики. Інтенсивне дослідження метафори зумовлює значну кількість методологічних підходів, серед яких розрізняють структурно-стилістичний, когнітивно-прагматичний та когнітивно-семантичний (концептуальний) підходи. Традиційний – структурно-стилістичний підхід концентрує увагу на вивченні переносного, образного значення слів, словосполучень і речень, що передбачає розуміння метафори як стилістичного прийому, втіленого у мовних одиницях [63, с. 210-221]. При когнітивно-семантичному підході метафора розглядається у площині мисленнєвої діяльності людини, досліджується взаємодія двох концептів – позначуваного й образного, яка втілюється у мовних знаках [34; 78]. Згідно з когнітивно-прагматичним підходом, у якому хоча й розглядається мисленнєва діяльність, але увагу зміщено на метафоричний смисл, який виникає завдяки інтенції (наміру) комуніканта у дискурсі [75; 78]. Тобто кожен з підходів фокусує увагу на метафорі, але розглядає її у певній площині функціонування.

Однією з перших наук, що займалася вивченням метафори була риторика. Класична риторика розглядала метафору як прикрасу промови або як відхилення від норми – перенесення назви одного предмета на інший з метою заповнення мовної лакуни – відсутнього в лексичній системі еквіваленту однієї мови для лексичної одиниці іншої мови [63, с. 217].

Довгий час метафора була у полі уваги лише риторики, потім перемістилася в лінгвістику, де спричинила виникнення порівняльної концепції метафори. У лінгвістиці метафору розглядали як образне переосмислення найменування, приховане порівняння. Згідно з теорією порівняння метафоричне висловлювання пов'язане з порівнянням двох або декількох об'єктів [63, с. 218].

Загальновідомо, що термін «метафора» походить від грецького слова «μεταφορά» – перенесення. Вчення про метафору почалося з «Поетики» давньогрецького філософа Аристотеля, який трактує метафору як «перенесення слова зі зміною значення або з роду у вид, або з виду в рід, або з виду у вид, або за аналогією (у формі пропорції)». Теорії метафори від Аристотеля до сьогодні умовно поділяють на два типи. Згідно з теорією порівняння, метафоричні висловлювання пов'язані з порівнянням або схожістю двох чи більше об'єктів (наприклад, Аристотель). Щодо теорії семантичної взаємодії – метафора пов'язана з вербальною опозицією чи взаємодією двох семантичних сенсів – метафорично вжитого висловлювання та оточуючого буквального контексту [47, с. 321]

За Аристотелем метафора є скороченим порівнянням, з якого виключено вказівку на загальну ознаку порівнюваних об'єктів, отже, можна стверджувати, що творець перепатетичної школи розумів метафору в широкому сенсі як перенесення на основі схожості та суміжності значень. У процесі аналізу дефініції метафори, приведеної Аристотелем, можна зробити висновок, що перенесення «з виду в рід» та «з роду у вид» мають метонімічну природу, адже вони базуються на суміжності понять, тоді як перенесення з «з виду у вид» та «за аналогією» базуються на схожості та мають відповідно метафоричну природу [3, с. 58].

Учень Аристотеля Квінтіліан також розглядає метафору, але вже у вузькому сенсі, адже «перенесення» за Квінтіліаном ґрунтується лише на

схожості. Філософ розробив типологію метафори, в якій було розглянуто такі типи перенесення значень:

- 1) З живого предмета на живий;
- 2) З неживого об'єкта на неживий;
- 3) З живого на неживий;
- 4) З неживого на живий [47, с. 324].

Аналіз літератури показав, що термін «метафора» має низку визначень у сучасній лінгвістиці. Численні дефініції поняття «метафора» знаходимо у словниках. У німецькомовному словнику Duden знаходимо таке тлумачення терміну «метафора»: «Метафора (особливо вживана як стилістичний засіб) – це мовний вираз, при якому одне слово (словосполучення) з його власним семантичним контекстом перенесено в інший, без пояснення прямого порівняння зв'язку між позначувальним та позначуваним; образне перенесення (наприклад, «*der kreative Kopf des Projekts*»)» [72].

У словнику лінгвістичних термінів за редакцією О. Ахманової метафора розглядається як троп, сутність якого полягає у вживанні слів та виразів у переносному значенні на основі схожості та аналогії: «*der Zahn der Zeit, der alle Tränen trocknet!*» [7, с. 229].

У літературному енциклопедичному словнику знаходимо таке трактування: «Метафора – вид тропа, перенесення властивостей одного предмета (явища чи аспекту буття) на інший за принципом їх подібності або за контрастом. На відміну від порівняння, де присутні обидва члени зіставлення, метафора – це приховане порівняння, в якому слова «як», «ніби», «нібито» опущені, але маються на увазі» [36, с. 462]. Тобто кожна дефініція ґрунтується на тому, що основною властивістю метафори є перенесення властивостей на основі подібності, проте у словнику Duden Deutsches Universalwörterbuch, на нашу думку, визначення поняття «метафора» є найбільш повним.

Зважаючи на той факт, що історія вивчення метафори та порівняння нараховує багато століть, а перші спроби їх співвідношення було зроблено ще за часів давньогрецьких філософів та риторів, вважаємо актуальним розглянути і порівняти ці тропи. Першу спробу наукового опису зв'язку між метафорою та порівнянням було зроблено Аристотелем, адже він дійшов висновку, що «порівняння є також метафорою, адже між ними існує лише незначна різниця. Так, коли поет (говорить) про Ахілла: «він ринувся, як лев», це – порівняння. Коли ж він каже «лев ринувся» – це метафора: зважаючи на те, що обоє володіють хоробрістю, то поет, використовуючи метафору, назвав Ахілла левом.... [3, с. 276-278]. Аристотель, як творець теорії метафори, вислови, які містять у собі перенесення інтерпретує як метафори.

На основі вчення Аристотеля виникли компаративістські теорії, у межах яких метафора тлумачиться як імпліцитне, непряме порівняння. У межах компаративістських теорій метафору і порівняння розглядають лише як стилістичні варіанти. Л. Присяжнюк зазначає, що зведення метафори до перефрази у формі порівняння не може відобразити взаємовідношення між метафорою та порівнянням у повній мірі, така теорія знаходить критиків. Критерій розмежування тропів за наявністю або відсутністю експліцитно вираженого компаративного зв'язку, приймаючи до уваги лише сполучникові порівняння «A is like B», не розглядає безсполучникові компаративні конструкції синтаксичного і лексико-граматичного рівня, компаративні конструкції з лексичним показником, словотворчі компаративні конструкції [48, с. 255].

Д. Девідсон також вдається до критики подібних теорій: «Для таких теорій метафори – теорії еліптичного порівняння і її більш витонченого варіанта, який прирівнює образне значення метафори до буквального значення порівняння, характерний один спільний великий недолік. Вони роблять глибоке, приховане значення метафори дивовижно очевидним і доступним. У

кожному конкретному випадку приховане значення метафори може бути виявлено шляхом посилання на те, що є звичайним тривіальним порівнянням... Проте метафори часто важко інтерпретувати й зовсім неможливо перефразувати» [цит. за 48].

Дослідниця С. Сасіна розглядає метафору і порівняння через призму лінгвістичних категорій «функціональне поле компаративності», до якого входять порівняння і компаративний епітет, і «функціональне поле метафоричності», яке розпадається на метафору і метафоричний епітет. У межах цього підходу основною категоріальною ознакою порівняння є експліцитне вираження суб'єкта і об'єкта порівняння (номінативного і компаративного імені N1 і N2). Інші компоненти порівняння – модуль і компаративний зв'язок, визнаються факультативними. Категоріальною ознакою метафори визнається імпліцитність одного з імен. Відсутність N2 перетворює порівняння у метафору, відсутність N1 – у метафору-перифразу [50, с. 26].

Деякі дослідники – Н. Арутюнова, А. Вежбицька, В. Вовк поділяють точку зору, що відмінність у логіко-семантичній основі порівняння і метафори є основою їх поділу [5; 17; 19]. Н. Арутюнова виокремлює характеристики порівняння і метафори, представлені в таблиці «Відмінності метафори і порівняння» [5, с. 26-29]:

Таблиця 1.1 «Відмінності метафори і порівняння»

МЕТАФОРА	ПОРІВНЯННЯ
1) лаконічна, уникає модифікаторів, пояснень, обґрунтувань, скорочує мовлення;	1) підсилює мовлення, мотивує висловлювання;
2) двочленна: (відсутній модуль)	2) трьохчленне: об'єкт, суб'єкт,

	модуль;
3) виражає подібність, яка розкриває суть предмета, його постійну ознаку;	3) вказує на подібність одного об'єкта іншому, незалежно від того, чи є вона постійною чи скороминучою, дійсною чи химерною;
4) не допускає обставин місця та часу;	4) характерні обмеження терміном або епізодом;
5) відсутність компаративного зв'язку	5) можлива наявність компаративного зв'язку

Узагальнюючи наведені вище визначення метафори і спираючись на характерні змістовні ознаки, у нашій роботі ми будемо послуговуватися визначенням метафори як образного перенесення, при якому слово (словосполучення) з його власним семантичним контекстом перенесено в інше, без пояснення асоціативного зв'язку між об'єктом мислимим та об'єктом, використаним для порівняння (позначуваним та позначувальним).

Шляхи відбору критеріїв класифікації метафор, що функціонують у сучасному мовознавстві зумовлюють існування різних типологій метафор. Наприклад, за критерієм *морфологічного вияву головного компонента метафори*, який беруть до уваги Л. Андрієнко, М. Варламов, Г. Гасанова існують іменникові, прикметникові, дієслівні метафори [2; 15; 22]. Лінгвісти, які досліджують семантику – О. Вербицька, Л. Макаренко, О. Некрасова, О. Потебня, А. Ткаченко виокремлюють антропометафори (персоніфікація, прозопопея, уособлення), зоометафори, ботанометафори (або *біометафори*),

метафори-опредмечування ознак, метафори-синестезії (*сенсорні* метафори) [18; 37; 42; 47; 60].

В. Московін виокремлює чотири основних обставини, які визначають систему параметрів класифікації метафори: своєрідність плану вираження та змісту, сильна залежність від контексту, а також функціональна специфіка метафоричного знаку [41, с. 122]. Таким чином, розглядаючи перераховані вище параметри лінгвісти виокремлюють семантичну, структурну та функціональну класифікації метафор.

У лінгвістичних студіях представлено такі типології метафор, що ґрунтуються на семантичних та структурно-граматичних критеріях:

- 1) *за морфологічним виявом головного компонента метафори*, який беруть до уваги Л. Андрієнко, М. Варламов, Г. Гасанова розрізняють іменникові, прикметникові та дієслівні метафори [2; 15; 22];
- 2) *за структурою*: прості (*однокомпонентні*), складні (*багатокомпонентні*) (Н. Арутюнова, Л. Кравець, В. Чембай) [5; 32; 65];
- 3) *за функцією*: порівняння, протиставлення, загадка, номінація, базисна метафора, приписування властивостей, відкриття (Н. Арутюнова, А. Вежбицька) [5; 17];
- 4) *за належністю до систем мови і мовлення*: узуальні (або *стерті, мертві, згаслі, мовні*), авторські (*образні, okazіональні, мовленнєві*) (В. Вовк, В. Гак, В. Телія) [19; 20; 58];
- 5) *за семантикою*: антропометафори (персоніфікація, прозопопея, уособлення), зоометафори, ботанометафори (або *біометафори*), метафори-опредмечування ознак, метафори-синестезії (*сенсорні* метафори);
- 6) *за належністю головного компонента метафори до певної лексико-тематичної групи* [6, с. 219].

Функціональна класифікація передбачає класифікацію метафор відповідно до мети їх використання в мовленні, тобто за функціональним параметром. До цієї класифікації належать такі метафори:

- номінативні метафори, які використовуються для номінації таких явищ, для яких понять у мові ще не існує: *Reißverschluss*;
- оцінні метафори: *Gigant des Denkens*;
- декоративні метафори, які слугують засобом відображення дійсності і прикраси мовлення: *Diamanttau*;
- пояснювальні метафори слугують для пояснення і розуміння невідомого шляхом вже знайомого; когнітивні метафори, які є характерними для наукового стилю мовлення та використовуються для пояснення, передбачення, виявлення властивостей об'єкта вивчення шляхом порівняння з загальновідомим феноменом, тобто в евристичній (пізнавальній, гносеологічній) функції. До пояснювальних метафор належать також метафори-моделі, де один об'єкт моделюється в поняттях іншого (чорна діра, популяційні хвилі) і кореневі метафори, які є основою наукової концепції та ряду термінів, що створюють єдину мотиваційну систему: *Zweig der Sprachen – мовна гілка, lebendige und tote Sprachen – живі і мертві мови* [74, с. 247].

За структурою метафори класифікують на прості, в основі яких лежить один образ, та розгорнуті – метафори, які реалізують декілька образів, пов'язаних між собою [4, с. 64].

Метафора є предметом уваги сучасних лінгвістів галузей лексикології, стилістики та наукового пошуку естетики, логіки, когнітивної психології, прагматики, риторики та філософії. Незважаючи на те, що дослідження теорії метафори нараховують понад два тисячоліття, у лінгвістиці до початку 1980-х років метафору розглядали лише як прикрасу, деякі мовознавці стверджували, що прийом використання метафори лише спантеличує розуміння людини. На

сьогодні вивченням проблематики і особливостей функціонування метафори займаються як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники.

Німецький філософ Е. Кассіерер спробував пояснити історичне підґрунтя метафори: «Походження метафори шукають то в створенні мови, то в міфологічній фантазії; інколи мається на увазі слово, котре завдяки своїй первісній метафоричності має породжувати і постійно жити міф, інколи, навпаки, саме метафоричність слів вважається лише спадком, який отримала мова від міфу і який вона дає йому в борг» [28, с. 34]. Тобто, з одного боку, міфологічні уявлення можуть бути першоджерелами метафори, з іншого – метафора може бути основою міфологічних уявлень. Далі філософ розвиває думку стосовно функціонування метафори у давнину. Е. Кассіерер окреслює межі стародавньої метафори та сучасної індивідуальної метафори, розмежовує детермінанти, що призвели до їх виникнення. Він зазначає, що раніше людина, сама того не усвідомлюючи, незалежно від її бажання, була вимушена говорити метафорично. Причиною цього стала потреба вираження зростаючих потреб свого духу, для цього людині треба було докласти зусиль та напружити свою поетичну фантазію до крайньої міри. Метафора більше не була результатом усвідомленої діяльності поета чи просто задуманим перенесенням значення слова з одного об'єкта на інший [28, с. 35]. Історично метафора виникла в момент розпаду міфологічної свідомості, тоді, коли свідомість людини абстрагувалася, коли з'явився художній образ.

Сучасна індивідуальна метафора є результатом діяльності фантазії, тоді як стародавня метафора частіше була наслідком необхідності і у більшості випадків завдячує своїм походженням не стільки перенесенню слова з одного поняття на інше, скільки більш точному визначенню поняття, що відповідає старій назві [28, с. 35].

Лінгвіст А. Чудінов зауважує, що в історії науки відомі концепції, згідно з якими в якості основних виокремлювали наступні функції метафори: естетична,

номінативна, комунікативна, прагматична. У своїй монографії «Метафорична мозаїка у сучасній політичній комунікації» дослідник-мовознавець цитує оратора Давнього Риму Цицерона: «Вживання слів в переносному значенні є широко розповсюдженим. Його породила необхідність під тиском і скупістю словника, а потім вже краса його і принадність розширили область його вживання. Адже подібно тому, як одяг, спершу винайдений для захисту від холоду, згодом став використовуватися для прикрашання тіла і знак відмінності, так і метафоричні вислови, введені через недостатність слів, стали в більшості використовуватися заради утіхи» [66, с. 28].

Дослідниця І. Кобозева зазначає у своїй роботі «Семантичні проблеми аналізу політичної метафори», що функції метафори залежать від типу дискурсу, в якому ця метафора фігурує: «В поетичному тексті головними функціями метафори визнаються естетична (метафора як прикраса мовлення) і активізаційна (метафора як засіб активізації сприйняття адресата), тоді як пізнавальна відходить на задній план. У науковому дискурсі на перше місце виходить пізнавальна, евристична функція метафори, що дозволяє осмислити новий об'єкт дослідження, спираючись на знання про інші типи об'єктів» [29, с. 134-135].

Досить широкою і докладною є класифікація функцій метафори представлена В. Харченко, яка виокремлює та описує 15 функцій метафори: номінативну, інформативну, мнемонічну, евристичну, пояснювальну, стилетвірну, текстотвірну, жанроутворювальну, кодувальну, конспірувальну, емоційно-оцінну, етичну, аутосугестивну, ігрову, ритуальну. Дослідниця зауважує, що названі функції формують 6 класів, в кожному з яких першою вказана основна функція, якій підпорядковано інші:

- 1) номінативна, інформативна, мнемонічна;
- 2) евристична, пояснювальна;
- 3) емоційно-оцінна, етична, аутосугестивна;

- 4) кодувальну, конспірувальну;
- 5) стилетвірна, текстотвірна, жанроутворювальна;
- 6) ігрова, ритуальна [64, с. 83-84].

Таким чином, до основних функцій метафори мовознавці відносять номінативну, образотворчу, стилістично-описову, емоційно-експресивну, зображально-оцінну, внутрішньоаксіологічну функції.

1.2. Композит та мотиви його утворення у лінгвістиці

Загальновідомо, що найпродуктивнішим видом словотвору у німецькій лексичній системі є словоскладання, або, як його прийнято називати – композиція, утворення композитів, за допомогою якого більшою мірою відбуваються розширення та поповнення вокабуляру сучасної німецької мови.

Як стверджують дослідниці в галузі лексикології К. Рьомер та Б. Матцке, словоскладання – вид словотвору, при якому через сполучення декількох, щонайменше двох базисних морфем чи складів, виникає нова лексема – композит. Наприклад, *Bildung + Bedürfnis* → *Bildungsbedürfnis*, *Sommer + Kleid* → *Sommerkleid*, *Pantoffel + Held* → *Pantoffelheld* [87, с. 71].

Основною ознакою композита є чіткий порядок його компонентів – означальний компонент завжди знаходиться перед означуваним, до того ж, між ними не можна додати іншу лексему. В. Фляйшер вказує на незмінність порядку компонентів композита на відміну від словосполучень, у яких послідовність лексем є нефіксованою та може змінюватися, не впливаючи на зміст словосполучення: *das Mondes Licht* – *das Licht des Mondes*; *im Dorf die Straße* – *des Dorfes Straße* – *die Straße des Dorfes*. Зміна порядку компонентів є неможливою у випадку, коли йдеться про композит, адже між лексемами «*die Dorfstraße*» і «*das Straßendorf*» існує значна семантична відмінність [74, с. 52-53].

М. Степанова характеризує композити відзначає, що «в якісному співвідношенні вони багатогранні», композитами є «семантично монолітні одиниці з різним ступенем ідеоматичності і монолітні одиниці, адекватні синтаксичним структурам» [55, с. 46]

В. Фляйшер наголошує, що зв'язок між компонентами словосполучення в німецькій мові може бути виражений такими додатковими елементами, як прийменники, але в композитах цей зв'язок здійснюється лише послідовністю компонентів [74, с. 53].

Як правило, композит є бінарно структурованим, другий безпосередній компонент якого, як морфологічно провідна лексема, фіксує категоріальні особливості загального значення [71].

Увага лінгвістів приділяється питанню мотивації утворення композитів. Як зазначає В. Вашунін, мотивом у даному випадку слугує «причина, яка спонукає мовця використати в процесі мовлення для позначення певного явища чи предмета саме композит, а не іншу конструкцію, наприклад, словосполучення» [16, с. 12].

В. Фляйшер вважає, що мотивом утворення композитів може бути відсутність у лексичній системі мови необхідного найменування. Також носії мови віддають перевагу використанню семантично мотивованих слів, які легко закріплюються у свідомості. Ще одним мотивом утворення композитів є бажання та прагнення до мовної економії, відповідно, місця, як, наприклад, заголовки газетних статей, підписи під ілюстраціями та малюнками [74]. Носії мови уникають використання громіздких конструкцій в усному мовленні, що також є мотивом утворення композитів.

П. Поленц виокремлює такі чинники утворення композитів:

- 1) номінація – відсутність необхідного найменування;
- 2) універбація багаточисленних конструкцій;

- 3) стійке закріплення в свідомості (використання семантично мотивованих слів, адже вони легко та міцно закріплюються в свідомості);
- 4) мовна економія (прагнення мовців уникати громіздких конструкцій);
- 5) посилення висловлювання;
- 6) застарівання певної номінативної одиниці, втрата її наочності (*der Strommarkt* замість *der Elektrizitätsmarkt*);
- 7) утворення за аналогією [84, с. 158].

Як зазначають К. Рьомер та Б. Матцке, найпоширенішим серед словотвірних типів у німецькій мові є іменниковий композит [87]. Л. Ортнер зазначає, що іменникові композити становлять дві третіх словникового складу німецької мови [81].

Фахівці в галузі мовознавства, класифікуючи композити за частинами мови, для бінарно структурованих композитів виокремлюють наступні моделі поєднання з такими частинами мови – іменник, дієслово та прикметник:

- 1) Іменник + іменник (*Ballhaus, Bücherregal, Hühnerauge, Mauerblümchen, Menschenkraft, Tageszeitung, Teppichboden*);
- 2) Іменник + прикметник (*krebsrot, schneeweiß, taghell, todschick, katzenfreundlich*);
- 3) Іменник + дієслово (*staubsaugen, teilnehmen*);
- 4) Прикметник + іменник (*Altmeister, Hochspannung, Hochhaus, Rotstift, Schwarzbrot, Warmwasser*);
- 5) Прикметник + прикметник (*hellblau, hochaktuell*);
- 6) Прикметник + дієслово (*krankfeiern, kurzarbeiten, stillstehen*);
- 7) Дієслово + іменник (*Schlafzimmer, Schreibpapier, Schweigepflicht, Webfehler, Reisegesellschaft*);
- 8) Дієслово + прикметник (*denkfaulstrapazierfähig, merkwürdig*);
- 9) Дієслово + дієслово (*pressschweißen, stehenbleiben, schwingschleifen*) [55, с. 117-118].

Отже, залежно від того, якою частиною мови представлено етимон – основний компонент складного слова, що є другою лексемою у бінарно структурованому композиті – іменником, прикметником чи дієсловом, виокремлюють відповідно іменниковий композит, прикметниковий композит та дієслівний композит.

В. Вашунін вважає, що найбільш поширеними в якості компонентів композитів є основи іменників та дієслів, дещо менше – основи прикметників [16]. Він класифікує складні іменники відповідно до ролі першого компоненту, розділяючи композити на два безпосередньо складових елементи. Дослідник виокремлює три типи складних іменників:

1) перший безпосередній складовий елемент співвідносний зі словом (з основою слова чи словоформою): *Stehlampe – steh(en)+Lampe – торшер*;

2) перший безпосередній складовий елемент співвідносний з синтаксичним сполученням слів:

а) перший безпосередній складовий елемент може вживатися самостійно: *Wort-für-Wort-Übersetzung (Wort für Wort) – дослівний переклад*;

б) перший безпосередній складовий елемент самостійно не вживається: *Haus-Haus-Gepäckbeförderung (von Haus zu Haus) – доставка багажу додому*;

3) перший безпосередній складовий елемент співвідноситься з реченням:

а) самостійним: *eine Der-Kavalier-zahlt-und-schweigt-Miene – der Kavalier zahlt und schweigt + Miene – гримаса «Кавалер платить і мовчить»*;

б) підрядним: *das Wenn-man-viel-Geld-hätte-Spiel – wenn man viel Geld hätte (so...) + Spiel (гра «коли буде багато грошей»*.

Перші елементи всіх трьох типів не є ні словом, ні синтаксичним сполученням слів, вони являють собою незмінні компоненти, які співвідносяться з даними лексичними одиницями [16, с. 17-18].

I. Кюн пропонує класифікацію, що ґрунтується на типі відношень між безпосередніми компонентами композитів. Так, німецька лексиколог виокремлює детермінативний композит, копулятивний композит та зсуви [77].

Дещо схожою, але більш розширеною є класифікація композитів Е. Доналіс, яка розрізняє детермінативний композит, екзоцентричний композит, копулятивний композит, контамінацію та редуплікацію. Варто зазначити, що контамінація є «взаємодією мовних одиниць, дотичних або в асоціативному, або в синтагматичному ряду, що призводить до їх семантичної або формальної зміни, або до утворення нової (третьої) лексичної одиниці» [71, с. 200]. Таким чином, результатом контамінації є виникнення нової лексичної одиниці або нової форми лексичної одиниці на основі зближення чи поєднання наявних у системі мови лексичних одиниць. Редуплікація в свою чергу є «фономорфологічним явищем, суть якого полягає в подвоєнні початкового складу (часткова редуплікація) або цілого кореня (повна редуплікація). Граничним випадком редуплікації є повторення – подвоєння всього слова» [35, с. 408].

У журналі «Deutsche Sprache» представлено каталог критеріїв, розроблений Е. Доналіс, який європейські лінгвісти використовують для визначення належності лексеми до категорії композитів. До цих критеріїв належать такі:

- 1) Композити є комплексними;
- 2) Композити утворено без використання словотвірних афіксів;
- 3) Композити написано разом;
- 4) Композити мають специфічний наголос;
- 5) Композити містять поєднувальний елемент;
- 6) Композити є утвореннями з правим елементом, який є змістовно визначальним для композита;
- 7) Композити змінюються за відмінками як ціле (слово);

- 8) Композити є синтаксично неподільними;
- 9) Композити є синтаксично семантичними островами;
- 10) Композити є термінологічними єдностями. [71, с. 323].

Погляди лінгвістів розходяться стосовно наявних видів словоскладання у німецькій мові. Так, В. Фляйшер серед видів словоскладання виокремлює детермінативний (означальний) композит (Determinativkomposita) та сурядний композит (Kopulativkomposita) [74].

Г. Альтман дещо роширює класифікацію і додає до детермінативного (означального) та сурядного композиту такі види: зсуви (Zusammenrückung), універбація (Zusammenbildung), який дослідник називає синтетичним композитом. Розглядаючи універбацію Г. Альтман виокремлює два типи процесів словотвору та наводить такі приклади: *Energiespender* та *Altweibersommer*:

– Приклади першого типу (*Energiespender*) – форма після суфіксації з двоелементною основою; ні компоненти $a+b$, ні $b+c$ не зустрічаються вільно у слові.

– Приклади другого типу (*Altweibersommer*) – форма або після структур іменник+дієслово+іменник ($N+V+N$), при чому два перших члени (компоненти) діють як зсуви або тричленний детермінативний композит, а також ні $a+b$, ні $b+c$, звичайно не зустрічаються вільно у слові; $a+b$ часто нагадують зсуви NP/PP (іменна фраза/прийменниковий зворот) [68, с. 72].

К. Хайн особливу увагу звертає на Phrasenkomposita – фразовий композит, що складається з першого компонента у вигляді фрази (номінальні фрази, вербальні, прикметникові, займенникові та інші) і другого основного компонента. «Починаючи з 1960-х років фразовий композит було все більше реєстровано [...], незважаючи на те, що цей вид словотвору має бути більш давнім» [цит. за 76, с. 153]. Як доказ того, що фразовий композит було

розглянуто вперше не в 1960-х роках, дослідниця наводить в якості прикладу утворення 1901 року *Tichtgewissesweissmannicht-Theorie* [76].

Е. Доналіс під поняттям «Rektionskompositum» розуміє «детермінативний композит з визначеною семантичною кореляцією між другою та першою єдностями, а саме спрямованою інтерпретацією (*rektionalen Lesart*)» [71, с. 326]. В. Фляйшер зазначає, що «Двочлен є «реляційним іменником, який зумовлює граматичне доповнення, наприклад, *-abfahrt, -leser*. В якості «Rektionskompositum» *Zugabfahrt, Romanleser* залишається лише одне значення: *Abfahrt des / eines Zuges, Leser des Romans / von Roman*» [74, с. 186].

До категорії типових Rektionskompositum належать *Frauenkenner (Kenner der Frauen), Armenischlehrer, Konfliktbewältigung, Kuchenbäcker, Porschefahrer oder Wetterbeobachtung*. До цієї категорії також можна зарахувати такі іменникові та прикметникові композити: *Juwelendieb, Professorensohn* та *fälschungssicher*, адже друга єдність «має невід'ємну реляційність і, як наслідок, навіює думку про інтерпретацію керування» [74, с. 186].

В електронному словнику «Duden.Grammatik» атрибутивний композит (бахувріхі) тлумачиться як складне слово, яке називає особу чи річ за характерними ознаками, які не названо в елементах слова, наприклад, *Langbein, Löwenzahn, Langfinger* [73].

І. Барц та В. Фляйшер під атрибутивним композитом розуміють композит з детермінативним (не копулятивним) зв'язком безпосередніх компонентів, де другий компонент не означає загальне, родове поняття, під яким можна класифікувати денотат. Наприклад, *Langbein* → *eine Person, die lange Beine besitzt, nicht *Bein* [69; 74]. Номінацію особи не подано безпосередньо в межах композиту, а розширено «зовні», звідси позначення екзоцентричного (протилежного ендоцентричному) композиту. Детермінативне відношення між безпосередніми компонентами можна також метафорично розтлумачити: *Dickkopf*. До назв осіб також зараховують назви рослин і назви тварин:

Blauschwanz, Graukopf, Grünschnabel, Hahnenfuß, Lästerzunge, Löwenzahn, Neunauge, Rotkehlchen, Spitzbauch, Silbermund.

Композити *Blauauge, Blondkopf, Kurzhals* виражають позначення частин тіла людини, в той час як вони відносяться до всієї людини. Якщо ж їх використано в групі слів, тоді мається на увазі лише частина тіла, *blaues Auge*. Показовим є приклад «*Rotbart*», що позначає лише носія бороди в той час як «*rote Bart*» дає посилання на бороду. Розглянемо ендоцентричне та екзоцентричне значення композиту «*Spitzbauch*» у таких прикладах:

Er ist ein Spitzbauch. → мається на увазі ендоцентричне значення (через синтагматичне відношення *sein*).

Er hat einen Spitzbauch. → екзоцентричне значення (через синтагматичне відношення *haben*) [74, с. 188].

Е. Доналіс вважає атрибутивний композит семантично обмеженим підтипом детермінативного композиту, що досить часто вживається на позначення живих предметів – людей, тварин, рослин, поряд з якими також знаходяться позначення предметів: *Dreirad* (засіб пересування, що має три колеса), *Hinkebein* (на позначення кульгавої особи), *Langbein* (особа з довгими ногами), *Nashorn* (ссавець з рогом на носі), *Schwarzdorn* (рослина, що має чорні шипи), *Viereck* (фігура, що має чотири кути), *Weißwurz / Weißwurzel* (рослина з білим корінням), *Wirrkopf* (для позначення людини, яка плутається) [71, с. 328].

Л. Ортнер протиставляє ендоцентричну та екзоцентричну композити. Для ендоцентричних композитів позначувана величина (ендоцентрична) згадується у другому компоненті, де (Ein) [AB] є (ein) [B], або існує інша формула для зворотніх детермінативних відношень, де (Ein) [AB] є (ein) [A]. Наприклад, *Gebirgsdorf* → *ein Gebirgsdorf ist ein Dorf* утворено за першою формулою, де *Gebirgsdorf* [AB] є *ein Dorf* [B]; за другою формулою утворено композит *Vierteljahr* → *Viertel eines Jahres*, де *Vierteljahr* [AB] є *Viertel* [A]. Відношення значень між компонентами А і В залишається в обох варіантах тим самим, що і

у відповідних ендоцентричних (детермінативних) композитах, наприклад, *Rothaut* поряд з *Rotwein*, *Katzenauge* поряд з *Vogelauge* [81, с. 115].

Екзоцентричні композити дослідниця поділяє на дві категорії: атрибутивно-екзоцентричний композит, до яких належать власне атрибутивний композит і бахувріхі, та порівняльно-екзоцентричний композит. Щодо атрибутивно-екзоцентричного композиту Л. Ортнер зазначає, що ця категорія композитів пов'язана з базовим поняттям через відношення *pars-pro-toto* – частина замість цілого, до того ж, більшість атрибутивно-екзоцентричних композитів сильно лексикалізовані, наприклад, *Rotschwanz* → *Vogel, der einen roten Schwanz hat*. Компаративно-екзоцентричний композит пов'язаний з базовим поняттям через порівняльне відношення, а більшість компаративно-екзоцентричних композитів також лексикалізовані, наприклад, *Fuchsschwanz* → *Handsäge* [81, с. 116].

Коли йдеться про прикметниковий атрибутивний композит, В. Фляйшер зазначає, що на сьогодні атрибутивний композит вже не є продуктивною моделлю. Для прикладу він наводить лексеми «*barfuß*» «*einen baren (=nackten) Fuß habend*» та «*barhaupt*». Жоден з них не можна використовувати як атрибут, а групу, що досить часто зустрічалася раніше заміщено дериватами на *-ig* «*barfüßig*». До цієї категорії можна також зарахувати *lauthals*, що сьогодні використовується лише як атрибут [74, с. 225]. Композит «*barhaupt*» у словнику DUDEN представлено лише з умлаутом та суфіксом *-ig* – *barhäuptig*, що означає «ohne Kopfbedeckung» [72].

Дослідник М. Лоде вважає, що атрибутивний композит представляє особливу форму детермінативного композиту, вказуючи на детермінативний зв'язок між обома компонентами. Основний компонент складного слова характеризує поняття, що знаходиться за межами композиту, тому є екзоцентричним. Наприклад: *Dickmilch* → *eine dickflüssige Milch*; *Dickbauch* → *ein Mensch, der einen dicken Bauch besitzt*;

Rotkehlchen → *Vogel mit rotem Gefieder am Hals;*

Ziegenbart → *Mann mit einem an einen Ziegenbock erinnernden Bart* [80, с. 37-38].

Основний компонент позначає частину тіла і заміщує цілу конструкцію. Ці утворення «з одного боку використовуються для позначення характеристики, що має вказана частина тіла (*Hinkebein* → *Mensch, der hinkt*, *Milchgesicht* → *unreifer junger Mann*), з іншого може мати відповідну характеристику чи властивості, а отже, належати до метафори (*Hasenfuß* → *überängstlicher Mensch*, *Schlappschwanz* → *Mensch, der schwach und kraftlos ist*)». У багатьох атрибутивних композитах відношення «частина замість цілого» не є очевидним і вони виявляють відносно високий ступінь ідіоматизації: *Graukopf* (*jmd. hat graues Haar*) має чітке відношення «частина замість цілого», *Starrkopf* (*jmd. ist starrköpfig, eigenwillig*) має нечітке відношення «частина замість цілого», *Grünschnabel* (*unerfahrener, unreifer Mensch*) нечітко символізує недосвідченість, «*Schnabel*» корелює з «*Mund*», що має ледве помітне відношення «частина замість цілого» [80, с. 82].

За М. Лоде деякі композити допускають два значення: *Dickbauch*, *Langhals*, *Kahlkopf* чи ідіоматичне позначення *Schafskopf*:

Er hat einen dicken Bauch / einen langen Hals / einen kahlen Kopf.

Er ist ein Dickbauch / Langhals / Kahlkopf.

Er hat einen Kopf wie ein Schaf.

Er ist ein Schafskopf = dummer Mensch [80, с. 83].

Атрибутивні композити використовуються не лише для номінації та характеристики людей, але й рослин, тварин:

Schwarzkehlchen → *Singvogel mit schwarzem Gefieder an der Brust;*

Neunauge → *Fisch mit Vertiefungen am Kopf, die Augen ähneln;*

Löwenmäulchen → *Blume, deren Blüten an aufgerissene Mäuler von Löwen erinnert* [80, с. 83].

Узагальнюючи думки лінгвістів, які займаються дослідженням та класифікацією складних слів, Л. Ковбасюк та К. Абрамова виокремлюють у німецькій мові наступні види словоскладання:

1. Детермінативний (означальний) композит (Determinativkomposita): *das Erdgasauto* – «Pkw mit Erdgasanbetrieb», *SPD-Fraktionschef*, *E-Learning*, *A-Faktor*, *G-7-Gipfel*, *Ost-West-Vertrag*;
2. Фразовий композит (Phrasenkomposita): *Vater-und-Sohn-Konflikt*;
3. Атрибутивний композит, або бахуврїхї (Possesivkomposita): *Zwergnase*, *Mädchengedächtnis/Katzengedächtnis*;
4. Сурядний композит (Kopulativkomposita): *die Pfandpflicht (das Pflichtpfand)*; *süßsauer (sauersüß)*;
5. Зсуви (Zusammenrückungen): *Nichtweglaufenkönnen*, *Schwitzhändchen* [30, с. 227-228].

Провідну роль серед складних слів німецької мови відіграють детермінативні композити, яким властива бінарна структура у формі означального та означуваного слів і які, по суті, не зазнають обмежень відносно семантичної комбінаторики безпосередніх складників. У ролі детерміната можуть виступати не лише повнозначні чи службові частини мови, але також окремі літери, частки, вигуки та еквіваленти речень [88].

Л. Кухар вважає, що у більшості випадків метафорично мотивовані значення композитів базуються на семантичних асоціаціях або конотаціях. Словникове тлумачення конститuentів не знаходить у таких випадках навіть часткової схожості зі словниковим тлумаченням початкового значення [33, с. 151].

Варто зазначити, що «конотація – це той аспект значення номінативних одиниць, який являє собою сукупність емотивних, асоціативно-образних і стилістичних сем, що відображають не тільки ознаки об'єктів, що позначаються, скільки ставлення мовця до позначуваного або до умов мови» [1, с. 115]. Тобто

значення метафори-комполита можна лише у деяких випадках тлумачити, враховуючи значення його компонентів, проте у своїй більшості основою метафоричного перенесення є «кодування» ставлення мовця до висловлювання.

1.3. Сутність та характеристика поняття «метафора-комполит»

Хоча більшість метафор зустрічаються в контексті буквально вжитих висловів, зважаючи на те, що в іншому випадку їх було би досить складно зрозуміти, проте використання будь-якого метафорично вживаного висловлювання лише в оточенні буквально вживаних висловлювань не є логічною необхідністю... [51].

Розглянемо детальніше зміст поняття «метафора-комполит» з подальшою метою простеження його зв'язку з контекстом. Погляди лінгвістів різняться щодо наповнення терміну «метафора-комполит» (*Kompositummetaphern*). Так, німецька дослідниця Г. Скірл відносить до метафор-комполитів детермінативні композити, у яких один із компонентів є метафорично переосмисленим [90, с. 25]. Незважаючи на те, який саме з компонентів – другий (означуване слово) чи навпаки перший піддається переосмисленню, дослідниця відносить такий композит до метафор-комполитів, але у випадку, коли метафорично переосмисленими є обидва компоненти, тоді процес метафоризації з процесом словоскладання не пов'язані, а отже такий композит не належить до категорії метафор-комполитів.

Іншої точки зору дотримується С. де Кноп, яка до метафор-комполитів відносить як метафори, які частково піддаються метафоризації, так і метафори, які повністю переосмислено [70, с. 251]. Повністю переосмислені іменникові композити не відрізняються від інших дериватів, які вживаються у прямому чи метафоричному значеннях.

Л. Пасик та Л. Рись зазначають, що існують метафори-композиції, які мають лише метафоричне значення, отже, метафоризація таких композитів відбувалася одночасно з процесом словотворення. Як приклад, дослідниці наводять словникову дефініцію метафори-композиції «*Stolperstein*» (камінь спотикання), де зазначено лише переносне значення «*Schwierigkeit, an der etwas, jemand leicht scheitern kann*» (складність, за якої щось, хтось може потерпіти краху) [49, с. 122].

У нашій роботі ми дотримуємося поглядів С. де Кноп та кваліфікуємо метафору-композицію як частково або повністю переосмислений композит. Розглянемо зв'язок значення контексту з метафорою-композицією.

Дослідники вважають, що метафори-композиції мають важливе значення для контексту з таких причин:

- їх використання дає змогу в найбільш можливій короткій формі вплести в текст метафоричну характеристику (жодна інша форма вживання слова у метафоричному значенні не є такою чіткою);
- метафори-композиції підтримують когерентність у розділах тексту, у яких метафорична характеристика продовжується через різноманітні мовні реалізації.

Г. Скірль зазначає, що метафори-композиції у тексті є одними з найбільш важливих засобів, які використовуються автором для забезпечення узгодженості комплексу метафор, тобто гарантують прийнятну змістовну кореляцію. Дослідниця додає, що комплекси метафор складаються з декількох метафор, де комплексний цільовий діапазон осмислюється різними прикладами метафор, які вказують на комплексне джерело походження. Зважаючи на особливо зрозуміле систематичне сполучення метафор-композицій, вони часто застосовуються у комплексах метафор авторами тексту. Окремі метафори-композиції часто можна знайти в розділах або частинах тексту, для яких є важливою влучність вираження змісту, таких як заголовки тексту або коротка оцінка, наприклад, у теле- чи медіа журналах [90, с. 38].

Досліджуючи функціонування метафор-комполитів у сучасній німецькій мові, неможливо залишити поза увагою значення макро- та мікроконтекстів. М. Ріффатерр пропонує власну стилістичну концепцію, згідно якої стилістичні ефекти виникають на основі контрасту між макро- та мініконтекстом. У структурному плані мініконтекст представляє собою бінарну групу, компоненти якої знаходяться в опозиції один до одного і стилістичне значення виникає лише при взаємодії компонентів. Мініконтекст обмежений рамками двох складових частин [цит. за 33, с. 151].

Л. Кухар зазначає, що поняття мікро- та макроконтексту застосовується для аналізу стилістичних значень, які виникають у межах композити між її складовими, а також для аналізу стилістичних функцій композити в межах дискурсу чи культурологічного контексту [33, с. 151].

В загальному розумінні контексту виокремлюють вузький – мікроконтекст (що представляє слово або словосполучення) та більш широкий контекст – макроконтекст (котрий охоплює як цілісне речення, так і надфразову єдність); в даному випадку сутність конститuentів розглядається на рівнях тексту.

У мікроконтексті втілюються стилістичні фігури та тропи. Фоном, що їх утворює виступає семантика способу словотворення, тобто словоскладання. Семантика моделі, яка інтуїтивно присутня у мовленнєвій свідомості, вступає у протиріччя з лексичним наповненням одного із складових композити, та надає йому виразності.

Стосовно широкого контексту формуються композити, забарвленість і образність яких виникає за рахунок ситуаційно мовленнєвого чи культурологічного контексту. Це контекстуальні метафори, хіазм, перифрази та інші стилістичні засоби [33, с. 151].

Отже, досліджуючи стилістичне значення композити, обов'язково треба зважати на мікроконтекст – умовний фон, контекст усередині самої композити,

та макроконтекст – функціонування самої композити в певній ситуації, дискурсі, де виокремлюються, окрім самої композити, всі складові ситуації.

Є. Шендельс виокремлює комбінації значень у метафорах-композитах, що базуються на таких видах дисонансу:

- 1) одухотворене + неодухотворене (*Bachgemurmel, Kanonenmünder*);
- 2) назва тварини + назва людини (*Schweinekerl*);
- 3) неодухотворене + одухотворене (*Kupfernase, Melonenkopf, Tomatengeist*);
- 4) неодухотворене + неодухотворене (*Bücherweltall*) [86, с. 232].

Дана класифікація ілюструє дисонанс між семами одухотвореності та неодухотвореності, що виникає в морфотемній структурі, характерний для більшості метафоричних композитів. Внутрішньомодельний морфотемний дисонанс може виникати і по лінії неодухотворене + неодухотворене [33, с. 152]. Дослідниця пропонує три види внутрішньомодельного морфотемного дисонансу, а весь корпус таких одиниць поділяє на три великі групи, де внутрішньомодельний морфотемний дисонанс виникає:

1) По лінії одухотворене + неодухотворене (О+Н): *Hexenkessel, Kaderschmiede*, у яких другий компонент за В. Фляйшером, є «джерелом образності» [74, с. 99-100]. *Diskurs-Coctail, Hoffnungsfunkel, Nervensäge, Meinungsklima* являють собою узуальні метафори та є одномоментними утвореннями;

2) По лінії одухотворене + одухотворене (О+О): *Schweinekerl* – дисонанс виникає усередині категорії одухотвореності між позначенням особи й тварини. Його можна визначити як внутрішньомодельний морфотемний дисонанс. Компоненти типу *Schwein-, Sau-, Affen-* є серійними та тяжіють до напівафіксів, тому їх можна поєднувати як з одухотвореними іменниками, так і з неодухотвореними;

3) По лінії неодухотворене + неодухотворене (Н+Н): *Bücherflut – Flut von*

Büchern, Programmpaket – Paket von Programmen, Zitatenschatz – Schatz von Zitaten. Перший компонент у множині може замінити всю складну конструкцію, але образність у такому випадку втрачається. Другий компонент має додаткове значення збірності, яке реалізується разом з образністю. У цій групі в одну номінативну одиницю зливаються компоненти, лексичні значення яких належать до різних предметних галузей – різних морфотем. Подібний прийом метафоричного переосмислення може базуватися на синестезії – поєднанні різних видів відчуттів: *Lärmtrauben* – поєднання зорових і слухових відчуттів.

Метафори-композиції, як і інші форми метафор, використовуються укладачами тексту з метою справити певний ефект на реципієнтів, наприклад, бажання пізнання, переконання, прийняття оціночного судження чи емоційну реакцію. Для текстів, у яких на передній план виступає інформативна функція, метафори-композиції використовуються перш за все, з метою експлікації: через неї концептуальні сфери, складні для опису чи розуміння, осмислені через відношення до інших, здебільшого конкретних концептуальних сфер: *Zorneschäfte, Zornsparkasse, Rachebank* та інші [90, с. 38-39].

Композиції з метафоричним значенням є як засобом створення експресії у публіцистичному тексті, якщо йдеться про порушення семантичної сполучуваності компонентів, так і загальноприйнятими штампами, метафоричне значення яких значною мірою стерлося [33, с. 152]. Вважаємо необхідним розглянути у роботі типи комбінаторики конститuentів композиції з метою виявлення згорнутих у складному слові стилістичних фігур.

Дисонантна комбінаторика дозволяє утворити окремі метафоричні вирази практично всіх основних видів когнітивної метафори та є характерною для метафор-композицій (*Beziehungsgeflechte, Lebensstation, Motivationsbogen, Reformstau, Zeitschwelle*), образних перефразів, оксюморонів (*Hassliebe, Galgenhumor, Öko-Krieger, Totleben*), порівнянь (*Bulldozer-Gesicht, Milchgesicht,*

Silberhaar), синестезій (*Champagnerakkord, Holzakzente, Moschusakzente, Zitrusnoten*).

Ще одним типом комбінаторики конститuentів композити є внутрішньомодельне фокусування, для якого характерним є зміщення основного комунікативного акценту на один зі складових компонентів композити. У більшості випадків цю роль виконує перший компонент складного слова, а другий компонент характеризує предмет чи поняття загалом. Фокусивна комбінаторика має місце у іроніях, перифразах, темпоральних метоніміях, метонімічних перенесеннях «форма – зміст» (*UNO-Blauhelme, Seestücke*), символах (*DDR als «totale Hippie-Republik»*) та синекдохах.

Внутрішньомодельна градуальна оцінка є характерною для композитів, у яких перший компонент дає оцінку другому. Цей тип комбінаторики Л. Кухар називає градуальним, адже оцінка передбачає шкалу «більше-менше», «краще-гірше». У більшості випадків композити побудовані за принципом градуальної комбінаторики, де перший компонент є епітетом щодо другого, наприклад, *die Anschreckungspreise, die Billigtouristen* – негативне маркування; *Universalgenies* – позитивне маркування. До видів градуальної комбінаторики зараховують випадки, у яких перший компонент надає другому гіперболічного характеру, наприклад, *Mondpreisen*, де когнітивна метафора висоти гіперболізується «як до місяця».

З метою досягнення стилістичного ефекту використовується внутрішньомодельна системна експлікація. Цей тип комбінаторики використовують при процесах демотивації – поверненні до первинних значень. Формальним засобом зв'язку у таких випадках слугує дефіс, що вказує на самотійність складових [54, с. 232]. Додавання дефіса та дужок можливе в разі поділу слова на складові частини, наприклад, (*Nieder-*)*Lage* має два значення – «поразка» та «положення знизу» через ремотивацію.

Графічні засоби використовуються з метою псевдоетимологізації, тобто незвичного, нового, переосмисленого значення композитної конструкції. Використання дужок у межах слова часто супроводжується додаванням однієї чи декількох літер: *schwäbisch-preußischen F(r)eindschaft*, де додавання взятої в дужки (r) дає змогу в межах одного слова протиставляти два протилежні поняття *Feindschaft* і *Freundschaft*. Злиття двох антонімічних номінацій, що має місце у даному випадку, прийнято називати оксюморonom, що є результатом використання графічних засобів. Дужки в даному прикладі вказують, що є ворожнеча, тому в цьому випадку реалізовано підтекст.

Висновки до першого розділу

У першому розділі в результаті аналізу лінгвістичних робіт за темою дослідження нами було розглянуто та визначено сутність поняття «метафора», встановлено відмінності між метафорою та порівнянням, розглянуто функції метафори, типології метафори, що існують у сучасній науці про мову. У ході аналізу літератури за темою встановлено, що науковці по-різному підходять до тлумачення поняття «метафора». У нашій роботі за основу було взято визначення метафори як образного перенесення, при якому слово (словосполучення) з його власним семантичним контекстом перенесено в інше, без пояснення асоціативного зв'язку між об'єктом мислимим та об'єктом, використаним для порівняння (позначуваним та позначувальним).

У ході аналізу наукових праць з досліджуваної проблеми доходимо висновку, що існування різних типологій метафори зумовлено шляхами відбору критеріїв, які використовують дослідники. На основі аналізу літератури з досліджуваної теми встановлено, що метафора виконує цілу низку функцій у літературі, а саме: номінативну, інформативну, мнемонічну, евристичну,

пояснювальну, стилетвірну, текстотвірну, жанроутворювальну, кодувальну, конспірувальну, емоційно-оцінну, етичну, аутосугестивну, ігрову, ритуальну.

У результаті опрацювання лінгвістичного матеріалу за темою дослідження надано характеристику композита, для бінарно структурованих композитів розглянуто моделі поєднання компонентів за частинами мови (з іменником, прикметником та дієсловом), з'ясовано, що іменниковий композит є найпоширенішим серед словотвірних типів у німецькій мові, встановлено сутність поняття «метафора-композит», який кваліфікуємо як частково або повністю переосмислений композит.

У роботі розглянуто значення макро- та мікроконтексту, кожен з яких є важливими для аналізу стилістичних значень композитів, що просліджуються між його компонентами, а також для аналізу стилістичних функцій композитів в межах контексту. Мікроконтекст є умовним фоном, контекстом у межах самої композити, макроконтекст являє собою функціонування композити у певному тексті чи ситуації, де окрім самого композиту, простежуються всі складові ситуації.

Також розглянуто мотиви композитоутворення:

- відсутність необхідного найменування у лексичній системі мови;
- універбація багаточисленних конструкцій;
- міцне закріплення композитів у свідомості;
- економія мовних засобів;
- посилення висловлювання;
- втрата наочності та застарівання номінативної одиниці, що вже існує в мові;
- утворення композитів за аналогією.

Визначено типи комбінаторики та розглянуто види внутрішньомодельного морфотемного дисонансу, що виникає між елементами метафори-композита. З'ясовано, що дисонанс між семами одухотвореності та

неодухотвореності, що виникає в морфотемній структурі, характерний для більшості метафор-комполітів.

РОЗДІЛ 2

МЕТАФОРИ-КОМПОЗИТИ ЯК ЗАСІБ НОМІНАЦІЇ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ У РОМАНАХ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ ПИСЬМЕННИЦЬ

2.1. Метафора як один із засобів номінації та характеристики особи у сучасній мові

Теорія номінації пов'язана, перш за все, зі з'ясуванням співвідношення понятійних форм мислення, створення, розподілу та закріплення найменувань за різними формами об'єктивної дійсності. У сучасній лінгвістиці існують дві сфери найменування – сфера первинного створення словесних знаків, які називають повторювані утворення об'єктивної дійсності, та суб'єктивного досвіду носіїв мови, а також сфера вторинного найменування, створення висловлювань як позамовних знаків. Таким чином, лінгвісти виокремлюють два основних типи номінації – первинну та вторинну.

Форма, що використовується в своїй первинній функції для позначення певного об'єкту оточуючого середовища в даних умовах, може бути названа основною формою, первинною або прямою номінацією. В. Гак, А. Уфимцева під первинною номінацією розуміють мовне означування за допомогою слів та словосполучень [20; 61]. Первинна лінгвістична номінація – співвідношення фрагменту дійсності позамовного ряду, що відображується в свідомості людини, та звукоряду, який отримав уперше функцію найменування, дуже рідкісне явище [7, с. 243].

Вторинна номінація, тобто утворення другого, навіть третього найменування для об'єктів позамовної дійсності, які вже були позначені засобами мови, чи, на думку В. Телії, використання вже наявних у мові номінативних засобів в новій для них функції найменування [54, с. 129], посідає

в системі номінативного інвентарю кожної мови одне з найголовніших місць. Розширення словникового складу мови взагалі, і німецької мови зокрема, триває безперервно, постійно спостерігається явище утворення нових лексичних одиниць, що мають задовольнити потребу вираження людського мислення та світосприйняття, але наразі однією з особливостей процесу збагачення лексичної системи мови є спроможність до вираження нових, невідомих понять через наявні у мові лексичні одиниці за допомогою мінімальних модифікацій лексеми чи переосмислення. Тобто йдеться про можливість задоволення пізнавальних та інформативних потреб суспільства лише за рахунок своїх внутрішніх можливостей. Таким чином вторинна номінація є складним явищем, адже в такому разі лексичні одиниці вже не прямо відображають навколишню дійсність, а зазнають переосмислення, спираючись на початкове значення – значення, набутого лексичною одиницею в результаті первинної номінації.

У залежності від підходів до процесів вторинної номінації розрізняють декілька її різновидів. З прагматичної точки зору вивчення, у вторинній номінації можна виокремити два принципово різних процеси: процес вторинного найменування об'єкту, який раніше вже був об'єктом номінації (старий номінат – старий, але інший номінант) і процес найменування таких сторін дійсності, що раніше не були об'єктом номінації (новий номінат – старий номінант). В обох випадках «вторинність» полягає у використанні лексеми, зовнішньої оболонки слова, яка раніше вже брала участь в номінативних актах. У першому випадку (старий номінат – старий, але інший номінант) причина номінативного акту є суто прагматичною, рушійною силою під час такої вторинної номінації є бажання носіїв мови оновити експресивні, прагматичні можливості цих слів. Причини вторинної номінації в другому випадку (новий номінат – старий номінант) полягають у необхідності найменування словом нових реалій та понять, що постійно виникають [59, с. 53]. Тобто у першому

випадку йдеться про наявні у мові лексичні одиниці, що слугують об'єктом номінації задля створення певного ефекту та істотно збагачують лексичну систему мови. У другому випадку ведемо мову про переосмислення наявних лексичних одиниць у системі мови з метою позначення нових реалій, що виникають, певних явищ, понять. Використання відомої лексичної одиниці для позначення нового об'єкту навколишнього світу розширює та збагачує зміст висловлювання, адже внутрішня форма слова виступає знаком для сприйняття нового значення лексичної одиниці в тій формі, яка була раніше відома реципієнту.

Загальновідомо, що вторинне найменування формується на основі значення, яке використовується в новій для нього функції найменування. У процесі вторинної номінації відбувається взаємодія чотирьох компонентів: дійсність, понятійно-мовна форма її відображення, переосмислення значення мовної форми, що опосередковує належність нового сенсу до дійсності та власне мовна форма у вторинній номінації. Розглядаючи способи зображення іменем дійсності, у мові розрізняють два типи вторинної номінації – непряму (мотивовано-опосередковану) автономну та опосередковану непряму вторинну номінацію.

Непряма (мотивовано-опосередкована) автономна вторинна номінація здійснюється на базі одного імені, наприклад: *blau* – «1) синій, голубий, блакитний; 2) п'яний»; *grau* – «1) сірий; 2) сивий» [31, с. 26]. У такому випадку має місце непряме відображення об'єктів позамовної дійсності, що опосередковується попереднім значенням слова, певні ознаки якого відіграють роль внутрішньої форми, переходячи в новий смисловий зміст. Сформований таким чином зміст співвідноситься з позамовним рядом автономно. Тобто у результаті непрямої вторинної номінації направленість смислу імені стає причиною самостійної номінативної цінності одиниці найменування. Варто зазначити, що найменування, утворені в результаті непрямої (мотивовано-

опосередкованої) вторинної номінації містять у сигніфікаті відомості, необхідні для правильного співвіднесення імені та означуваного фрагменту дійсності.

Головна ознака опосередкованої вторинної номінації полягає в тому, що процес формування нової мовної номінативної одиниці відбувається на основі комбінаторно-синтезуючої діяльності людської свідомості та відповідної мовної техніки, тобто в утворенні нової одиниці активну участь бере ще одне чи навіть декілька вже існуючих у мові найменувань. Формування смислу нового найменування, таким чином, відбувається під безпосереднім впливом змісту іншого найменування, яке детермінує характер відображення реальної дійсності, визначаючи той чи інший ракурс його розглядання. Понятійно-мовний зміст співвідноситься з позамовною одиницею опосередковано, завдяки певній, строго визначеній номінативній одиниці. Все це свідчить про несамотійну номінативну цінність цієї одиниці, про непряме співвідношення смислу імені з дійсністю, коли під час найменування в об'єкті позамовної дійсності виділяються лише такі ознаки, які вважаються суттєвими для нього відносно ознак якого-небудь іншого об'єкта, до того ж, ознак, які вже були закріплені в іншому найменуванні [61, с. 74-75].

Різні шляхи відбору критеріїв називання зумовлюють різні типології номінації. Розглядаючи критерій *призначення номінації, її комунікативну функцію*, Н. Арутюнова розрізняє чотири функціональні типи номінації: *екзистенційну (інтродуктивну), ідентифікаційну, предикатну й апелятивну* [6, с. 304–350].

Екзистенційна (інтродуктивна) номінація функціонує відповідно до сфери буття, у яку її було введено. Цей тип номінації легко розгортається в словесний портрет предмета, тому серед екзистенційних номінацій переважно зустрічаються імена й іменні вирази таксономічного і дескриптивного типу. Базуючись на об'єктивній семантиці, екзистенційна номінація може водночас

приймати суб'єктивнооцінні визначення, що задають емоційну тональність наступної оповіді.

Якщо для *екзистенційної* (*інтродуктивної*) номінації є характерними імена широкої семантики, то для *ідентифікаційної* номінації об'єкта характерним є прагнення до диференціації індивідуальних об'єктивних рис та ознак, що виділяють даний предмет усередині класу. На вибір ідентифікаційної номінації впливає низка чинників: рівень поінформованості адресата мови, характер описуваної події, яка виявляє у своїх учасників визначені властивості (аспектуальна номінація); значення предиката, що імплікує наявність у суб'єкті чи об'єкті визначеної якісної характеристики, ставлення мовця до предмета, тип відношень між учасниками події (на це вказує вживання релятивних номінацій) і, нарешті, загальний стиль оповіді.

Вибір ідентифікаційного імені регулюється як прагматичними, так і змістовими чинниками. Якщо *ідентифікаційна* номінація відповідає тільки прагматичному завданню, тоді її зміст не виходить за межі фонду загальних знань співрозмовників, а отже не несе для адресата мови додаткової інформації. Між ідентифікаційним ім'ям і предикатом зазвичай відсутня семантична співвіднесеність. Якщо ідентифікаційна номінація відповідає не тільки прагматичному завданню пошуку предмета спілкування, то її зміст знаходиться у визначеній взаємодії зі змістом предиката. Атрибути при ідентифікаційній номінації або мають адитивний характер, нанижуючи ідентифікаційні ознаки об'єкта, або несуть у собі нову інформацію про описувані події чи момент мовленнєвої діяльності.

Предикатна номінація предмета спрямована на виявлення його істотних рис. Цілком занурюючись у те, що повідомляється, *предикатна* номінація загострює увагу на одній з ознак предмета, певним способом уточнює його, виокремлює й відтінює. Для цього використовуються визначені синтактикосемантичні прийоми протиставлення, нанизування близьких за

значенням імен та інші. У позиції звертання вживаються імена релятивної семантики, що фіксують відношення між співрозмовниками або ставлення до співрозмовника з боку того, хто говорить.

Визначення чи апелятив, як правило, має емоційнооцінне значення. Вибір апелятива регулюється не тільки індивідуальними взаєминами співрозмовників, але й прийнятими в даному суспільстві соціальними стандартами [6, с. 356–357].

Відповідно до *критерію місця творення номінативних одиниць*, який беруть до уваги мовознавці Т. Журавльова, Н. Мігіріна, О. Тараненко, А. Уфімцева, існує три різні види номінації: «а) номінація через слово і словосполучення (лексична); б) номінація через речення (пропозитивна); в) номінація через текст (дискурсивна)» [25; 40; 56; 61]. Окремі дослідники цей критерій переносять на врахування *структурного типу* найменування. Процес називання відбувається за допомогою слів, словосполучень і фраз: рос. «река», «пионер», «солистка балета», «жена сына», «тому, хто колядуєт», «кто остается дома» [45, с. 37]. Для позначення таких утворень мовознавці використовують термін «структурні типи номінації». Отже, в основі – одиниця (структура) певного рівня мови (слово, словосполучення, фраза), за допомогою якої здійснено номінацію.

О. Тараненко вважає, що «слово і стійке словосполучення – це готові й відтворювані номінативні знаки мови, які співвідносяться з позначуваним фрагментом дійсності через опосередкування відповідним узагальненим поняттям. Вільне словосполучення і речення – це номінативні знаки мовлення, які співвідносяться з позначуваним одиничним (неузагальненим) фрагментом дійсності через його відображення в уявленні мовця і в кожному акті мовлення заново створюються (комбінуються) для позначення того чи іншого конкретного об'єкта. Але в межах номінативних знаків мовлення різні одиниці постійно просуваються в напрямі закріплення їх як знаків мови (залежно від

складності позначуваного явища і типовості його для носіїв даної мови). Пор. *Світає, гроза, біла хата, копати картоплю* – на відміну, напр., від „*Світає, край неба палає, соловейко в темнім гаї сонце зустрічає...*” (Т. Шевченко); *біла сакля; копати ріпу*; пор. відсутність виразних меж між апозитивним словосполученням як одиницею мовлення (*парасолька-автомат*) і аналогічним складеним словом (*телефон-автомат*)» [56, с. 385–386].

В основу наступної класифікації мовознавці М. Мігіріна, І. Нестеренко кладуть *критерій загальноприйнятості чи специфічності номенів* та виокремлюють відповідно *узуальну* та *оказіональну* номінації [40; 43].

Вибір *оказіональної* номінації, на відміну від *узуальної*, детермінований особливостями авторського світогляду, його мовною/мовленнєвою компетенцією, мотивом і метою, контекстом, складовими тексту/дискурсу й іншими факторами. Використання в комунікації *оказіональних* слів привертає увагу адресата до способу вираження думки, що сприймається як більш яскрава і значуща.

Оказіональне слововживання можна вважати моментом найбільш напруженої активності людської думки щодо адекватного вираження світорозуміння. Розглянемо *критерій мотивації й мотивованості*. Це основний розрізнявач типів номінації у В. Даниленко: 1) *мотивована* (афіксальні номени, складні словосполучення, семантичне перенесення) і 2) *немотивована* (запозичення, кальки, терміни з власних імен через метонімічне перенесення) [23, с. 63]. Дослідник констатує, що в термінології «найоб’єктивнішим можна вважати виокремлення словотвірної-морфологічного, синтаксичного й семантичного типів мотивованості, що відповідають трьом основним способам термінологічного словотвору в мові (морфологічному, синтаксичному й семантичному)» [23, с. 63].

З поняттям «номінація» взагалі, та «вторинна номінація» зокрема безпосередньо пов’язана метафора, яка називає об’єкти навколишньої дійсності,

тобто виконує номінативну функцію. У такому випадку метафора виникає на основі семантично автономної лексики, тому, як правило, позбавлена контексту. Коли ж йдеться про відношення «pars pro toto», де метафора позначає частину предмета, тоді метафорична назва стає частиною словосполучення стосовно її предметної належності [25, с. 72]. Тобто, коли розглядаємо такі метафори-композиції як *Hemdkragen* (комір сорочки), *Maustaste* (кнопка миші), *Wadenmuskel* (литковий м'яз) контекстуальне значення поза увагою залишити не можна.

Вивчивши та проаналізувавши наукову літературу з проблем номінації особи дійшли висновку, що для метафоричних номінацій особи характерною є гендерна диференціація. Дослідивши з цих позицій образні (метафоричні) номінації особи, було виявлено загальні характерні риси їхнього функціонування, обумовлені об'єктивно існуючими гендерними нормами і гендерним символізмом [40; 42].

У лексичній системі німецької мови на позначення чоловіка часто використовуються такі лексеми: *Mann, Männchen, Herr, Junge, Kerl, Bengel, Bube, Vater, Vati, Stiefvater, Großvater, Sohn, Bruder, Neffe, (der) Cousine, Onkel, Bräutigam, Opa, Mönch, (der) Witwer, das starke Geschlecht*. Основними жіночими номінаціями є: *Frau, Fräulein, Weib, Mädchen, Mädchel, Mutter, Mutti, Stiefmutter, Großmutter, Tochter, Schwester, Nichte, (die) Cousine, Tante, Braut, Oma, Hausfrau, Nonne, Magd, (die) Witwe, das schwache / schöne Geschlecht*. Спираючись на дану диференціацію чоловічих і жіночих номінацій, можна припустити, що метафора як частина загальної мовної системи також відображає гендерну дихотомію, а часто вживані лексеми є одним із компонентів метафори-композиції. Встановлено, що в німецькій мові існують метафоричні атрибутивні сполучення і зрощення із зазначеними вище компонентами, наприклад: *Adenauer-Tochter, Elefantenfrau (mann), Hasenfrau, X-Männchen, Seejungfrau*.

Підставою гендерної диференціації метафоричних одиниць також можуть виступати особові імена, оскільки традиційно в мові чоловічі та жіночі імена фіксуються. Деякі з них, особливо імена видатних в історії та культурі особистостей з часом переходять на підставі метафоричного переносу в імена загальні. Тому чоловіка або жінку, схожу за певними параметрами (зовнішньою подібністю, характером, ментальними якостями, статусом та ін.) на відому особу, будуть називати її ім'ям. Подібні метафори-композиції часто актуалізують роль обох референтів в суспільстві. Композит, що містить прізвище історичної особистості (письменників, композиторів) може слугувати не лише засобом номінації особи, але й використовуватися на позначення її твору: *Beethoven-Sinfonien*, *Liszt-Walter*, *Mendelssohn-Werkverzeichnis*. Композит із прізвищем особи може використовуватися для передачі походження, родинних зв'язків членів сім'ї: *Kennedy-Nichte*, *Kennedy-Kinder*, *Adenauer-Tochter*, *Woody-Allen-Filme*, *Zuckerberg-Baby*.

Відомо, що в сучасному світі мас-медіа відіграють значну роль у формуванні в людей певних стереотипів щодо зовнішності, поведінки в суспільстві чи рис характеру. Часто зразком для зовнішнього вигляду, стилю, манері триматися у суспільстві є популярні особи, характеристика яких знаходить відображення у мові. Згадування імен відомих особистостей безперечно викликає інтерес і затримує увагу реципієнтів, а використання метафори-композита одним із компонентів якого є прізвище сучасних знаменитостей уможлиблює передачу складних понять у компактному вигляді, де смислове навантаження здійснюється у вербальній складовій. Таким чином дана обставина породжує у мові цілий ряд метафоричних позначень.

Одним із показових прикладів використання метафор-композитів є численні шлюбні оголошення, які відзначаються використанням стилістично забарвлених лексем та метафоричних виразів. У рамках даного функціонального стилю проявляється одна з важливих особливостей метафори

– лаконічність та стислість укладеної в ній інформації, метафора ущільнює інформацію та виробляє семантичну компресію надлишкових елементів.

Аналіз лексичних одиниць з переносною семантикою показав, що в системі німецької мови функціонує також велика кількість зооморфних і ботанометафор. Таке тематичне угруповання метафоричних висловлювань дозволяє диференціювати їх з гендерних позицій, адже в образному позначенні людей найменуваннями тварин завжди враховується не тільки стать тварини, але й стереотипні асоціації та уявлення про цю тварину, тому гендерні відмінності метафор на рівні означеного класу лексики є очевидними. Так, в німецьких словниках [83; 85; 91; 92], зафіксовано такі номінації, які ідентифікують переважно жінку: *Hase, Maus, Biene, Katze, Taube, Skihasi, Rehlein, Maus, Honigbienchen, Biene, Kätzchen, Katzi, Kröte, Ziege, Zicke, Täubchen*. Виключно чоловічими назвами в німецькій мові є різноманітні поєднання з такими зоонімами: *Kater, Bär, Teddy, Rüde, Käterchen, Käterle, Honigbär, Ratzelbär, Schatzbär, Kuschelbär, Schmusetteddy, Tatzenbär, Wuschelbär, Mischlingsrüde* тощо. Перераховані номінації часто виступають одним із компонентів метафори-композиту на позначення особи чи для її характеристики.

У ході дослідження нашу увагу привернуло те, що серед безлічі пестливих імен знаходимо фітонімні позначення для жінки, аналіз яких свідчить про те, що в даній тематичній групі фемінні метафоричні позначення більш частотні, ніж чоловічі. Можливо, це обумовлено стереотипними гендерними уявленнями про те, що традиційно саме жінка сприймається як щось ніжне, тендітне, витончене, красиве як квітка (*Lotusblume, Kirsch-(Pfirsichblüte), Maiglöckchen, die Rose*). Специфічні гендерні характеристики виявляються не тільки в поданні культурних стереотипів, але й при використанні національно маркованої лексики. Так, в лексичній системі німецької мови фіксуються типово жіночі та чоловічі номінації, що представляють специфічні явища і суб'єкти німецької

культури (*Loreley, Lulu, Hensel und Gretel, Aschenputtel*). На метафоричному рівні зустрічаються номінації жінок, засновані на асоціаціях з міфічними істотами (*Sonnen-, Frühlings-, Sternenfée, Hexe, Nixe, Göttin, Loreley*), котрі актуалізують певні ознаки та характеризують жінку. Аналогічно функціонують метафори-композиції із назвами казкових героїв та міфологічних осіб, які мають усталене значення, походження якого мотивовано діяльністю, рисами чи певними особливостями героя, чиє ім'я виступає першим компонентом метафори-композиції: *Achillesferse, Ariadnefaden, Argusaugen, Dornröschenschlaf, Herkulesarbeit* [59, с. 9].

Як було зазначено вище, в концептуалізації знань про чоловіків і жінок важливу роль відіграє метафоричне уявлення. Аналіз образних номінацій чоловіка і жінки в сучасній німецькій мові показує, що обидва референти можуть бути представлені в метафорах-композиціях також через ознаки артефакту: предмета (*Kommunistenpack, alte Schachtel*), продукту харчування (*Süßkuchen, Scherzkeks*). Однією з особливостей метафоричних маскулінних номінацій в німецькій мові можна позначити наявність іншомовних запозичень переважно з американського варіанту англійської мови. Типово чоловічими метафоричними запозиченнями є *Callboy, Cowboy, Marlboro-Man, Playboy, Teddy, Dandy*. Щодо жінки часто зустрічаються такі номінації: *Lady, Playmate, Sweetly, Sugarbaby*.

Таким чином, метафора як засіб номінації та характеристики особи зводиться до того, що людина в пізнанні самої себе та ідентифікації суб'єкта номінації (чоловіка або жінки) користується термінами таких семантичних сфер як предмет, природа, соціум і міфологія. Фактичний матеріал дослідження показав, що значна частина метафоричних номінацій в німецькій мові вживається стосовно всіх людей незалежно від статі, оскільки вони відображають не тільки номінацію осіб, а й позначають дії, процеси, якості, риси характеру.

У ході дослідження метафор-комполитів як засобу номінації та характеристики особи у сучасній німецькій мові, нами було виявлено представлені у великій кількості образні номінації осіб, в яких зустрічається гендерна асиметрія. Варто зазначити, що гендерні особливості метафоричної лексики в німецькій мові виявляються в номінаціях з переносною семантикою, які відносяться тільки до представників чоловічої статі: *Eichelprinz, Kronprinz, Räuber, Ritter ohne Furcht und Tadel*; метафорах-комполитах, що мають тільки жіночих референтів: *Eisprinzessin, dumme / blöde Kuh, Kommunistennutte, Mannsweib, Mauerblümchen, Rabenmutter, Sowjethure*; групи, де є парні відповідності: *Adam - Eva, Apollo - Venus, König - Königin*.

Очевидно, що деякі метафоричні номінації можуть одночасно репрезентувати кілька груп. На метафоричному рівні стереотипне уявлення про чоловіка зафіксовано в таких семантичних сферах: зовнішній вигляд, ментальність, психоемоційна сфера і статус у суспільстві. Особливо відзначаються фізична сила: *Schrankbrust, bärenstark, strammer Max*; непривабливість: *Bierfass*; вік/досвід: *alter Seehund, Freund im Silberhaar*; дурість: *Kork*. Позначаються сильний характер: *Mann aus Eisen*; воля: *Schwert*; твердість *harter Tabak*; небагатослівність: *ein Mann - ein Wort*; боягузтво: *feiger Hund, Hans Hasenfuß*; марнославство: *alter Gockel*; грубість: *Klotz*. Підкреслюється приналежність до професій, пов'язаних з силою, війною: *Ritter, Gladiator*; багатство: *Geldsack*; безпечність: *Hans Ohnesorge*; досвідченість: *alter, schlauer Fuchs*. Очевидно, що в метафоричному фонді німецької мови під час опису чоловіка актуалізуються як позитивно, так і негативно конотовані одиниці. Стереотипний образ жінки представлений такими якостями, які отримують низьку оцінку в патріархальному світі: фізична краса, врода та привабливість, емоційність, чутливість і турбота про інших. Фізична вікова ознака «старість» актуалізується метафорами (*alte Schachtel*), зоонімами (*alte Unke*). Молода жінка в німецькій мові об'єктивується речовими і фітоморфними

метафоричними сполученнями (*junges Ding, frühreife Pflanze*). Естетична ознака, що актуалізує привабливість жінки, представлена в німецькій мові речовими (артефактними) (*Puppe, bildschön*), гастрономічними (*Geburtstagskuchen*), міфічними (*Loreley, Fee, Venus*), фітоморфними (*Blume*), власне статевими (*Dame*), анімалістичними (*Reh, Biene*), тактильними (*weich*), смаковими (*süß*) метафоричними одиницями.

У німецькій культурі жіноча краса має зовнішній, поверхневий характер, характеризуючи зовнішні фізичні дані жінки – її фігуру, ноги, груди, а також такі зовнішні атрибути, як одяг і косметику. Непривабливість, старість експлікується в німецькій мові через такі когнітивні моделі: фізично неприваблива жінка як стара річ або контейнер для зберігання непотрібних речей. Ментальну ознаку «розум» представлено переважно негативними характеристиками. Даний факт свідчить про те, що жіночий розум поставлений суспільством в певні рамки, вихід за межі яких сприймається несхвально. Ментально негативна ознака «дуристь» актуалізується в німецькій мові за допомогою анімалістичних метафор (*dumme (blöde) Kuh, Gans, Pute, Ziege*). Приклади демонструють той факт, що метафоричної об'єктивізації зазнають, переважно, негативні психологічні ознаки, які відображають негативні риси жіночого характеру та поведінки, що традиційно вважаються типово жіночими.

2.2. Морфологічна та семантико-синтаксична характеристики метафори-композиції як засобу номінації та характеристики особи у романах сучасних німецьких авторок

Сучасна німецька література сповнена різноманітних «живих» та яскравих текстів, оригінальних творів, у яких відтворено характер німецького суспільства та простежується національна своєрідність. Матеріалом для аналізу метафор-композицій як засобу номінації та характеристики особи у сучасній німецькій

мові ми обрали романи сучасних німецьких авторок Л. Бек (L. Beck), Г. Лінд (H. Lind), С. Фр'юліх (S. Fröhlich) і К. Гір (K. Gier), яких можна віднести до представниць жіночої прози. Романи цієї групи є цікавим для аналізу матеріалом з повсякденного життя. Приклади поведінки у транспорті, лікарні, магазині, кафе, спілкування з сусідами, зі старшими людьми і з молоддю – усе це не тільки відтворює побутовий і повсякденний контекст Німеччини, так би мовити, «у картинках», але й передається сучасною німецькою мовою у всіх її стилістичних і соціолінгвістичних проявах. Мова є метафоричною, містить незвичні й неочікувані порівняння й інші стилістичні засоби та фігури [21].

Мова творів авторок сучасної жіночої літератури є неординарною, яскравою, багатою на іронію, гумор, сатиру, відзначається влучністю вислову та оригінальністю вираження думки. До того ж, образні тексти творів захоплюють читача з перших рядків, а гра слів, широка гама епітетів та метафор, використаних у творах відкривають зовсім інше значення вже знайомих лексем.

Характерною рисою художніх творів є варіативність імен – явище, коли ім'я набуває певного емоційно-еспресивного відтінку залежно від ситуації вживання – контексту, особистісного ставлення того, хто говорить, до об'єкта номінації та багатьох інших факторів. Зокрема, власні назви можуть виражати різні емоції та суб'єктивну оцінку, передаючи ставлення автора до героїв твору, настроїв автора і персонажів [9, с. 9].

Як зазначає редакція австрійського бюро інформації преси, німецька письменниця-романістка Гера Лінд вважається гарантом розважальної літератури. Письменниця є політичним діячем, працювала на телебаченні, у видавництвах, має багато екранізацій своїх творів. У авторки знову з'явився чудовий роман, створений на основі реального випадку, під час читання якого зацікавлено слідкуєш за розвитком ходу подій і просто не в змозі «відірватися» від книги. У романі Г. Лінд «Kuckucksnest» йдеться про правдиву історію сестер-близнят – Сенти і Софії, які дарують щасливий дім сиротам чи

покинутим батьками дітям. Кожна з героїнь мріє про велику сім'ю, але коли їм виповнилося тридцять років, мрії про власних дітей розвіялися. Незважаючи на те, що жодна з сестер не могла мати власну дитину з біологічних причин, сім'ї героїнь єдині в одному питанні – вони можуть всиновити дітей. На цьому складному шляху починається довгий та виснажливий марафон через численні німецькі відомства у справах молоді. Здолавши всі перешкоди на шляху до всиновлення дітей, героїні створюють бурхливу багатодітну сім'ю, в якій разом було десять всиновлених дітей. Віра в силу сім'ї нарешті приводить героїнь до безмежного щастя.

Роман Гери Лінд «*Kuckucknest*» (2016) має не лише метафоричну назву, але й сам текст відзначається наявністю значної кількості метафор. У творі знаходимо стилістичні тропи та засоби – епітети, порівняння, іронію, оксюморон, які демонструють безмежні можливості художнього слова в літературі. У творі авторка частково використовує нідерландську мову з метою зображення колориту.

Для підсилення комічного ефекту використано відомі дражнилки дітей дошкільного віку: «*Angsthase, Pfeffernase, morgen kommt der Osterhase*» (глузування дітей над іншими дітьми, які чогось бояться) та «*Hol doch den Storch, du Eierloch*», де представлено пейоративну лексику, але у варіанті, що функціонує у дитячому мовленні. Г. Лінд використовує оксюморон *Galgenhumor* на позначення чорного гумору; метафори-композиції *die Quasselstrippe* < quasseln (базікати) + Strippe (телефонний провід) (балакун), *die Frohnatur* < freue + Natur (на позначення радісної людини), *Wonnekloß* < Wonne (блаженство) + Kloß (клубок) (клубок блаженства на позначення новонародженої дитини): «*Wir waren zwei rheinische Frohnaturen, um nicht zu sagen sprudelnde Quasselstrippen, deren Mitteilungsdrang und Ideenreichtum unerschöpfend waren*». «*In dem Moment öffnete sich die Tür zum Kreißsaal, und eine*

glückliche Mutter mit einem zufrieden glucksenden Wonnekloß im Arm wurde im Triumphmarsch von Schwestern und Anverwandten in ihr Zimmer geleitet» (9).

Значення двокомпонентної метафори-комполита *fleischgewordener* < Fleisch (м'ясо) + werden (форма минулого часу дієслова ставати) (втілений в життя) реалізується за рахунок перенесення значення іменника та втрати значення дієсловом: «*Sie war wirklich ein fleischgewordener Männertraum, das musste ich ihr lassen».*

Двокомпонентна метафора-комполит *Hohlweide-Dellbrück* містить у своєму складі компонент-фітонім *Hohlweide* (верба козяча) та компонент-топонім *Dellbrück*, що позначає місто в Північному Рейні-Вестфалії в Німеччині. Г. Лінд, використовуючи таку метафору, неоднозначно характеризує героїню свого твору: «*Soeben betrat Frau Hohlweide-Dellbrück das Podium. Eine farblose Mittfünfzigerin im graugrünen Strickwestenensemble über lila Bluse mit Schlüpp, die ihre Haare struppig aufgesteckt trug» (9).*

Першим компонентом метафори-комполита *Pferdeschwanz* < *Pferd* (кінь) + *Schwanz* (хвіст) є зоонім, значення метафори можна зрозуміти зі значення її компонентів. У наведеному контексті метафора-комполит *Pferdeschwanz* слугує засобом номінації та характеристики особи: «*Warum dat denn! Der graue Pferdeschwanz schüttelte den Kopf, dass die Schnuppen nur so flogen» (9).*

Розглянемо контекстуальне значення метафори-комполита *Knopfaugen*: «*Keine zwei Stunden später hielten wir das winzige, schwarzhaarige Mädchen in den Armen. Sie hieß Katja. Wie zerbrechlich und filigran sie war! Ihre schwarzen Knopfaugen sahen uns an» (9).* Другим компонентом метафори-комполита *Knopfaugen* є соматизм, а її загальне значення можна зрозуміти зі значення її компонентів *Knopfaugen* < *Knopf* (гудзик) + *Augen* (очі) (очі-гудзики), до того ж, Г. Лінд підкреслює *Knopfaugen*, використовуючи епітет *schwarz* (чорний).

Другим компонентом метафори-комполита *Schwesterherz* < *Schwester* (сестра) + *Herz* (серце) (люба сестра; сестриця) є соматизм. Наведена метафора-

комполит має позитивне значення, тому Г. Лінд використовує *Schwesterherz* як засіб номінації в такому контексті: «*Komm, Schwesterherz. Es gibt noch wahnsinnig viel zu tun. Natürlich. Ich wünsche Ihnen alles Glück der Welt. Die Hausärztin schüttelte mir beherzt die Hand und sah mir tief in die Augen*» (9). Проте соматичний компонент «Herz» може бути компонентом композита з негативним значенням, як от в метафорі-комполиті *kalthertzig* < kalt (холодний) + hertzig (сердечний) (безсердечний; байдужий), що слугує для характеристики особи: «*Wie, bitte? Solch kalthertzige Leute gibt es wirklich? Aber WIR doch nicht, ich meine, wir adoptieren doch kein Kind, um es dann gleich wieder zurückzugeben...*» (9).

Лілі Бек – німецька письменниця, прозаїк, працює в жанрі ліричних романів, історичних та кримінальних розповідей. Роман Л. Бек «*Reich heiraten! oder wie ich mit 58 meine Hippie-Ideale über Bord warf*» (2008) захоплює читача з перших сторінок. Головна героїня Беті Сінгер, 58-ми років, прихильниця хіпі-ідеалів, консультант зі стилю «фен-шуй», за волю долі залишається наодинці з проблемами особистого і матеріального плану. Для вирішення проблеми їй необхідно швидко вигідно вийти заміж. Задля іронічного ефекту в романі, письменниця порівнює претендентів на серце героїні з породами собак, але її мрія не здійснилася.

Наявність емоційно-забарвленої лексики допомагає авторці ще з перших сторінок твору встановити контакт з читачем, і в той же час дає змогу реципієнтові застосувати мовну здогадку та фонові знання задля тлумачення індивідуально-авторських новотворів, якими сповнений роман. Метафора-комполит *Langstrecken-Gigolo* < Langstrecken (довга дистанція) + Gigolo (альфонс) (альфонс дальнього радіусу дії) за своєю структурою є полікомполентною, а її значення тлумачимо за рахунок асоціативних зв'язків, використовуючи значення компонентів. Двокомполентна метафора-комполит *Ladykiller* < Lady (леді)+ Killer (вбивця) (вбивця жіночих сердець) в українській

мові має відповідник серцеїд. Розглянемо функціонування наведених метафор-комполітів у контексті: *«Auf der Visitenkarte steht, dass er für eine Generalagentur arbeitet“.* *Sie schaut mich im Spiegel an und sagt nachdenklich: „So wie der aussah, könnte es eine Generalagentur für Langstrecken-Gigolos sein. Wer weiß, vielleicht ist er schon seit Jahrzehnten als Ladykiller unterwegs»* (1, с. 109).

Значення двокомпонентної метафори-комполіта *Kimono-Schönheit* тлумачимо використовуючи значення її компонентів за рахунок асоціативних зв'язків: *Kimono-Schönheit* < Kimono (кімоно) + Schönheit (краса) (на позначення особи, одягнутої в кімоно): *Sekunden später schwebt eine weitere Kimono-Schönheit heran* (1, с. 112).

Керстін Гір є авторкою численних романів для дорослих та молоді, до того ж її твори регулярно посідають місце в списках бестселерів. Письменниця – дипломований педагог, тому працює в жанрі сучасної підліткової та жіночої літератури, видавалась під псевдонімами С. Берард та Д. Бренд, також має декілька екранізацій творів. Роман «Patin» (2006) та роман «Gegensetze ziehen sich aus»(2008) належать до трилогії «Mütter-Mafia», у якій правдиво та влучно описано життя головної героїні Констанци, так званої хрещеної матері суворо засекреченої спільноти Mütter-Mafia. Жіноча зброя вступає в дію проти інтриг супер-матусь, злісних дармоїдок, що вдають ніби піклуються про свої права та чоловіків, які зраджують. Також було розглянуто роман «Fischerman's friend in meiner Koje» (1998), наскрізним мотивом якого є любовна інтрижка (Seitensprung). У своїх романах авторка використовує емоційно-забарвлену лексику, а її індивідуально-авторський стиль вирізняється наявністю маленьких нотаток у формі надтаємного щоденника чи комунікації у чаті між учасницями таємної спільноти, які читач знаходить між розділами роману. Романи К. Гір сповнені індивідуально-авторських новотворів: *Biene-Maja-Song*, *Decksklave*, *Tonnenfachmann*. На основі аналізу фактичного матеріалу дійшли висновку, що у К. Гір кількісно переважає іменникова метафора-номінація, що має оцінний

характер: *Kommunistenpack, Pickelbake, Playmate, Zeitungsmann*. Використання індивідуально-авторських метафор увиразнює задум авторки та привертає увагу читача до творів.

Сюзана Фрьоліх є успішною теле- та радіоведучою, журналісткою, німецькою письменницею. Роман «Familienpackung» (2005) є другим романом трилогії Andrea Schmidt. До складу трилогії входять твори: «Frisch gepresst», «Familienpackung», «Treuepunkte», які є популярними та актуальними і до теперішнього часу. У цьому романі авторка порушує проблему кожної жінки – як поєднати три «к» – раніше діти, кухня, церква (Kinder, Küche, Kirche), а у сучасному світі, де погляди на людські цінності зміщуються і замість церкви з'являється кар'єра (Karriere), замість кухні постає необхідність мати машину (від англ. Car) та все ж актуальним залишається сімейне життя, тому дітей (Kinder) авторка залишає в добре знайомій трихотомії. С. Фрьоліх знає напевно, що поєднати цінності сучасної жінки та залишитися в своєму розумі без жартів, гумору та самоіронії неможливо. Роман «Familienpackung» приніс авторці колосальний успіх та отримав своє продовження в останньому творі трилогії – «Treuepunkte» (2006).

Особливістю художнього стилю С. Фрьоліх є вживання метафор-комполітів на позначення емоційних станів людини, її зовнішнього вигляду, рис характеру, положення в суспільстві. Індивідуально-авторські метафори, які ми знаходимо у її романах часто вимагають аналізу з метою правильно зрозуміти задум авторки: *Bunte-Promischwangere, Kindergartenputzpetze, Sandkastenfetischist*.

У межах нашого дослідження метафор-комполітів ми послуговувалися класичною морфологічною (частиномовною) класифікацією з метою виявлення моделей поєднання їх компонентів (для бінарно структурованих комполітів) та частотності їх використання у сучасній німецькій мові, зокрема авторами жіночої літератури.

Як показує аналіз, словотвірні моделі метафор-комполит на позначення особи та її характеристики часто є полікомпонентними утвореннями: *BuntePromischwangere* < bunt («кольоровий, яскравий») + Promi («відома особистість») + Schwanger «вагітна» (відома вагітна жінка, яка має яскраву зовнішність); *Horror-Windmühle* < Horror («жах») + Windmühle («вітряний млин»); *Kindergartenputzpetze* < Kindergartenputz[frau] («жінка-прибиральниця в дитячому садку») + Petze («ябеда»); *Miss Binnenschiffahrt* < Binnenschiff («річкове судно») + Fahrt («їзда»); *Oberlippenbarthuberta* < Oberlippe «верхня губа» + Bart «борода, вуса» + Huberta «жіноче ім'я» (Huberta з вусами над верхньою губою); *Sandkastenfetischist* < Sandkasten «пісочниця для дитячих ігор» + Fetischist «фетишист» (той, хто обожнює ігри в пісочниці); *Spinathobbyphilosophin* < Spinat («шпинат») + Hobbyphilosophin + («жінка, улюбленим заняттям якої є філософія») (жінка, захопленням якої є філософствування стосовно шпинату). Саме такі метафори-комполити здатні влучно характеризувати осіб і створювати комічний ефект у тексті. Розглянемо функціонування наведених вище метафор-комполитів у контексті:

Spinathobbyphilosophin: Mittlerweile kann mich sogar Spinat enttäuschen. Aber oben geht er noch. Einfach nicht umrühren. „Wie mein Leben“, denke ich und werde melancholisch. Oben geht's, aber wenn man tüchtig rührt, tun sich doch schwarze Stellen auf. Ich entwickle mich schon zur Spinathobbyphilosophin. Grausig (3, с. 10).

Man hatte mir den Spitznamen Horror-Windmühle verpasst, weil ich alle anderen um zwei Kopflängen überragt hatte, meine Arme stets wild durch die Luft ruderten und die blöde Tracht mir vorne und hinten nicht gepasst hatte (6, с. 76).

Sandkastenfetischist: Mark buddelt gedankenverloren im Sand. Mein Sohn ist ein Sandkastenfetischist. Gib ihm mal ein Förmchen und der Kerl backt drauf los (3, с. 187).

Untertassenfrau < (Untertasse + Frau): *Ich hatte allerdings nicht mit der Frau vor mir gerechnet. Die behauptet doch steif und fest, dass die zwei hellblauen Untertellerchen, die sie kaufen will, im Angebot sind. Die Kassiererin ist jedoch anderer Meinung. Eine heftige Debatte entbrennt. ... Jetzt wehrt sich die Untertassenfrau: «Ich bin nun mal eine kritische Verbraucherin, alles muss man sich ja nicht gefallen lassen...»* (3, с. 98).

Sklaventreiber < (Sklaven + treiben): *«Was bist du den für ein Schleimer? Lass den Langner Langner sein und komm heim. Wer hat den heute Geburtstag, du oder dieser Sklaventreiber?“, heize ich seinen hoffentlich noch vorhandenen Zorn an»* (3, с. 231).

У романі С. Фрьоліх показовим прикладом використання метафори-композиції є *Insektenlooksonnenbrille* у такому контексті: *«Sie ist ganz in Schwarz gekleidet und trägt eine dieser neumodischen Sonnenbrillen, die nahezu das komplette Gesicht bedecken. So ein Insektenteil. Dieser Puck-die Stubenfliege-Look. ... Sie reicht mir eine weitere Insektenlooksonnenbrille»* (4, с. 141-142). Індивідуально-авторську метафору-композицію *Insektenlooksonnenbrille* можна розкрити саме через аналіз контекстуального значення як *ein Insektenteil, das komplette Gesicht bedecken*.

С. Фрьоліх використовує полікомпонентну метафору-композицію *Eso-Müsli-Inge-Müller-Wurz*. У даному випадку ведемо мову про переосмислення декількох ознак, адже другим з компонентів метафори-композиції є гастронім *Müsli*, третій, четвертий і п'ятий компоненти метафори представлено антропонімами *Inge-Müller-Wurz*. Розглянемо функціонування наведеної метафори-композиції у контексті: *«Du kommst perfekt zur Kaffeezeit, begrüßt mich Sigrid, meine neu gewonnene Freundin im Zimmer. Das Bett am Waschbecken ist jetzt auch belegt. Und drin thront unübersehbar Inge Müller-Wurz. Die Eso-Müsli-Inge-Müller-Wurz. Meine Bekannte. Die schon bei meiner letzten Entbindung mit mir im Zimmer lag»* (3, с. 62). Наведена полікомпонентна метафора слугує засобом номінації особи, проте

поза контекстом зрозуміти її значення доволі складно, адже у даному випадку авторка поєднує семантично неспіввідносні компоненти.

У наведеному прикладі використання метафори-комполита *Perlkartoffel-Look*, що слугує для характеристики вподобань стосовно стилю одягу персонажу роману Л. Бек, дає можливість авторці в контексті, обмеженому декількома реченнями охарактеризувати емоційний стан героїні: «*Greta ist eine erfolgreiche junge Dame geworden und hat sogar ihren Perlkartoffel-Look überwunden. Früher war alles in ihr beige: Haare, Klamotten und sogar die Wände ihrer Zwei-Zimmer-Wohnung waren beige gestrichen. Nach der Enttäuschung mit dem amerikanischen Austauschstudenten hat sie sich einfach hinter dieser Farbe versteckt. Zum Glück ist diese farblose Zeit vorbei*» (1, с. 128). Наведений контекст виконує пояснювальну функцію, дає ключові слова для семантизації та інтерпретації значення нової лексичної одиниці *Perlkartoffel-Look* – *beige, sich hinter dieser Farbe verstecken, diese farblose Zeit*.

Емоційно забарвлена лексика викликає певну реакцію читача, надає емоційності та яскравості тексту, тому не випадково у ході нашого дослідження було виявлено, що характеристика особи здійснюється за допомогою стилістично забарвлених лексичних одиниць, серед яких чільну позицію займають метафори-комполити, які мають експресивно-оцінний характер. Оцінність, емоційність, стилістична віднесеність, інтегровані в конкретній лексичній одиниці створюють експресивність. Шлях до експресивного ефекту умовно можна уявити в деякій послідовності емоційних у своїй основі реакцій. Адресат сприймає денотативну інформацію (разом з фоновим знанням або асоціаціями). Він оцінює і ці події, і те, як автор відобразив їх. Ця оцінна діяльність не може не бути емоційною в своїй основі і суб'єктивною: вона співвідносить факти з тривіальними нормами і стереотипами або ж екстраординарним критеріями, градууючи їх за шкалою в позитивну або негативну «сторони» [64, с. 17].

Часто метафори-композиції виконують увиразнювальну функцію, експресивності та яскравості тексту надають такі метафори-композиції з позитивною оцінкою: *Goldstück*, *Schwesterherz*, *Supernanny*; та негативною оцінкою: *kalthertzig*, *kreuzunglücklich*, *Minidiktator*, *Müffeldoktor*, *Rabenmutter*, *Sowjethure*, *Speckmagnet*. Проте у багатьох випадках однозначно виявити яку оцінку – позитивну чи негативну, зафіксовано в метафорах-композиціях можна лише аналізуючи їх контекстуальне значення, адже зустрічаються випадки, коли композит може виражати як позитивну, так і негативну оцінку. Метафора-композиція *Denkmeister* має два повністю протилежних значення: негативною характеристикою лексема зазнає у випадку використання композита *Dummkopf*, у той час як *kluges Köpfchen*, *Schlaukopf* слугують для позитивної характеристики особи; метафора-композиція *Dickbrettbohrer* також має два значення, визначити які можна на основі контексту, адже з одного боку мова йде про дуже розумну особу, а з іншого – про вперту людину; розглянемо значення метафора-композиції *Heizkeks*, яка або характеризує особу, що задає (розігриває) настрій на вечірках, або слугує для номінації особи з холеричним типом темпераменту (*Hitzkopf*, *Choleriker*) [цит. за 30, с. 42; 44; 69].

На основі метафоричного переносу формуються композиції, до того ж, у сучасній німецькій мові виявляється досить велика різноманітність метафоричних переосмислень. Так, поширеним при метафоризації є перенос у напрямку «тварина → людина» на основі порівняння, зовнішньої схожості, манери поведінки, причому у багатьох випадках досить умовній. Прикладом може служити найменування *Alpha-Tier* («важливий птах»; великий начальник; всезнайко):

Aber jetzt – es ist das Grauen. Du malochest rund um die Uhr und dauernd so Typen wie dieser Klaus. Diese Alpha-Tiere, diese Bosse vom Affenfelsen, denen kannst du ja nichts recht machen. Und ständig versuchen, dir zu zeigen, was sie alles besser können (4, с. 194).

Багато метафор-комполитів можна кваліфікувати як порівняльні, адже вони реалізують порівняльні значення, логічне відношення («ist-wie-Relation») [71, с. 88]: *Rehfrau* < eine Frau, die wie ein Reh ist → (тендітна, граціозна та ляклива, як полохлива косуля, жінка), *Pferdfrau* < eine Frau, die wie ein Pferd aussieht → (негарна, неприваблива, схожа на кобилу жінка), *Puddinggesicht* < Gesicht wie Pudding тощо. Реалізацію порівняльного відношення продемонструємо на такому прикладі: *Frau Pilscher ist die, die hier das Sagen hat, das merkt man schnell. „Sie kann eine Hexe sein“, flüstert mir Klara, meine neue Büroinformantin zu, aber dir wird sie nichts tun, weil du ja die Frau Schnidt bist.“ Frau Pilscher ist eine Art Pferdfrau. Groß, breit, haarig und ein wenig Furcht einflößend. Dazu ist sie augenscheinlich in einer Zeit groß geworden, in der es keine Zahnsparren gab. Ihre Zähne schieben sich vorne fast aus dem Mund heraus und sind so dominant wie bei Bugs Bunny (4, с. 242). Метафора-комполит *Pferdfrau* наче «виростає» з тексту, тобто наведений контекст виконує пояснювальну функцію, дає ключові слова для семантизації та інтерпретації значення і використання нової лексеми.*

У художній обробці та репрезентації лексичних одиниць проявляється індивідуальний характер автора, який не залишає поза увагою характерні особливості цільової аудиторії, читача на якого розрахований твір. Зважаючи на те, що характерною особливістю досліджуваних метафор-комполитів як засобу номінації та характеристики особи є лексико-семантична синонімія, яка забезпечує зв'язок вихідних та похідних значень на основі відношень смислової тотожності, у художньому творі читач не рідко зустрічає номінативні композити, значення яких на перший погляд складно зрозуміти застосовуючи лише фонові знання чи знання значення компонентів композиту. За влучним висловом Г. Герінгера, саме номінативні композити є, з точки зору семантики, «чорними дірами, які всмоктують значення» з найрізноманітнішими базисними відношеннями між компонентами, що спричинює семантичну неоднозначність,

непрозорість значення композита і безліч його тлумачень поза контекстом [цит. за 38, с. 10].

У межах нашого дослідження ми працювали з серійними рядами композитів з однаковим першим чи другим компонентом. Наприклад, метафори-композити, другим компонентом яких виступає іменник *Knecht*. Ці мовні утворення цікаві тим, що іменник *Knecht*(холоп) є історизмом і в усіх відомих нам лексикографічних джерелах подається як «застарілий». Отже Н. Lind, автор цих okazionalizmів, фактично «реанімує» застарілу лексему *Knecht* і повертає до життя в утворених нею нових метафорах-композитах, що є засобами номінації особи: *der Studioknecht*, *der Mikrofونknecht*, *der Lederknecht*, *der Aussteigeknecht*, *der Getränkeknecht*, *der Küchenknecht*.

Такі метафори-композити, як *der Studioknecht*, *der Mikrofонknecht*, *der Lederknecht* вступають у синонімічні відношення з узуальним іменником у словосполученні *der Filmtyp mit der Lederjacke*. Варто зазначити, що поза контекстом зрозуміти значення лексичних одиниць *der Mikrofонknecht*, *der Lederknecht*, *der Getränkeknecht*, *der Aussteigeknecht* доволі складно, причиною чого є поєднання семантично неспіввідносних компонентів. Тобто у випадку, коли значення незвичного складного слова важко зрозуміти, аналізуючи комбінацію значення його компонентів та способу утворення, необхідно звернутися до контексту, в якому вжито це слово, застосувати фонові знання, вдатися до знань специфічних: з історії, культури тощо: *Nun wurde das Publikum in den Saal geführt. Es bestand hauptsächlich aus Rentnern. Ein paar Hausfrauen mit Einkaufstüten waren auch dabei. Ein langhaariger Studioknecht in Leder rief ihnen zu, sie sollten bitte ihre Handtaschen und Schirme auf die Erde legen, damit sie nicht so aussehen, als säßen sie in der Straßenbahn* (10, с. 83); „*Er hat gesaacht, ich soll ihm den Rüggn krotzn*“, *sagte die alte Frau entschuldigend, als der Mikrofонknecht ihr die Angel vor die Mund hielt. Herrn Mücke wäre auch auf die Schnelle nichts*

anderes aufgefallen, und der Lederknecht mit dem Mikrofon trollte sich wieder (10, с. 88).

Таким чином, аналіз ілюстративного матеріалу свідчить про те, що задля тлумачення значення метафори-композиції часто читач має не тільки реконструювати вихідні мовні одиниці, що пройшли творчу обробку, але й визначити їх нові текстуальні значення, здебільшого збагачені емоційно-оцінним «прирощенням». Таким чином, адресат бере активну участь у декодуванні та інтерпретації творчого матеріалу, запропонованого автором.

Перейдемо до аналізу метафор-композицій як засобу номінації та характеристики особи згідно семантико-синтаксичної класифікації за аналогією з Л. Ковбасюк та К. Абрамовою, які виокремлюють детермінативний (означальний) композит, фразовий композит, атрибутивний композит (бахувріхі), сурядний композит та зсуви. У ході аналізу дійшли висновку, що досліджувані метафори-композиції більшою мірою є детермінативними та атрибутивними метафорами-композиціями. До детермінативних (означальних) композитів було зараховано такі: *Bunte-Promischwangere, Bruttosozialprodukt, Gebrauchtwagenhändler, Hasenfrau, Hasenpuschel, Kommunistennutte, Kommunistenpack, Kronprinz, Minidiktator, Miss Binnenschiffahrt, Nilpferdbaby-Kind, Oberlippenbarthuberta, pflegeintensives Hobby (über Freund), Pferdfrau, Pferdeschwanz, Primaballerina, RTL-Tante, RTL-Tussi, Scherzkeks, Schickimicki, Seejungfrau, Segelmensch, Sowjethure, Speckmagnet, Spinathobbyphilosophin, sprudelnde Quasselstrippen, Supernanny, Tonnenfachmann, Tonnenspezialist, Türkisfarbene, Untertassenfrau, Wahnsinnsexemplar, Zöpfenfrauen.*

В аналізованих творах часто зустрічаються атрибутивні композиції (композиції-бахувріхі) з компонентами -arm, -bart, -bauch, -gesicht, -kopf, -zahn, -fuß, -bauch, -zunge, -nase, -auge, -busen, -brust, -schädel, -maul: *Akademikerbrust, Bartlose, Dickbauch, Doofkopf, Doofmann, Käsegesicht, Leichtfuß, Mauerblümchen, Micky Maus, Muffkopf, Neidauge, Pickelbacke, Puddinggesicht, Schnüffelnase,*

Graugesicht, Ziegenbart (Ziegenbärtchen). Характерною рисою бахувріхі є їхнє емоційне забарвлення, завдяки якому утворені шляхом метонімічного та метафоричного переносу вони використовуються для підсилення образності та виразності мовлення. В аналізованих текстах більшість бахувріхі вживається для образного, часто іронічно-зневажливого найменування особи. Будь-який дефект організму людини, особливості одягу, моральні якості стають причиною для насмішки, глузування [69].

Розглянемо детальніше номінацію атрибутивних композитів, яка може здійснюватися як на основі партитивних відношень складників, коли композит АВ має компонент А та компонент В: *Nashorn* < *Nase* + *Horn*, так і на основі подібності за рахунок асоціативних зв'язків. Коли мова йде про наявність обох компонентів А та В у композиті АВ, тоді перший компонент композити може виражати ціле (того, кого характеризує композит), у той час як другий компонент слугує для вираження частини, властивості якої ґрунтуються на уявленнях про ціле: *Augendiener (нідлиза)* < *Augen* + *dienen*, *Hundeaugen (віддана людина)* < *Hund* + *Augen*, *Kalbskopf (дурень)* < *Kalb* + *Kopf*, *Krämerseele* < *Krämer* + *Seele*, *Schafskopf* < *Schaf* + *Kopf*.

Також у межах нашого дослідження було виокремлено фразовий композит: *Eso-Müsli-Inge-Müller-Wurz*; сурядний композит: *kernig-knackiger (Kanadier)*, *schwerreiche Frau*.

Окремо було розглянуто 75 бінарно структурованих метафор-композитів, для яких за частиномовною характеристикою було виокремлено такі моделі поєднання:

іменник + іменник (S+S): *Adlerauge, Akademikerarm, Akademikerfuß, Blondschoopf, Jahrhundertarm, Decksklave, Hasenfrau, Hasenpuschel, Gallen-Pazientin, Goldstück, Graffitisplayerin, Jogging-Anzug, Kaschmir-Freundin, Kimono-Schönheit, Knopfauge, Kommunistennutte, Kommunistenpack, Kotzkuh, Kronprinz, Ladykiller, Lebensgefährte, Nasenbohrer, Neurodermitis-Kusine, Mannsweib,*

Mikrofonknecht, Milchbubi, Muffelziege, Pferdfrau, Pferdeschwanz, Pickelbacke, Politikerliebling, Puddinggesicht, Rabenmutti, Scherzkeks, Schildkröten-Mensch, Schwesterherz, Segelmensch, Sklaventreiber, Speckmagnet, Studioknecht, Wahnsinnsexemplar, Zöpfenfrauen;

прикметник + іменник (**Adj+S**): *Doofkopf, Doofmann, Frohnatur, Geheimtrumpf, Graugesicht, Intimfeind, Lederknecht, nagelneu, Rothaarige, Schwachkopf, Schwarzfahrer, Schwarzhaarige, Senkrechtstar, Sowjethure;*

прикметник + прикметник (**Adj+Adj**): *kaltherzig, kernig-knackig, schwerreich;*

прикметник + дієслово (**Adj+V**): *Türkisfarbene, staubfarben;*

іменник + прикметник (**S+Adj**): *affenstark, brezelblöd, geisterkrank, herzensgut, kreuzunglücklich, messerscharf, pflegeintensiv, zeitaufwendig;*

іменник + дієслово (**S+V**): *fleischgeworden;*

дієслово + іменник (**V+S**): *Hasspickel, Motzgesicht, Müffeldoktor, Quasselstrippe, Turteltäubchen.*

Таким чином, серед моделей бінарно структурованих метафор-комполітів як засобу номінації та характеристики особи найчастіше зустрічається та є найбільш продуктивною модель «іменник + іменник» (56,0%). Це можна пояснити тим, що іменник порівняно з іншими частинами мови надає характеристики в найбільш узагальненій формі. Проаналізувавши дану модель з семантичної точки зору, доходимо висновку, що перший компонент у моделі «іменник + іменник» може означати: 1) приналежність до живої істоти, наприклад: *Hasenpuschel, Mannsweib, Pferdeschwanz*; 2) позначення об'єктів, що належать до сфери інтересів особи, наприклад: *Graffitiplayerin, Segelmensch*; 3) походження, статус особи, наприклад: *Kronprinz*; 4) властивість, наприклад: *Speckmagnet*; 5) характерні риси особи, наприклад: *Muffelziege, Wahnsinnsexemplar*; 6) речовину, матеріал, наприклад: *Goldstück*.

Другою за продуктивністю серед бінарно структурованих метафор-комполітів виявилася модель «прикметник + іменник» (18,7%). Поряд з цією

моделлю композитів часто вживається сполучення прикметника з іменником: *Geheimtrumpf* – *der geheime Trumpf*. У моделі «прикметник + іменник» поєднано функції номінації і дескрипції, тому такий тип метафори-композиту можна назвати метафорою-характеристикою. Менш продуктивною є модель метафор-композитів «іменник + прикметник» (10,7%). У даному випадку спостерігаємо безафіксні способи словотворення, де твірними основами виступають повні основи слів, які співвідносяться зі словосполученнями, побудовані за типами підрядного зв'язку та сполучення компонентів із сурядним зв'язком. Рідше знаходимо модель «прикметник + прикметник» (4%), моделі «прикметник + дієслово» (2,6%), «іменник + дієслово» (1,3%) та «дієслово + іменник» (6,7%) є найменш продуктивними, коли йдеться саме про метафору-композит як засіб номінації та характеристики особи. Експресивність дієслова дослідники пов'язують з багатозначністю його семантичної структури, а метафори, одним з компонентів яких є дієслово виражають активну ознаку предмета, його динаміку і передають процесуальність, змінність та діяльність. Розглянемо модель «дієслово + іменник», де в атрибутивні відношення в якості першого компонента вступає дієслово, до того ж, воно втрачає свої граматичні властивості. За цією моделлю утворено композити, в яких другий компонент є загальною назвою означуваного предмета, а перший – дієслівною основою, що уточнює його: *Hasspickel* < *hassen* (ненавидіти) + *Pickel* (прищ)(на позначення особи, яка ненавидить прищі), *Müffeldoktor* < *müffeln* (смердіти) + *Doktor* (лікар)(лікар, який смердить), *Quasselstrippe* < *quasseln* (базікати) + *Strippe* (кабель) (на позначення особи, яка безперестанно розмовляє по телефону), *Turteltäubchen* < *turteln* (воркотати) + *Täubchen* (голубка) (на роззначення закоханих, котрі воркують як голубки). У нашій вибірці було зафіксовано одиничні випадки вживання таких композитів. Результати представлено у вигляді діаграми (див.рис.2.1).

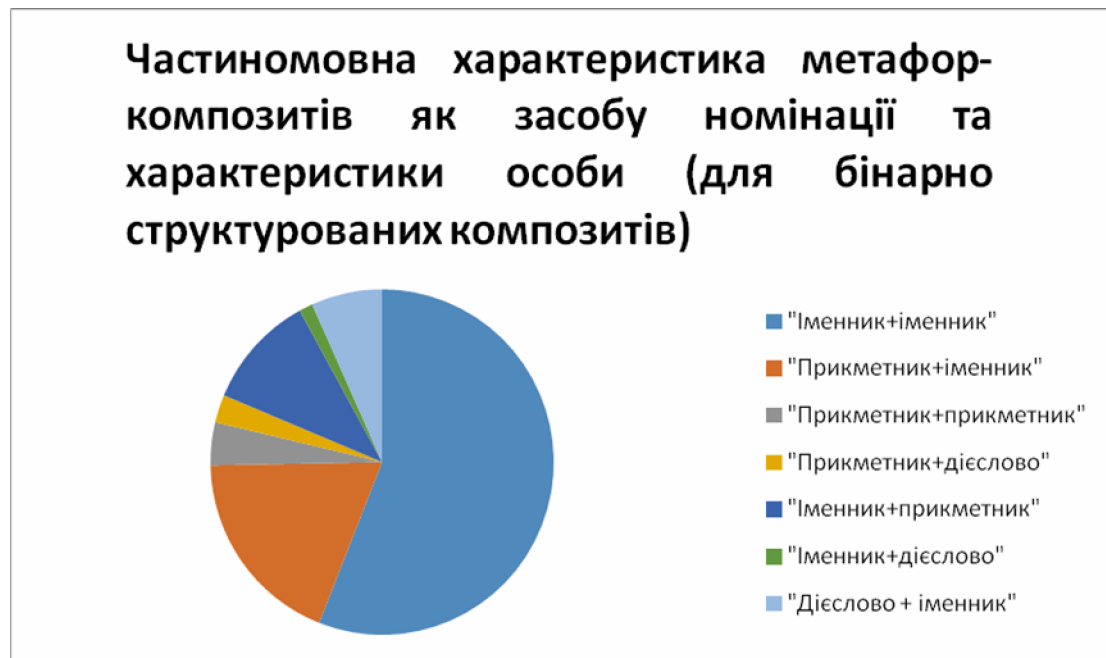

Рис. 2.1. Частиномовна характеристика метафор-комполитів як засобу номінації та характеристики особи (для бінарно структурованих комполитів).

Варто зазначити, що поряд із бінарно структурованими метафорами-комполитами існують також багатоконпонентні детермінативні метафори-комполити, які за своєю частотністю та продуктивністю поступаються двочленним. Багаточленний комполит, як і двочленний, складається з двох частин: детермінанта та детерміната, але одна з цих частин (а інколи обидві частини) також є складним словом. Моделі всіх багатоконпонентних комполитів важко перерахувати, адже майже всі частини мови в сучасній німецькій мові можуть виступати у ролі атрибутивних складних іменників. Більшість з них, як правило, навіть не входять до основного словникового фонду мови, оскільки виражають різновид того чи іншого поняття, служать для диференціації значення основного слова. Найпростішим типом багатоконпонентних комполитів є лексеми, що складаються з трьох основ.

У ході дослідження було виявлено, що складовими конпонентами метафор-комполитів, які не лише називають осіб, але й слугують засобами їх

характеристики за зовнішніми ознаками, поведінкою, психоемоційною сферою чи певними характерними рисами стають зооніми, антропоніми, кольоропозначення, гастроніми, соматизми, назви хвороб, фізіологічні ознаки. Першим компонентом метафор-комполітів виступають: 1) зооніми: *Adlerauge*, *affenstark*, *Biene-Maja-Song*, *Hasenfrau*, *Hasenpuschel*, *Pferdfrau*, *Pferdeschwanz*, *Rabenmutter*, *Schildkröten-Mensch*, *Ziegenbärtchen*; 2) кольоропозначення: *Rothaarige*, *Schwarzhaarige*, *Türkisfarbene*, 3) гастроніми: *Milchbubi*, *quarkblau*, *Speck-Hotspot*, *Speckmagnet*, *Spinathobbyphilosophin*, *Zwiebackmann*; 4) соматизми: *herzensgut*, *Nasenbohrer*, *Oberlippenbarthuberta*, *Zehennägelaroma*. Також перший компонент метафор-комполітів представлено назвами хвороби: *Neurodermitis-Kusine*, *Röteln-Mark*; фізіологічними ознаками, ознаками хвороби: *Gallen-Pazientin*, *Pickelbacke*, *Pusteln-Mark*, *Schwitzhändchen-Fred*, *Trombose-Inge*.

С. Фрьоліх використовує двокомпонентні метафори-комполіти, першим з компонентів яких є назва хвороби чи фізіологічного стану, з метою вираження неприязності героїні роману до своєї кузини та її друга. Номінація у метафорах-комполітах здійснюється на основі партитивних відношень складників *Neurodermitis-Kusine* < Neurodermitis (нейродерміт) + Kusine (кузина) та *Schwitzhändchen-Fred* < Schwitzhändchen (пітніючі руки) + Fred (Фред), де другий компонент виражає ціле, а перший слугує для його характеристики: «*Die Hochzeitsmaschinerie ist angeworfen und alles läuft ... Bisher nur zwei Absagen. Meine Neurodermits-Kusine aus Aschaffenburg mit ihrem Mann Fred – Schwitzhändchen-Fred*» (3, с. 120).

Першим компонентом індивідуально-авторської двокомпонентної метафори-комполіта *Röteln-Mark* є назва хвороби *Röteln* (краснуха), другим компонентом відповідно є антропонім *Mark*. Номінація у даному випадку здійснюється на основі партитивних відношень складників, де другий компонент називає особу, а перший – слугує для її характеристики: «*Mist, ich*

habe ja den Röteln-Mark im Haus. Netter Frauennachmittag ade. Ich rufe Sigrid an, um abzusagen. Sie findet die Röteln nicht tragisch» (3, с. 168).

Двокомпонентна метафора-комполит *Türkisfarbene*, першим компонентом якої є кольоропозначення, слугує засобом номінації особи. Значення наведеної метафори-комполита стає зрозумілим зі значення її компонентів: *Türkisfarbene* < *türkis* (бірюзовий) + *farben* (фарбувати) (пофарбована в бірюзовий). Прослідкуємо контекстуальне значення метафори-комполита *Türkisfarbene*: *»War«, sagte die Frau mit türkisfarbenen Lidschatten. War? Das war nun aber wirklich mal ein ausgefallener Name... »Ich sagte, war«, wiederholte die Türkisfarbene (7, с. 41).* У даному контексті К. Гір використовує наведену метафору-комполит у значенні «нафарбована бірюзовими тіннями для повік», тобто для розуміння текстуального значення метафори, знання значення її компонентів недостатньо.

Перейдемо до аналізу других компонентів метафор-комполитів, які представлено: 1) зоонімами: *Kotzkuh*, *Mickymaus*, *Schuleulen*, *Übelkrähe*; 2) соматизмами: *Adlerauge*, *Akademikerarm*, *Akademikerfuß*, *Doofkopf*, *Graugesicht*, *Jahrhundertarm*, *kaltherzig*, *Muffkopf*, *Pickelbacke*, *Trümmer-Gebiß*; 3) гастронімами: *Perlkartoffel-Look*, *Scherzkeks*, *Eso-Müsli-Inge-Müller-Wurz*; 4) антропонімами: *Schnuckelliesel*, *Trombose-Inge*, *Waschbecken-Inge*.

Двокомпонентна метафора-комполит належить до атрибутивних комполитів, номінація у даному випадку здійснюється на основі партитивних відношень складників *Pickelbacke* < *Pickel* (прищ) + *Backe* (щока), де другий компонент виражає ціле, а перший слугує для його характеристики: *«Max hat heute einen Liebesbrief von Pickelbacke Laura-Kristin bekommen, aber er wollte ihm mir partout nicht zu lessen geben, damit wir uns gemeinsam darüber amüsieren konnten» (6, с. 47)*

Серед зазначених компонентів найчисленнішу групу у межах нашого дослідження представлено зоонімами, які належать до найбільш продуктивних

лексичних одиниць, адже їх семантичні структури містять найбільшу кількість метафоричних значень, що називають чи характеризують особу.

Висока частотність використання зоонімів у складі метафор взагалі та метафор-комполітів зокрема, демонструє значущість тварини у інтерпретації сприйняття навколишнього світу людиною, про що свідчить модель переносу якостей тварини на людину. Розглянемо метафору-комполіт із зоонімним компонентом *affenstark*, яка походить від знайомого «*bärenstark*» (сильний як ведмідь), проте перший компонент «*bären*» вилучено та замість нього додано інший компонент «*affen*», який підкреслює незграбність та дивакуватість поведінки людини.

Образ зайця є символом полохливості та боягузтва, як один з компонентів «*Hase*» зустрічається у таких метафорах-комполітах: *Hasenfrau*, *Hasenpuschel*. У межах нашого дослідження було виокремлено зооніми-назви птахів у таких метафорах-комполітах: *Adlerauge* (орлине око, соколине око як аналог, що більш розповсюджений в українській мові), *Kuckucksnest* (гніздо зозулі), *Rabenmutter* (погана мати), *Schuleulen* (шкільні сови), *Übelkrähe* (буркотун).

У метафорах-комполітах із соматичним компонентом відображено універсальність людського мислення, а специфіка функціонування соматичного компоненту у метафорах-комполітах обумовлена культурними факторами. Такі метафори-комполіти як *Oberlippenbarthuberta*, *Pickelbacke* є не лише засобом номінації у розглянутих романах, але й влучно характеризують осіб, підкреслюючи характерні риси обличчя. Соматичний компонент «*Herz*» одночасно передає емоційне сприйняття навколишнього світу та слугує для відображення почуттів людини: *herzensgut*, *kalthertzig*.

Антропонім як компонент метафори-комполіта реалізує символічне значення в контексті, адже власні імена мають нейтральне емоційне забарвлення, але в сполученні з іншими компонентами метафори-комполіт набуває певного емоційного відтінку: *Eso-Müsli-Inge-Müller-Wurz* < *essen* +

Müsli + Inge Müller-Wurz; Schnuckelliesel, Thrombose-Inge. Метафори-композиції відзначаються семантичною виразністю, увиразнюють текст, чітко показують оцінку персонажа та демонструють індивідуально-авторську винахідливість. У житті ім'я не викликає таких емоцій як у літературі, тому у випадку використання автором художнього твору метафори-композиції з компонентом антропонімом варто згадати про стилістичне увиразнення тексту та інформативність антропоніму: *Oberlippenbarthuberta, Piratentuchlilli, Thrombose-Inge.*

Гастроніми належать до високочастотної лексико-семантичної парадигми мови, адже тема харчування і їжі була актуальною для людства на кожному з етапів його розвитку. Гастрономічний код як елемент матеріальної культури легко піддається модифікаціям, що уможливує функціонування гастроніму тваринного та рослинного походження як компоненту метафори-композиції.

Тематична група кольоропозначень є спектрально багатою, до неї зараховують не лише лексичні одиниці на позначення кольору, але й образно-стилістичні одиниці на позначення асоціативних ознак кольору. Одну з лексико-семантичних груп у словниковому складі мови становлять прикметники на позначення кольорів та різних відтінків. З погляду сполучуваності вони не мають обмежень, тому що іменники, що позначають назви носіїв відповідних кольорових ознак не мають фіксованої кількості, проте як компонент складних слів кольоропозначення є досить цікавим з позиції стилістичного та семантичного навантаження. На підставі дібраного фактичного матеріалу можна стверджувати, що кольорову гаму у романах сучасних німецьких письменниць представлено традиційними кольорами хроматичної палітри з різноманітними відтінками: *hamsterfarben, knallrot, Rothaarige, Türkisfarbene* та кольорами ахроматичної палітри: *Graugesicht, Schwarzfahrer, staubfarben.*

У ході роботи з фактичним матеріалом було виявлено метафори-композиції, які слугують для вираження антипатії. Л. Бек для вираження

антипатії використовує не менш колоритну метафору «*Habenichts*» (обідранець) у такому контексті: «*Ach, Pat, das beruhigt mich. Trotzdem finde ich es beäunstigend, dass mir wie eh und je nur die Tunichtsgut und Habenichtse gefallen*» (1, с. 106); «*Ich sehe sie entsetzt an. «Bitte, versprich mir, dass du mich nie wieder in die Arme eines Habenichts laufen lässt*» (1, с. 106).

Усі метафори-композиції, виявлені в аналізованому матеріалі, не тільки називають осіб, але й лаконічно і влучно характеризують їх за зовнішніми ознаками та внутрішніми якостями, за манерою поведінки, вчинками, за уподобаннями та звичками. Так, наприклад, компонентами метафор-композицій є іменники, що позначають предмети одягу: *Piratentuchlilli*, *Typ: Jogging-Anzug in Signalgrün-Pink-gestreift*, *Kimono-Schönheit*; зовнішність (колір шкіри, волосся, риси обличчя): *Graugesicht-Hiller*, *Graugesicht-Helmut*, *Oberlippenbarthuberta*, *Pferdfrau*, *Rothaarige*, *Türkisfarbene*, *Ulrike Neidauge-Puddinggesicht* тощо. Реалізацію характеризуючої функції номінації осіб зумовлює семантична варіативність компонентів композицій.

Висновки до другого розділу

У другому розділі розглянуто метафору як засіб номінації особи. Виявлено, що за своєю природою метафора виникає на основі семантично автономної лексики, тому позбавлена контексту, за винятком відношення частина-ціле – у такому випадку метафора є залежною від контексту. Для метафори взагалі і метафори-композиції як засобу номінації та характеристики особи зокрема характерною є гендерна диференціація, нерідко зустрічаємо гендерну асиметрію, коли для позначення чоловіка використано метафору, яка не має відповідників для позначення жінки і навпаки.

У результаті системного аналізу було відібрано метафори-композиції, які слугують засобом номінації та характеристики особи у творах сучасних німецьких письменниць. Враховуючи семантико-синтаксичну класифікацію було встановлено, що досліджувані метафори-композиції в своїй більшості представлені детермінативними та атрибутивними композиціями. У ході аналізу дійшли висновку, що досліджувані атрибутивні метафори-композиції вживаються для іронічної, часто зневажливої номінації особи.

Для бінарно структурованих метафор-композицій було виокремлено такі моделі поєднання за частиномовною характеристикою: «іменник + іменник», «прикметник + іменник», «іменник + прикметник», «прикметник + прикметник», «прикметник + дієслово», «іменник + дієслово» та «дієслово + іменник». Отже, спираючись на частиномовний аналіз бінарно структурованих метафор-композицій, було встановлено, що найчастотнішою серед представлених моделей є модель «іменник»+«іменник», яка становить 56,0% від загальної кількості аналізованих моделей. Наступною за частотністю є модель «прикметник»+«іменник», функціонування якої знаходимо у 18,7% випадків. Менш частотною є модель «іменник»+«прикметник», яка становить 10,7% від загальної кількості вибірки. Значно рідше зустрічаємо модель «дієслово»+«іменник», яка функціонує у 6,7% проаналізованих моделей, модель «прикметник»+«прикметник» представляє 4%, а «прикметник»+«дієслово» представлено у 2,6% випадків, найменш частотною є модель «іменник»+«дієслово», яка зустрічається лише у поодиноких випадках та становить 1,3% від аналізованих моделей. Таким чином, моделі «прикметник»+«дієслово», «прикметник»+«прикметник» та «іменник»+«дієслово» виступають найменш продуктивними, коли йдеться саме про метафору-композицію як засіб номінації та характеристики особи.

Було виокремлено багатокомпонентні детермінативні метафори-композиції, які є менш частотними та продуктивними порівняно з двочленними

метафорами-композиціями. У межах нашого дослідження серед компонентів метафор-композицій найчастіше зустрічаємо зооніми, антропоніми, кольороназви, гастроніми, соматизми, назви хвороб та фізіологічні особливості, найчисленнішою групою серед яких є зооніми.

Встановлено, що значення індивідуально-авторської метафори часто можна зрозуміти лише завдяки контексту, адже вибір лексичних одиниць, що слугують для номінації та характеристики особи детермінований особливим світоглядом письменника, його мовною і мовленнєвою компетенціями та метою, яку ставить перед собою автор.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Формування іншомовної лексичної компетенції учнів у старшій профільній школі

Сучасні тенденції глобалізації та інтеграції світової спільноти неодмінно позначаються на різних аспектах людського буття, не залишається осторонь і освітня сфера. Сьогодні освіта України перебуває у стані організаційного реформування та модернізації. Реалізація нових векторів у галузі освіти потребує застосування інноваційних педагогічних технологій, творчого пошуку нових концепцій, принципів і підходів до освітнього процесу на різних етапах формування особистості. Навчання іноземної мови є однією з найголовніших ланок у системі навчання, а знання іноземної мови є невід'ємною частиною освіти. Зважаючи на те, що німецька мова є офіційною в 6 країнах Європи та виступає мовою багатьох міжнародних організацій, її вивчення є важливим. Однією зі складових частин вивчення іноземної мови взагалі, і німецької мови зокрема, є оволодіння лексичною компетенцією, яка наряду з граматичною компетенцією створює основу спілкування.

За Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти під лексичною компетенцією розуміється «знання і здатність використовувати мовний словниковий запас» [26, с. 7]. Однак це визначення не враховує потреб особистості до здійснення мовної діяльності на основі наявних в особі знань, навичок та вмінь, що є головною ознакою компетентності. Лексична компетенція включає в себе лексичні навички, знання і загальну мовну усвідомленість або здатність їх використання в усіх видах мовленнєвої діяльності. Як зазначає С. Шатілов «Лексичні навички є основою всіх видів

мовленнєвої діяльності та передбачають інтуїтивноправильне розуміння і вживання іншомовної лексики на основі мовленнєвих лексичних зв'язків між слухомовленнєвомоторною і графічною формами слова та його значенням, а також зв'язків між словами» [цит. за 39, с. 158].

Загальновідомо, що оволодіння лексичною компетенцією безпосередньо впливає на комунікативні здібності людини, тому важливо під час вивчення іноземної мови докласти чималих зусиль для опанування лексичної компетенції на високому рівні. Досягнення високого рівня розвитку лексичної компетенції проявляється в тому, що людина з легкістю використовує досить великий лексичний запас як при безпосередньому, так і опосередкованому спілкуванні, адекватно вживаючи стилістично марковані лексичні одиниці та фразеологічні звороти типові для спілкування серед носіїв мови.

Володіння лексичною одиницею передбачає здатність її сприймання та активного використання учнем. У системі вправ для розвитку лексичних навичок виокремлюють підготовчі і мовленнєві вправи. Метою підготовчих вправ є засвоєння форми і значення лексичних одиниць, а також дії з ними як з компонентами мовленнєвого спілкування. До цієї категорії вправ належать такі: вправи з диференціації та ідентифікації (наприклад, визначити на слух слова, що відносяться до однієї теми тощо); вправи на імітацію з перетворенням; вправи в розвитку словотвірної та контекстуальної здогадки; вправи для навчання прогнозування; вправи в розширенні і скорочення пропозицій; вправи в еквівалентних замінах; вправи в розширенні асоціативних зв'язків [39, с. 302].

Мовленнєві вправи спрямовані на використання засвоєного лексичного матеріалу в мові – на формування лексичної компетенції. Вправи, що відносимо до мовленнєвих наближені до природного процесу спілкування і характеризуються узагальненістю, неперекладністю, автоматизованістю і динамічністю. До цієї категорії відносять вправи на опис; вправи на вираження ставлення, оцінки; переказ своїми словами [39, с. 304].

Розглядаючи формування лексичної компетенції учнів, не варто забувати про освітню і розвиваючу цінність навчання іншомовного лексичного матеріалу. Оскільки мова народів носить діахронічний характер лексичних одиниць на усіх її рівнях, то сучасна лексика являється віддзеркаленням історичної спадщини цих народів, їх культури та звичаїв у мовленнєвій діяльності та міжкультурних інтеграціях.

Робота над накопиченням та розширенням словникового запасу супроводжує весь процес навчання. Майже на кожному уроці учні знайомляться з новими лексичними одиницями, виконують словникову роботу, спрямовану на їх засвоєння. Цілі формування лексичної компетенції конкретизуються у навчальній програмі відповідно до ступенів навчання, а формування іншомовної лексичної компетенції в учнів профільних навчальних закладів спрямоване на оволодіння лексичними одиницями у відповідності з відібраними темами і сферами спілкування.

У старшій школі систематизується мовний досвід учнів, набутий ними на попередніх ступенях вивчення іноземної мови. Виходячи з того, що оволодіння новими лексичними одиницями має на меті здатність учнів приймати участь у процесі комунікації іноземною мовою, методи і види навчальної роботи набувають характеру наближених до реальних умов спілкування. У період, коли накопичується значний обсяг лексичних одиниць, зростає значення розширення активного та пасивного словника учнів, вони починають ознайомлення з такими лексико-семантичними категоріями, як багатозначність, синонімія, омонімія, паронімія, у ході вивчення іноземної мови з'являються лексичні одиниці професійного спрямування [53, с. 18].

У межах особистісної, публічної та освітньої сфер поглиблюється тематика ситуативного спілкування [62], але зміст освіти диференціюється відповідно до певної галузі знань.

Зростає значення формування пасивного лексичного мінімуму у процесі самостійного читання, удосконалюються прийоми користування двомовними та одномовними словниками [53, с. 18]. Таким чином суть і завдання відбору лексичних одиниць полягають у виділенні за допомогою певних критеріїв частини словникового запасу мови, які відповідають можливостям і цілям курсу навчання німецької мови в профільній школі.

Доречно використовувати засоби, які допомагають учням систематизувати раніше вивчені лексичні одиниці, тематичне і словотворче групування. Як зазначає С. Смоліна, одним з таких прийомів є створення ментальних карт з певної тематики, які допоможуть розкрити основне значення лексичних одиниць через ключові слова, що у вигляді гілочок розходяться від центру [53, с. 22]. Отже, у старшій профільній школі, коли учні можуть самостійно, без сторонньої допомоги (допомоги вчителя) виконувати різноманітні завдання пошукового, творчого характеру, коли йдеться про вивчення тропів, варто пропонувати не лише завдання пошукового характеру в тексті, але й вправи, що розвивають логічне мислення, креативність, завдання комбінованого характеру.

3.2. Комплекс вправ і завдань для формування іншомовної лексичної компетенції учнів на матеріалі метафор-комполітів

Спираючись на результати нашого дослідження та на викладені у підрозділі 3.1. теоретичні положення, було розроблено комплекс вправ і завдань на основі романів для підлітків з метою формування та вдосконалення лексичної компетенції учнів старших класів профільної школи на уроках німецької мови.

Вправи №1-2 спрямовано на ознайомлення з лексичними одиницями – метафорами-комполітами та їх значенням в українській мові. Обидві вправи

належать до підготовчих. Завдання №1 – вправа з розвитку словотвірної та контекстуальної здогадки, є безперекладною, умовно-комунікативною вправою, завдання №2 є перекладною, умовно-комунікативною вправою.

Aufgabe 1. З'єднайте компоненти метафор-комполітів і утворіть нові лексичні одиниці.

Zwerg-	Bauch
Schlapp-	Schnabel
Hass-	Fahrer
Froh-	Schwanz
Grün-	Nase
Schwarz-	Pickel
Dick-	Natur

Aufgabe 2. Знайдіть відповідний переклад метафор-комполітів, які слугують засобами номінації та характеристики особи.

1. <i>Augendiener</i>	a) <i>тендітна, граціозна жінка</i>
2. <i>Kalbskopf</i>	b) <i>занадто боязлива людина</i>
3. <i>Pferdfrau</i>	c) <i>товстяк, пузань</i>
4. <i>Rehfrau</i>	d) <i>віддана людина</i>
5. <i>Quasselstrippe</i>	e) <i>дурень</i>
6. <i>Hundeaugen</i>	f) <i>підлиза</i>
7. <i>Alpha-Tier</i>	g) <i>неприваблива жінка</i>
8. <i>Langhals</i>	h) <i>балакун</i>
9. <i>Dickbauch</i>	i) <i>людина (тварина) з довгою шиєю; допитлива людина</i>
10. <i>Hasenfuß</i>	j) <i>великий начальник; всезнайко</i>

Завдання №3-4 подають такий матеріал, що сприяє розвитку граматичних навичок учня, але подальша робота з матеріалом неможлива без попереднього опрацювання його з аспекту лексики. Вправи спрямовано головним чином на розвиток граматичної компетенції, але застосування цих навичок впливає на розвиток лексичної компетенції.

Aufgabe 3. Розподіліть метафори-композиції за групами:

іменник+прикметник:

прикметник+прикметник:

прикметник+іменник:

іменник+дієслово:

дієслово+іменник:

affenstark, Hasspickel, Sklaventreiber, fleischgeworden, brezelblöd, schwerreich, Doofmann, pflegeintensiv, Kronprinz, kaltherzig, kreuzunglücklich, kernig-knackig, Frohnatur, zeitaufwendig, Turteltäubchen

Aufgabe 4. Визначить, якими частинами мови виражені компоненти метафор-композицій: Rabenmutti, Perlentränentröpfchen, Rothaarige, Starrkopf, Grünschnabel, Neunauge, Schwarzfahrer, Lederknecht, Decksklave, Sklaventreiber, Kimono-Schönheit, Jogging-Anzug.

Завдання 5 сформовано таким чином, щоб учні проаналізували метафори-композиції та у кожному рядку виокремили метафору-композицію, який за певним критерієм є відмінним від інших метафор. У першому рядку представлено бахуврїхї, компонентом яких є соматизм, окрім метафори *Kronprinz*. У другому рядку представлено частиномовну характеристику, зокрема розглянуто модель «іменник»+«прикметник», тоді як метафора *staubfarben* не відповідає даній моделі. У третьому рядку розглянуто модель «прикметник»+«іменник», але порівняльна метафора *Pferdfrau* належить до моделі «іменник»+«іменник». У четвертому рядку представлено метафори-композиції, компонентом яких є зоонїми, лише метафора *Jahrhundertarm* містить компонент-соматизм.

Aufgabe 5. Знайдіть серед метафор-комполітів зайву у кожному рядку.

- a) *Schlappschwanz, Zwergnase, Langhals, Dickbauch, Kronprinz;*
- b) *affenstark, kreuzunglücklich, messerscharf, pflegeintensiv, staubfarben;*
- c) *Doofmann, Frohnatur, Ladykiller, Lederknecht, Pferdfrau;*
- d) *Jahrhundertarm, Rabenmutti, hamsterfarben, Schildkröten-Mensch.*

У завданнях №6-12 запропоновано роботу з текстом. Добре підготована та подана вчителем інформація з цієї теми сприяє підвищенню мотивації та інтересу учня до подальшого вивчення німецької літератури. У ході самостійної роботи з текстом учні не лише знайомляться з лексикою, яку було використано у творі, але й аналізують подані уривки з метою пошуку відповідного матеріалу. Виконання вправ такого характеру сприяє розширенню лексичного запасу учнів, розвитку логічного мислення, поглибленню раніше набутих знань.

Aufgabe 6. Прочитайте та перекладіть з німецької мови на українську уривок з роману «Splitterherz» Бетіни Белітц. Знайдіть метафори-комполіти, які використовує авторка твору (див.: Додаток А).

...»Elisabeth Sturm. Ich bin neu – in der 12. LK Bio, Chemie und Französisch.« Ich blickte in zwei haselnussbraune Augen, die einem Jungen in meinem Alter gehörte. Seine Jeans hing fast in den Kniekehlen. »Man kann deine Unterhose sehen«, entfuhr es mir. Mein unbeherrschtes Mundwerk. »Fräulein Sturm, das ist Benni, Ihr Tutor, er begleitet Sie in Ihre Klasse und zeigt Ihnen alles. Er ist Vertrauensschüler und Schulsprecher«, sagte die Sekretärin und machte keinen Hehl aus ihrer Missbilligung mir gegenüber.« Er schleuste mich durch die Gänge. »Ich kann dir nur den Rat geben, nicht zu sehr die Großstadtplanze rauszuhängen.« »Das eben war keine Großstadtplanze«, blaffte ich ihn an. »Das war pure Verzweiflung.« »Du meinst also, wir leben hier alle in nachtschwarzer Verzweiflung? Tun wir nicht. Ich jedenfalls nicht. ...Und hier der Saal für deine erste Chemieblockstunde heute Morgen.« »Halt dich am besten anfangs ein bisschen zurück. Hier kommen die Leute

auf einen zu«, sagte Benni leise. »Du bist also Experte für das Landleben, was?«, fragte ich. ...Ich fühlte mich hundeeelend, als ich in den Saal schlich.

Großstadtplanze ... Benni Bemerkung ärgerte mich immer noch. Spannungskopfschmerzen, diagnostizierte ich aus alter Gewohnheit ... durch Angst, Stress, Anspannung. Dann merkte ich in meinem müden Gedankenkarussell, dass ich beobachtet wurde. ...Wo blieb der verdammte Bus? Schwere Reifen knirschten auf dem Schotter der Haltebucht, als das Fahrzeug schlagartig bremste. ...Ich sah, wie sich die Fahrtür langsam öffnete und eine Stiefelspitze herausschob.

Післятекстові завдання

Поснайте метафори-композици відповідно до їх значення і форми

1. das Mundwerk	a) verworrene Gedanken/ vollgestopfter Kopf
2. die Großstadtplanze	b) ein erweiterter Teil der Fahrbahn, der für Anhalten gilt
3. nachtschwarz	c) jemand, der Schnabelschuhe trägt
4. hundeeelend	d) geschickte/überflüssige Sprachfähigkeit
5. das Gedankenkarussell	e) jemand, der in einer Stadt aufgewachsen ist; Stadtbewohner
6. die Stiefelspitze	f) wie dunkle Nacht
7. die Haltebucht	g) erbärmlich

Розташуйте події, про які йдеться в уривку, в правильному порядку.

- a) Schwarzes Auto mit verdunkelten Scheiben ist neben Fräulein Sturm gefahren.

- b) Elisabeth hat den Saal für ihre Chemieblockstunde gesehen.
- c) Elisabeth hat die Missbilligung ihr gegenüber gefühlt.
- d) Wenn Mädchen Anspannung und Angst gefühlt hat, hat sie Spannungskopfschmerzen bekommen.

Aufgabe 7. Прочитайте уривок з роману Ульріке Шрїмпф «Zaras Lied». Перекладіть текст, звертаючи особливу увагу на виділені метафоричні композити та бінарно структуровані композити. Серед виділених метафоричних композитів знайдіть та опишіть ті, які слугують для номінації та характеристики особи (див.: Додаток Б).

Ich will einen coolen **Zora-Zara-Song** für alle coolen Mädchen dieser Welt schreiben. Eva von der **Eisdiele Morgenschön** bei mir um die Ecke ist zum Beispiel cool. Mein Bruder Jonnie-Poponnie ist auch cool. Jonnie ist so etwas immer egal. Das finde ich **super-ober-cool!** Ich, Zara, **Drittkleinste** in der Klasse, dünn, **Zahnsperre**.

Papa ... seit neustem nie zu Hause. Hab deshalb 'ne **Stinkwut** im Bauch! Eine Mama, **Yogalehrerin**. Eine Feindin, Greta von Ganten: Blonde **Eishexe**. Die **Oberbestimmerin** in unserer Klasse. Ein Kater, Pascal: schwarzer **Kuscheltiger**.

Ich fuhr mit meinen Eltern und meinem Bruder nach Griechenland. ... Ich habe Körper vom Felsen geübt und mir vorgestellt, ich wäre die „rote Zora“. Zora hat **feuerrote** Haare und ist mutig und selbstbewusst. Ich habe mich wie ein Vogel gefühlt. Jetzt bin ich eine müde Socke. Ein **Schlappsack**. Ein uncooles dünnes Mädchen mit **Schnittlauchhaaren**, einer Zahnsperre und einer Menge Probleme. Ich bekomme **Bauchschmerzen**, wenn ich darüber nachdenke. Ich drücke mein Kopfkissen auf den **Grummelbauch**.

Papa ist in Paris, seit drei Tagen. Mama hat ständig eine rote **Schniefnase**, weil sie immer weint und heult. (...) Ich hole mein Handy raus. Meine Mama hat sich aufgeregt über das Handy, weil das „**Konsumwahn**“ ist und „**Technikmist**“.

Післятекстові завдання

Поєднайте метафору-комполит з українським перекладом

1. Morgenschön	a) механічна дрібниця
2. die Zahnspange	b) вогняно-червоний
3. die Stinkwut	c) безвільна, безхребетна людина
4. die Eishexe	d) людина, у котрої буркотить у животі
5. der Kuschtiger	e) сопливий ніс, плаксій
6. feuerrot	f) захоплення від товару, предмету
7. der Schlappsack	g) пряме тонке волосся
8. der Grummelbauch	h) чудовий як світанок
9. die Schniefnase	i) людина, яка носить брекети
10. der Konsumwahn	j) плюшеве тигреня
11. der Technimist	k) шалена лють
12. die Schnittlauchhaare	l) крижана відьма

Aufgabe 8. Прочитайте уривок з роману Ульріке Шрімпф «Zara – Alles neu» та перекладіть текст українською мовою. Заповніть пропуски словами, які найдоречніше пасують для кожного пропуску. Серед наведених слів знайдіть одне зайве.

Schubladen, Schreibwarenladen, Schneekönig, Extra-Schultüte, Glitzerdrachen, Jonnie-Poponnie-Drachen-Schultüte, Piraten-Augenklappe, Schreibtisch, Wachsmalstifte, Traurigsein, Schultüte.

Papa ist nicht da. Ich wache auf und als Erstes denke ich, Papa ist nicht da. Gleich fängt mein Bauch wieder an zu grummeln. Aber da fällt mir ein, dass ich keine Zeit zum (1)... habe, denn heute ist die Einschulung von Jonnie-Poponnie. Ich wollte doch noch eine kleine (2)... für ihn basteln! Neben der, die Mama für ihn gekauft und mit Geschenken befüllt hat. (...)

Ich stürze zum (3)..., um meine (4)... für Jonnie zu basteln. Für Jonnie-Poponnie! Aus den (5)... krame ich Aufkleber mit grünen und roten (6)... – Jonnie liebt Drachen! – und dicke (7)..., hellrote und hellgrüne Pappe und eine riesige gelbe Schleife, die ich extra gekauft habe, im (8)... Es soll eine einzigartige, noch nie da gewesene (9)... werden! Jonnie, mein außergewöhnlicher Bruder, soll sie stolz wie ein Schneekönig vor sich hertragen. Das ist ein Ausdruck, der macht, dass es warm wird in meinem Bauch. Jonnie-Poponnie ist mein (10)...! Und „außer-gewöhnlich“. Außergewöhnlich heißt nicht gewöhnlich oder nicht normal. Mama sagt immer: „Was ist schon normal?“

Aufgabe 9. Прочитайте продовження уривку роману Ульріке Шрімф «Zara – Alles neu», перекладіть українською мовою. Знайдіть стилістичні засоби, які використано у наведеному уривку (див.: Додаток В).

Jonnie spricht ein bisschen nuschelig und macht Fehler. Er sagt zum Beispiel Sssule anstatt Schule und Eselfant anstatt Elefant. Jonnie-Poponnie ist auch ein bisschen langsamer ... und ein bisschen kleiner und runder und er hat nicht so viel Kraft in den Armen wie die anderen. Mein Bruder liebt Musik, genau wie ich. Man kann sagen, dass wir beide besessen sind von Musik. Jonnie-Poponnie liebt es auch, zu essen: Schokolade und Pommes, Gummibärchen und Würstchen, Nudeln mit Ketchup und alles. Jonnie hat einen kleinen weichen, kugelrunden Bauch, dicke rote Backen, weiße sanfte Haut, helle, strubbelige Haare und eine Brille. (...)

Ich renne aus dem Zimmer, ... Ich will rufen: „Jonnie-Poponnie, deine Schultüte ist fertig, kuck doch mal!“, aber die Worte bleiben mir im Hals stecken: Jonnie sieht furchtbar aus! Er trägt einen zerrissenen lila Rock aus unserer

Faschingskiste über seiner dunkelblauen Leinenhose. Er hat sich zwei große rote Kreise auf die Backen gemalt und seine schwarze Piraten-Augenklappe umgebunden. Jonnie strahlt, als er mich sieht, und ruft aufgeregt: „Sssuhtüte!“

Mama kommt aus der Küche, sieht mich und fragt mit leiser Pass-gut-auf-was-du-jetzt-sagts-sonst-gibt-es-ein-Riesendonnerwetter-hast-du-das-verstanden?!

Aufgabe 10. Знайдіть метафори-композиції в тексті пісні „Zora-Zara-Song“ з роману У. Шрїмпф «Zara – Alles neu». Перекладіть текст пісні та заспівайте її (див.: Додаток Г).

Ich will den Urknall, die
Farbenexplosion,

ein Meer von Gefühlen und die
große Vision.

**Unser Leben ist krass, wir sind
frei zu entscheiden, und das ist unser
Ass!**

*Für Zora mit dem roten
Feuerhaar*

*und Zara, die schon immer
schneller war.*

*Für Lora, mit der du auf
Traumwolken schwebst,*

*und Lara, mit der du dunkle
Stunden überlebst.*

*Ein Lied für alle Mädchen, die
Zoranien kennen,*

*die nicht bei jedem Wehwechen
gleich zu Mami rennen,*

*sondern frei sind für die Reise in
das Zauberland.*

*Ey, packe deine Flügel aus und
gib mir die Hand!*

Viele Menschen sind so blind, sie
sehen das Leben

nur als wirres Labyrinth und
kleben

aufm Hocker. Ey, bleib doch mal
locker!

Fang an zu moven und zu
grooven!

**Unser Leben ist Flow, wir sind
frei, uns zu bewegen, und das ist
unsre Show! (Refrain)**

Ich mache mir das Leben, wie es
mir gefällt!

Ich texte und ich reime bis zum
Sonnenuntergang,

werde groß wie eine Riesin durch
meinen Flammen-Gesang!

**Unser Leben ist Beat, wir sind
frei, uns zu äußern, und das ist unser
Lied! (Refrain)**

Післятекстові завдання

Заповніть пропуски у метафорах-композиціях, спираючись на їх український переклад.

- 1) die F__rb__exp__si__ – спалах барв
- 2) das F__rh__ – волосся вогняно-червоного кольору
- 3) die T____wo_k__ – захмарні мрії
- 4) der Fl__m__-G__s__ng – бурхлива, палаюча пісня
- 5) Z_u__l__ – країна чудес

Aufgabe 11. Прочитайте уривок із роману Ульріке Шрімпф «Zara – Alles Sommer», заповніть пропуски словами, які змістовно відповідають кожному пропуску (див.: Додаток Д).

dunkelrot • Igel-Kugel • Lieblingseis • spät • Lieblingseis • schlingen • keine • weiß-rosa-grau-schwarz-gelb • Decke • kuscheln • heftig • sich räuspern • dumm • Gutes • Rock-auf-Rügen • zusammenpressen • Limonade • Zitronen-Greta • Zitronenpresse • Prickellimonade

Die Beine ziehe ich an den Bauch, und meine Arme (1) _____ ich um die Beine. Eine (2) _____ bin ich. Die rollen sich zusammen, wenn sie einen Schreck bekommen. Was Elias jetzt macht? Und Jonnie-Popponnie? Ich weiß nicht, wie (3) _____ es ist. Habe (4) _____ Lust, aufs Handy zu sehen. Der Himmel schimmert (5) _____, ein bisschen wie mein neues (6) _____, „**Heiße Liebe**“. Das ist **Vanilleeis** gemischt mit **Himbeersoße**. An den Rändern sammelt sie sich dick und (7) _____, mit ganzen Beeren. „Hey!“ Margie steht vor mir. Sie lächelt mich an. Margie setzt sich und breitet eine (8) _____ aus. Wir (9) _____ uns aneinander. Margie ist weich und warm, ein bisschen wie Perihan. „Du magst Greta nicht, ja?!“ Ich nicke (10) _____ und sehe auf das Meer. „Und Greta mag dich nicht, richtig?“ „Richtig.“ Margie (11) _____: „Meine großmother sagt ‚If life gives you lemons, make lemonade.‘ Du

verstehst das?“ Ein bisschen (12) _____ stelle ich mich. Es ist süß, wie Margie versucht, mir zu erklären, was sie meint. “Zitronen sind shit, sauer, aber du kannst was (13) _____ machen daraus, lemonade, die ist dann süß.“ „Ach so!“, ich lache, „du meinst, Greta bei (14) _____ ist wie Zitronen! Aber wenn ich sie so richtig schön (15) _____ und Tonnen von Zucker draufschütte, dann wird vielleicht (16) _____ draus, und ich hab doch noch Spaß?!“ „Stell dir vor, eine (17) _____ in 'ner riesigen (18) _____, wie sie zappelt und kreischt, aber keine Chance, gleich ist sie leckere (19) _____, mmmh!“, ich lecke mir die Lippen ab. Margie hält sich den Bauch vor Lachen.

Aufgabe 12. Дайте відповіді на нижче наведені запитання до тексту.

- Mit wem vergleicht Zara ihre Gesprächspartnerin?
- Welche Frucht bringt die Autorin zum Ausdruck von Mißbilligung einer der Heldinnen?
  - Mit welchem Tier vergleicht sich Zara am Anfang dieses Abschnitts?
  - Worüber spricht Margie mit Zara?
  - Welche Gedanken gehen ihnen durch den Kopf am Ende des Abschnitts?

Завдання, спрямовані на розвиток лексичної компетенції, які було представлено в розроблених вправах, можна використовувати відповідно до теми уроку та варіювати за необхідності.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було визначено, що формування лексичної компетенції впливає на комунікативні здібності учня, є однією з основ оволодіння іноземною мовою на кожному з етапів її вивчення, тому потребує особливої уваги. Розглянуто поняття лексичної навички як однієї зі складових лексичної компетенції. Визначено, що володіння лексичною одиницею передбачає її сприймання та використання учнем, тому для формування лексичної

компетенції використовують 2 типи вправ – підготовчі та мовленнєві вправи, безпосередньо спрямовані на розвиток мовленнєвих здібностей учнів.

У старшій школі відбувається систематизація знань учнів, набутих ними на попередніх етапах. Коли йдеться про старші класи профільної школи, де учні володіють достатнім словниковим запасом, починається ознайомлення з поняттями багатозначності окремих лексичних одиниць, явищами синонімії, омонімії, паронімії, у ході вивчення певних тем з'являються лексичні одиниці професійного спрямування.

Спираючись на досвід учених, педагогів, методистів, а також результати нашого дослідження, розробили комплекс вправ та завдань для формування та вдосконалення лексичної компетенції учнів старших класів профільної школи. Запропоновані нами вправи і завдання на матеріалі композитів і метафор-композитів спрямовані на розширення та активізацію словникового запасу учнів, розвиток лексичної та граматичної компетенцій, розвиток логічного мислення та креативності. Завдання можуть бути використані на уроках німецької мови або під час самостійної роботи учнів.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання кваліфікаційної роботи поставленої мети було досягнуто – виявлено особливості метафори-композита як засобу номінації та характеристики особи у сучасній німецькій мові. Усі завдання, сформульовані на початку дослідження було вирішено, узагальнено теоретичні та практичні результати.

Узагальнивши наявні в лінгвістичній літературі дефініції поняття «метафора», було взято за основу визначення метафори як образного перенесення, при якому слово (словосполучення) з його власним семантичним контекстом перенесено в інше, без пояснення асоціативного зв'язку між об'єктом мислимим та об'єктом, використаним для порівняння (позначуваним та позначувальним). Встановлено, що метафора виконує низку функцій у літературі: номінативну, інформативну, мнемонічну, евристичну, пояснювальну, стилетвірну, текстотвірну, жанроутворювальну, кодувальну, конспірувальну, емоційно-оцінну, етичну, аутосугестивну, ігрову, ритуальну.

Визначено, що макро- та мікроконтекст є важливими для аналізу стилістичних значень композита (між його компонентами), для аналізу стилістичних функцій композита в межах контексту. Мікроконтекст є умовним фоном, контекстом у межах композита, макроконтекст є відображенням функціонування композита у певному тексті чи ситуації, де окрім самого композита представлено усі складові ситуації.

З'ясовано, що композит має ряд диференційних ознак, серед яких найбільш характерними є: комплексність, відсутність словотвірних афіксів, наявність поєднувального елемента, синтаксична неподільність.

Встановлено чинники утворення композитів, до яких належать такі: відсутність необхідного найменування чи застарівання номінативної одиниці,

наявної у лексичній системі мови, посилення висловлювання, універбація багаточисленних конструкцій та економія мовних засобів.

Узагальнивши думки дослідників стосовно поняття «метафора-комполит», визначено його як частково або повністю переосмислений комполит.

Розглянуто типи комбінаторики у метафорах-комполитах, що базуються на таких видах дисонансу: 1) одухотворене + неодухотворене; 2) назва тварини + назва людини; 3) неодухотворене + одухотворене; 4) неодухотворене + неодухотворене.

Розглянуто поняття первинної та вторинної номінації. Встановлено, що за способом зображення дійсності розрізняють непряму (мотивовано-опосередковану) автономну та опосередковану непряму вторинну номінацію. Метафора, як засіб вторинної номінації, виникає на основі семантично автономної лексики. Для метафори-комполита як засобу номінації та характеристики особи характерною є гендерна диференціація, часто представлено гендерну асиметрію.

Дібраний фактичний матеріал з творів сучасних німецьких письменниць диференційовано на основі структурно-семантичної та морфологічної класифікацій. Відповідно до структурно-семантичної класифікації виокремлено детермінативний (означальний) комполит, фразовий комполит, атрибутивний комполит (бахувріхі) та сурядний комполит. Встановлено, що за семантико-синтаксичною класифікацією досліджувані метафори-комполити представлено передусім детермінативними та атрибутивними комполитами.

Для бінарно структурованих метафор-комполитів за морфологічною класифікацією виокремлено такі моделі сполучуваності: «іменник»+«іменник» (S+S) – 56,0%, «прикметник»+«іменник» (Adj+S) – 18,7%, «іменник»+«прикметник» (S+Adj) – 10,7%, «дієслово»+«іменник» (V+S) – 6,7%, «прикметник»+«прикметник» (Adj+Adj) – 4%, «прикметник»+«дієслово» (Adj+V) – 2,6%, «іменник»+«дієслово» (S+V) – 1,3%.

Як свідчить опрацьований матеріал, метафори-композиції досить активно використовуються у творах сучасних німецьких письменниць з метою справити певне враження на реципієнтів, викликати відповідну емоційну реакцію, переконати. Виявлено, що складовими компонентами метафор-композицій, які не лише називають осіб, але й слугують засобами їх характеристики за зовнішніми ознаками, поведінкою, психоемоційною сферою чи певними характерними рисами стають зооніми, антропоніми, кольоропозначення, гастроніми, соматизми, назви хвороб чи фізіологічних станів.

Лексична компетенція, як одна зі складових вивчення іноземної мови, передбачає здатність використання лексичних навичок і знань в усіх видах мовленнєвої діяльності. Формування лексичної компетенції уможливорює систематичне використання на уроках німецької мови різних видів лексико-стилістичної роботи (пошук в тексті нових слів, нових сполучень слів, стилістичних засобів, тлумачення їх значень).

Результати дослідження показали, що твори сучасних німецьких авторів – це багатий матеріал, який може прийти на допомогу вчителю німецької мови. Романи для підлітків є джерелом для створення завдань, спрямованих на вивчення лексики, пошуку тропів. Такі вправи не лише збагачують знання та лексичний запас учнів, але й навчають використанню одномовних та двомовних словників, пробуджують інтерес до вивчення німецької мови.

Практичне використання результатів дослідження представлено в розробленому комплексі вправ і завдань, спрямованих на вдосконалення лексичної компетенції учнів старших класів профільної школи. Розроблено вправи, які передбачають аналіз тексту, пошук стилістичних тропів, пошук метафор-композицій як засобу номінації та характеристики особи, морфологічну класифікацію метафор-композицій, пошук значення метафори-композиції та встановлення відповідності між метафорою-композицією та її еквівалентом українською мовою.

Отже, дослідження метафор-комполитів як засобу номінації та характеристики особи у сучасній німецькій мові становить значний інтерес, адже індивідуально-авторські метафори часто важко зрозуміти лише зі значення їх компонентів, тому вони потребують аналізу, спонукають читача до роздумів, пошуку необхідної інформації з різноманітних сфер з метою визначення їх нового текстуального значення.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні типів комбінаторики та морфотемного дисонансу у метафорах-комполитах як засобах номінації та характеристики особи у сучасній німецькій мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики : [монография] / Николай Фёдорович Алефиренко. – Москва : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Андриенко Л. О. Генезис и особенности структуры поэтической метафоры барокко: автореферат дисс. на соискание ученой степени кандидата филологических наук / Л. О. Андриенко. – Киев, 1997. – 24 с.
3. Античные теории языка и стиля: антология текстов / под ред. О. М. Фрейденберг. – Санкт-Петербург : Алетейя, 1996. – 364 с.
4. Аристотель. Поэтика. Риторика / пер. с греч., вступ. ст. и коммент. С. Ю. Трохачева. – СПб.: Азбука, 2000. – 348 с.
5. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : [Сборник] / общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журинской. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.
6. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
7. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – 4-е издан. – М.:КомКнига, 2007. – 570 с.
8. Байло Ю. В. Особливості функціонування метафори у термінології / Ю. В. Байло // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. – Вип. 1. – С. 219-221.
9. Балабан О. О. Метафора як семантична універсалія: авторефер. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук / О. О. Балабан. – Донецьк, 2006. – 33 с.
10. Безуглая Л. Р. Когнитивно-прагматические модели концептуальной метафоры в поэтическом дискурсе / Л. Р. Безуглая // Функциональная лингвистика. – 2012. – № 3.– С. 50–52.

11. Безуглая Л. Р. Прагмапоетика в когнитивном измерении / Л. Р. Безуглая // Вісник Київського нац. лінгв. ун-ту. Серія «Філологія». – 2013. – Т. 16, № 2. – С. 20–27.
12. Блинова О.И. Мотивационные отношения слов и принципы номинации / О. И. Блинова // Общие проблемы деривации и номинации. Словообразование в аспекте взаимодействия разных уровней языка. – Омск: изд-во Омск. ун-та, 1988. – С. 9–10.
13. Болтенко Э. Н. Объективизация личностного потенциала через метафорическую номинацию в немецком языковом сознании / Э. Н. Болтенко // Мир науки, культуры, образования. – № 7 (19). – 2009. – С. 94-96.
14. Варич Н. І. Структура метафори в поезії Б.-І. Антоновича: авторефер. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук / Н. І. Варич. – Харків, 1998. – 17 с.
15. Варламов М. В. Типологические особенности адъективной метафоры в сопоставлении с глагольной и субстантивной метафорой: автореферат дисс. на соискание ученой степени кандидата филологических наук / М. В. Варламов. – Санкт-Петербург, 1995. – 23 с.
16. Вашунин В. С. Функции определительных сложных существительных в современном немецком языке [уч. пос. по лексикологии нем. яз. для студентов ст. курсов фак. иностр. яз. пед. ин-тов] / В. С. Вашунин. – Куйбышев : КПИ, 1982. – 58 с.
17. Вежбицкая А. Сравнение – градация – метафора / Анна Вежбицкая // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 133-152.
18. Вербицька О. А. Ономасіологічні функції синестезійної метафори в українській мові (на матеріалі прикметників відчуття): авторефер. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук / О. А. Вербицька. – Харків, 1993. – 24 с.

19. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи / В. Н. Вовк // Природа вторичности номинации. – Киев, 1986. – 142 с.
20. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак. // Языковая номинация. Общие вопросы. – М.: Наука, 1977. – С. 230-293.
21. Гаманюк В. А. Міжкультурні особливості художніх текстів сучасної німецької мови / В. А. Гаманюк // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – Вип. 16. – 2017. – С. 303-311. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=PhSt_2017_16_37 – Назва з екрана.
22. Гасанова Г. А. Образные метафорические значения неодушевленных существительных и их производных в лакском языке в сопоставлении с русским / Г. А. Гасанова // Мир науки, культуры, образования. – 2017, №6(67). – С. 353-356.
23. Даниленко В. П. Русская терминология / В. П. Даниленко. – М., 1977. – 246 с.
24. Дацишин Х. Морфологічний і синтаксичний принцип структурної класифікації метафор у політичному дискурсі / Христина Дацишин. – Вісник Львівського університету Серія «Журналістика» – 2001.– С. 506-508.
25. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации / Т. А. Журавлева. – Донецк: Донбасс, 1998. – 252 с.
26. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / за наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

27. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспект [навчальний посібник для студентів ВНЗ] / Лариса Олександрівна Калмикова. – К.: НМЦВО, 2003. – 300 с.
28. Кассирер Э. Сила метафоры / Теория метафоры; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 32-42.
29. Кобозева И. М. Семантические проблемы анализа политической метафоры / И. М. Кобозева // Вестник МГУ. Серия «Филология». – 2001. – №6. – С. 132-149.
30. Ковбасюк Л. А., Абрамова К. А. Метафори-композиції в сучасній німецькій мові / Л. А. Ковбасюк, К. А. Абрамова // Молодий вчений. – 2017 – № 1 (41). – С. 277-280.
31. Ковбасюк Л. А. Семантичний та функціональний аспекти одиниць вторинної номінації з компонентом «кольороназва» в сучасній німецькій мові: Дис... канд. філол. наук / Л. А. Ковбасюк. – Херсон, 2004. – 214 с.
32. Кравець Л. В. Метафора як лінгвоментальний феномен / Л. В. Кравець / Українська мова і література в школі. – 2014. – №1(111). – С. 39-42.
33. Кухар Л. А. Способи формування стилістичної значущості субстантивних композитів німецької мови / Л. А. Кухар // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – № 2. – С. 151-154.
34. Лакофф Дж. Метафори, котрими ми живем / Джордж Лакофф, Марк Джонсон // Теория метафоры: Сб.: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387–415.
35. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
36. Литературный энциклопедический словарь / под ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева – М: Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.

37. Макаренко Л. М. Метафоризация концепта Dream в современном английском языке / Л. М. Макаренко // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. Серия: Филология. – Иркутск: ИГЛУ, 2009. – №2(6). – С. 93-98.
38. Мельничук Г. М. Індивідуально-авторські новотвори як засіб номінації осіб у сучасній німецькій прозі / Г. М. Мельничук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – №6. – Луцьк, 2009. – С. 367-370.
39. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : Підручник для студентів вищих закладів освіти / [С. Ю. Ніколаєва, О. Б. Бігич, Н. О. Бражник та ін.] ; під ред. С. Ю. Ніколаєвої. – [2-е вид, випр. і перероб.] – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
40. Мигирина Н.И. Типы номинации для обозначения статусов лица в современном русском языке / Н. И. Мигирина. – Кишинев, 1977. – 120 с.
41. Московин В. П. Русская метафора: Очерк семиотической теории. Изд.4-е, испр.и доп. – М.: Изд-во ЛКИ, 2012. – 200 с.
42. Некрасова Е. А. Метафора и её окружение в контексте художественной речи / Е. А. Некрасова / Слово в русской советской поэзии. – Москва, 1975. – С. 76-110.
43. Нестеренко І. Я. Явища непрямой номінації в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук / І. Я. Нестеренко. – Київ, 1997. – 17 с.
44. Овсієнко А. С. Метафора в сучасному мовознавстві: тлумачення та класифікація / А. С. Овсієнко // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2018. – № 32 (3). – С. 105-110.

45. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Типография Воронежского государственного аграрного университета им. К.Д. Глинки, 2002. – 60 с.
46. Потапова С. Ю. Номинация лица в обиходном дискурсе / С. Ю. Потапова. – Ярославль: МУ-БиНТ, 2003. – 276 с.
47. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – 343 с.
48. Присяжнюк Л. Ф. Особливості характеру співвідношення порівняння та метафори / Л. Ф. Присяжнюк // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004, № 14. – С. 254-258.
49. Рись Л. Ф., Пасик Л. А. Відонімне словоскладання у сучасній німецькій мові / Л. Ф. Рись, Л. А. Пасик // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». – 2019. – № 7(75). – С. 7-10.
50. Сасина В. П. Поле компаративности в современной английской тропике: Автореф.: дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук. – К., 1979. – 27 с.
51. Серль Дж. Метафора / Дж. Р. Серль // Теория метафоры : [Сборник] / общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 307–341.
52. Складарская Г. Н. Метафора в системе языка : [монография] / Г. Н. Складарская. – Санкт-Петербург : Наука, 1993. – 152 с.
53. Смоліна С. В. Методика формування іншомовної лексичної компетенції / С. В. Смоліна // Іноземні мови. Київ : Ленвіт, 2010. – №4. – С. 16-23.
54. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / М. Д. Степанова // – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1953. – 376 с.

55. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке / [учебн. пос. для филолог. фак. и ин-тов иностр. яз.] / – М. Д. Степанова, В. Фляйшер. – Москва : Высшая школа, 1984. – 264 с.
56. Тараненко О. О. Номинація / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія; [ред. кол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 2002. – С. 385–387.
57. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация. Виды наименований; [под ред. Б. А. Серебренникова]. – М.: Наука, 1977. – С. 129–221.
58. Телия В. Н. Номинация / В. Н. Телия // Языкознание. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 1998. – С. 336-337.
59. Телия В. Н. Типы языковых значений : связанное значение слова в языке / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 270 с.
60. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) [підручник для студ. вищ. навч. закл. з гуманіст. спец. філологія, журналістика, літературна творчість. – 2-е вид., випр. і доп.] / А. О. Ткаченко. – Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 448 с.
61. Уфимцева А. А. Лингвистическая сущность и аспекты номинации / А. А. Уфимцева, Э. С. Азнаурова, Е. С. Кубрякова, В. Н. Телия // Языковая номинация (Общие вопросы) – [под. ред. А. А. Уфимцевой, Э. С. Азнауровой, Е. С. Кубряковой, В. Н. Телии]. – М.: Наука, 1977. – С. 7–98.
62. Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи / Л. П. Федоренко. – М.: Просвещение, 1984. – 120 с.
63. Фрейденберг О. М. Античные теории языка и стиля / О.М. Фрейденберг – М.: Книга по Требованию, 2014. – 342 с.

64. Харченко В. К. Функции метафоры / [учеб. пособ.] / В. К. Харченко. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1992. – 88 с.
65. Чембай В.М. Структурно-функциональное своеобразие метафоры в произведениях М. Пришвина Автореф.: дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук. – Днепропетровск, 1979. – 19 с.
66. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации: Монография / Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.
67. Якобсон Р. О структуре русского глагола / Р. Якобсон // Избранные работы ; пер. с англ., нем., франц. – М. : Прогресс, 1985. – С. 210-221.
68. Altmann H. Wortbildung fürs Examen / Altmann Hans, Kemmerling Silke. – [2., überarbeitete Auflage]. – Göttingen : Vandenhöck & Ruprecht, 2005. – 203 S.
69. Barz I. Nomination durch Wortbildung / I. Barz. - Leipzig: Verlag «Enzyklopädie», 1988. – 411 S.
70. De Knop S. Die Rolle des Textes bei der Interpretation von metaphorischen Neubildungen / Sabine De Knop // Deutsche Sprache : Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation. – 2003. – № 31 (3). – S. 250–262.
71. Donalies E. Das Kakaopulver im Moralkorsett des Ministerfreundes. Gibt es Substantivkomposita mit umgekehrtem Determinationsverhältnis? / Donalies Elke // Zeitschrift für germanistische Linguistik : deutsche Sprache in Gegenwart und Geschichte. – 1999, №27. – S. 322–343.
72. Duden Deutsches Universalwörterbuch [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.duden.de> – Назва з екрана.
73. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.duden.de/hilfe/grammatik> – Назва з екрана.
74. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer, Irmhild Barz. – Berlin/Boston : De Gruyter, 2012. – 484 S.

75. Grice H. P. *Logic and Conversation* / H. P. Grice // *Studies in the Way of Words*. – Cambridge (Mass.), L. : Harvard Univ. Press, 1991. – P. 22-40.
76. Hein K. *Phrasenkomposita im Deutschen. Empirische Untersuchung und konstruktionsgrammatische Modellierung* / K. Hein. – Tübingen: Narr Francke Attempto, 2015. – 510 S.
77. Kühn I. *Lexikologie. Eine Einführung* / Ingrid Kühn. – Tübingen: Niemeyer. – 127 S.
78. Lakoff G. *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor* / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago: University of Chicago Press, 1989. – 230 p.
79. Liebert W. A. *Metaphernbereiche der deutschen Alltagssprache. Kognitive Linguistik und die Perspektiven einer kognitiven Lexikographie* / W. A. Liebert. –Frankfurt a. M. /Berlin / Bern / New York / Paris / Wien: Verlag Peter Lang, 1992. – 262 S.
80. Lohde M. *Wortbildung des modernen Deutschen: Ein Lehr- und Übungsbuch* / Michael Lohde. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2006. – 330 S.
81. Ortner L. B. *Grundformen der Komposition* / Lorelies Ortner // *Deutsche Wortbildung. Hauptteil 4: Substantivkomposita* / Lorelies Ortner, Elgin Müller-Bollhagen, Hans Wellmann. – Berlin: De Gruyter, 1991. – 908 S.
82. Peschel C. *Zum Zusammenhang von Wortneubildung und Textkonstitution* / C. Peschel. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2002. – 315 S.
83. Pfeiffer H. *Das große Schimpfwörterbuch. Über 10000 Schimpf-, Spott- und Neckwörter zur Bezeichnung von Personen*. – München : Wilhelm Heyne Verlag, 1999. – 560 S.
84. Polenz P. *Synpleremik I: Wortbildung. Lexikon der germanischen Linguistik* / Peter Polenz. – Tübingen: Max Niemeyer, 1973. – 372 S.
85. PONS. *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache*. – Stuttgart: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH, 1987. – 959 S.

86. Riesel E., Schendels E. Deutsche Stilistik / E. Riesel, E. Schendels. – M. :
Высшая школа, 1995. – 315 S.
87. Römer K., Matzke B. Lexikologie des Deutschen. Eine Einführung / Kristine
Römer, Brigitte Matzke. – Tübingen: Gunter Narr Verlag Tübingen. –
2., aktualisierte und ergänzte Auflage. – 2005 S.
88. Simmler F. Morphologie des Deutschen / Franz Simmler. – Berlin: Weidler,
1 Auflage. 1998. – 736 S.
89. Siebold O. Wort – Genre – Text. Wortneubildungen in der Science Fiction. –
Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2000. – 280 S.
90. Skirl H. Kompositummetaphern – semantische Innovation und
textpragmatische Funktion / Helge Skirl // metaphorik.de. – 2010 – №19. –
S. 23-45.
91. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / neu hrsg. von R. Wahrig-Burfeind. –
München, 2000. – 1451 S.
92. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache: in 6 Bnd. / hrsg. von
R. Klappenbach und W. Steinitz: – Berlin: Akademie Verlag, 1975.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Beck L. Reich heiraten! Oder Wie ich mit 58 meine Hippie-Ideale über Bord warf. – Hamburg, 2008. – 254 S.
2. Belitz B. Splitterherz / Bettina Belitz. – Bindlach : script5 Verlag, 2012. – 632 S.
3. Fröhlich S. Familienpackung / Susanne Fröhlich. – Frankfurt am Main : Krüger Verlag, 2005. – 250 S.
4. Fröhlich S. Treuepunkte / Susanne Fröhlich. – Frankfurt am Main : Krüger Verlag, 2006. – 254 S.
5. Gerberding E., Holst E. Wer sagt, dass Männer glücklich machen? Frauen am Rande des Nervenzusammenbruchs / Eva Gerberding, Evelyn Holst. – Südwest Verlag, 2013. – 192 S.
6. Gier K. Die Patin / Kerstin Gier. – Bastei-Lübbe Taschenbücher. – 3. Auflage, 2006. – 384 S.
7. Gier K. Fisherman's Friend in meiner Koje / Kerstin Gier. – Bastei-Lübbe Taschenbücher, 1998. – 301 S.
8. Gier K. Gegensätze ziehen sich aus / Kerstin Gier. – Lübbe, 2008. – 400 S.
9. Lind H. Kuckucksnest / Hera Lind. – Diana Verlag, 2016. – 448 S. – Режим доступа :
https://books.google.com.ua/books?id=mB8rCwAAQBAJ&pg=PT102&lpg=PT102&dq=sie+war+wirklich+ein+fleischgewordener+männertraum+das+musste+ich+ihr+lassen+.&source=bl&ots=MAg0z5ylbS&sig=ACfU3U22x26xkfE5mTH9OpcVJX_G_alMnA&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjwxfDc5q_tAhUslIsKHYYkKBWEQ6AEwAHoECAUQAQ#v=onepage&q=sie%20war%20wirklich%20ein%20fleischgewordener%20männertraum%20das%20musste%20ich%20ihr%20lassen%20.&f=false – Назва з екрана.
10. Lind H. Die Zauberfrau / H. Lind. – Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch Verlag, 1995. – 523 S.

11. Schrimpf U. Zara – Alles neu / Ulrike Schrimpf. – Stuttgart : Aladin Verlag, 2013. – 240 S.
12. Schrimpf U. Zara – Alles Sommer / Ulrike Schrimpf. – Stuttgart : Aladin Verlag, 2014. – 240 S.
13. Schrimpf. U. Zaras Lied / Ulrike Schrimpf. – Stuttgart : Aladin Verlag, 2014. – 320 S.

ДОДАТКИ

Додаток А

B. Belitz «Splitterherz»

Niemand beachtete mich, als ich durch das Foyer lief und nach dem Sekretariat Ausschau hielt. Ah. Da war es. Mit weichen Knien lehnte ich mich an den Tresen.

»Elisabeth ...«Meine Stimme versagte. Ich räusperte mich und versuchte es noch einmal. »Elisabeth Sturm. Ich bin neu – in der 12. LK Bio, Chemie und Französisch.«

»Wow. Das ist echt krank«, hörte ich eine unverschämt freche Stimme neben mir. Ich blickte in zwei haselnussbraune Augen über einer krausen Nase, die einem Jungen in meinem Alter gehörte. Seine Jeans hing fast in den Kniekehlen. Anscheinend war die Botschaft, dass nun wieder engere Hosen angesagt waren, noch nicht bis in den Wald vorgedrungen. »Bio, Chemie und Französisch«, sagte er grinsend und musterte mich amüsiert. »Man kann deine Unterhose sehen«, entfuhr es mir und er fing schallend an zu lachen. Die Sekretärin schaute entsetzt zu mir hoch. Mir stieg die Röte ins Gesicht. Verdammt. Genau das war einer der Gründe gewesen, weshalb ich in Köln anfangs nicht mitspielen durfte. Mein unbeherrschtes Mundwerk. »Fräulein Sturm, das ist Benni, Ihr Tutor, er begleitet Sie in Ihre Klasse und zeigt Ihnen alles. Er ist Vertrauensschüler und Schulsprecher«, sagte die Sekretärin und machte keinen Hehl aus ihrer Missbilligung mir gegenüber. »Und er ist der Sohn des Bürgermeisters«, fügte sie bedeutungsvoll hinzu. »Na dann«, sagte ich spröde und wandte mich ihm zu. »Bitte mach es kurz. Ich wollte hier nie hin, niemand wird mich mögen, ich erledige einfach nur mein Abitur.« Benni behielt sein Grinsen, doch seine Augen wurden ernster. »Du bist die aus Köln, oder?« »Ja.« Er schleuste mich durch die Gänge und wich geschickt den uns entgegenstürmenden Unterstufenschülern aus. »Ich kann dir nur den Rat geben, nicht zu sehr die Großstadtplanze rauszuhängen. Das mögen die hier gar nicht.« »Das eben war keine Großstadtplanze«, blaffte ich ihn an. »Das war pure Verzweiflung.« »Du meinst also, wir leben hier alle in

nachtschwarzer Verzweiflung? Tun wir nicht. Ich jedenfalls nicht.«Offenbar hatte ich ihn beleidigt. »So hab ich das nicht gemeint. Ich dachte nur, dass ich – ach, egal.« Ich spürte schon wieder die Tränen hinter meinen Augenlidern und blinzelte hektisch. Ich hatte es vermasselt, in den ersten drei Minuten. Respekt. »Hier ist dein Stundenplan. Und hier der Saal für deine erste Chemieblockstunde heute Morgen.« Ich lugte vorsichtig in einen Unterrichtsraum, in dem fast nur Jungs saßen und mich neugierig anschauten. Ich schreckte automatisch zurück. »Halt dich am besten anfangs ein bisschen zurück. Hier kommen die Leute auf einen zu. Du musst nichts dafür tun«, sagte Benni leise. »Du bist also Experte für das Landleben, was?«, fragte ich säuerlich. Es klingelte. »So ähnlich«, antwortete er, doch sein Grinsen war verschwunden. »Dann kannst du mir bestimmt sagen, ob nachts kopflose schwarze Reiter durch das Dickicht brechen«, platzte ich heraus. Ellie, was tust du da nur?, fragte ich mich stumm. Benni sah mich ratlos an. »Ja, natürlich, jeden Abend mindestens einer, und wenn du nicht deinen Teller leer isst, holen sie dich und vergraben dich im Wald«, antwortete er ein wenig mitleidig. Ich fühlte mich hundeelend, als ich in den Saal schlich und mich in eine freie Zweierbank setzte.

Großstadtplanze ... Bennis Bemerkung ärgerte mich immer noch. Wenn der wüsste. Ich war keine Großstadtplanze. Ich war im Odenwald aufgewachsen, in einem kleinen, ländlichen Vorort von Heidelberg. Erst als ich zehn war, zogen meine Eltern nach Köln, weil Papa in der City eine Praxis übernehmen konnte. Aber damals sollte ich sowieso aufs Gymnasium gehen – und ob Köln oder Heidelberg, das spielte keine große Rolle. Okay, Ellie, sei ehrlich, sagte ich streng zu mir selbst, als ich mich dem Bushäuschen näherte und immer zögerlicher wurde. Ich ließ mich widerstrebend auf einen der drei schmutzig orangefarbenen Plastiksitze sinken und rieb mir die Schläfen. Spannungskopfschmerzen, diagnostizierte ich aus alter Gewohnheit. Hervorgerufen durch Angst, Stress, Anspannung. Dann merkte ich in meinem müden Gedankenkarussell, dass ich beobachtet wurde. Wo blieb der verdammte Bus? Oder fuhr er nur, wenn hier mehr als eine einsame Schülerin wartete? Ich stand wieder auf

und lief nervös auf und ab. Ein summendes Motorengeräusch ließ mich herumfahren. Schwere, dicke Reifen knirschten auf dem Schotter der Haltebucht, als das Fahrzeug schlagartig bremste. Es war natürlich nicht der Bus. Sondern, wenn mich nicht alles täuschte, das schwarze Auto von vorhin. Durch die verdunkelten Scheiben konnte ich niemanden erkennen, aber ich sah, wie sich die Fahrertür langsam öffnete und eine Stiefelspitze herausschob. Zornig stürzte ich auf das wuchtige Gefährt zu. Ich war plötzlich unerklärlich wütend. – »Hallo? Wissen Sie, wann dieser verfluchte Bus fährt?«, rief ich. Die Stiefelspitze stockte.

Ich setzte zum Sprechen an, doch meine Stimme war nur noch ein heiseres Flüstern. Hilflos sah ich dabei zu, wie die Stiefelspitze wieder ins Wageninnere verschwand, eine Hand die Tür zuschlug und der Wagen mit dröhnendem Motor startete.

U. Schrimpf «Zaras Lied»

1. cooles Kapitel, in dem Griechenland und Papa weit weg sind, ich nicht schlafen kann und einen Zora-Zara-Song schreiben will

Was reimt sich auf „Wahl“?! Außer „Qual“ oder „Mahl“ oder anderer Blödsinn! Ich drehe in meinen Haaren, schüttele mich und schneide eine Grimasse. Peinlich ist das, was ich geschrieben habe. Rumpelig hört es sich an, wie ein kleines Schrottauto. Gar nicht „poetisch“, wie mein Papa sagen würde. Noch mal schütteln. Überhaupt nicht cool! Ich will einen coolen Song schreiben. Einen coolen Zora-Zara-Song für alle coolen Mädchen dieser Welt. „Cool“, das ist mutig, selbstsicher, schön und stark auf einmal. „Cool“ ist auch, wenn man etwas Besonderes tut, etwas Auffälliges, und dabei ruhig und sicher bleibt. Eva von der Eisdiele Morgenschön bei mir um die Ecke ist zum Beispiel cool. Sie kommt aus Polen, spricht komisch Deutsch, schminkt sich bunt und trägt Röcke und Blusen, die ihr ein bisschen zu eng sind. Sie umarmt und küsst alle Menschen, die ins Eiscafé kommen, egal, ob sie sie kennt oder nicht. Evas Küsse sind nass und knallend. Sie hat immer gute Laune, spricht mit lauter Stimme und schenkt den Menschen, die sie mag, Fisch und Würste. Aus ihrer Heimat, aus Polen. Die Eiscafé-Eva riecht immer ein bisschen nach Fisch. Sie riecht aber auch nach Parfüm und Apfelkuchen und nach weicher, warmer Haut. Ich liebe den Geruch von der Eiscafé-Eva! Manchmal machen sich die Jungs aus meiner Schule über sie lustig. Aber das ist ihr egal. Sie lacht dann, ihr großer Busen wackelt, und sie ruft: - Na, ihr wollen wohl mal wieder riskieren eine große Lippe? Mein Bruder Jonnie, von mir Jonnie-Popponnie genannt, ist auch cool. Der hat sich neulich im Café heimlich mit dem Lippenstift von meiner Mama einen roten Po auf die Hose gemalt, ist dann laut kichernd um alle Tische herumgeflicht und hat sich nicht einfangen lassen. Nicht von Mama und nicht von Papa. Er war einfach immer schneller! Es war ihm egal, dass er eigentlich schon viel zu groß ist für solchen Quatsch. Jonnie ist so etwas immer egal. Das finde ich super-ober-cool! Ich, das ist

übrigens Zara. Zara Schumann. Zehn Jahre alt. Um genau zu sein, zehn Jahre und vier Monate. Drittkleinste in der Klasse, dünn, Zahnsperre: inakzeptabel!

Sommersprossen, vor allem auf der Nase, braune glatte lange Haare: ganz ok.

Ein angeschlagener Schneidezahn: Hat mir der fiese Max bei einer Klopperei verpasst.

Ein Papa, Professor für Germanistik: seit neustem nie zu Hause. Hab deshalb 'ne Stinkwut im Bauch!

Eine Mama, Yogalehrerin: seit neustem immer schlecht gelaunt. Anstrengend!

Ein Bruder, Jonnie-Popponnie, lacht ständig: Er ist außergewöhnlich, sagen Mama und Papa.

Eine Feindin, Greta von Ganten: Blonde Eishexe. Die Oberbestimmerin in unserer Klasse. Ihre Freunde sind die „Gang der Bekloppten“.

Ein Kater, Pascal: schwarzer Kuscheltiger. Er heißt nach einem französischen Philosophen, den mein Papa toll findet.

Gerade sitze ich in meinem Bett und kritzele auf ein Papier. Draußen kann ich durch das Fenster Sterne sehen, einen halben Mond und meine Birke mit dem krummen Stamm, die sich im Wind biegt. Es ist Nacht, und ich kann nicht schlafen. Ich will dieses coole Zora-Zara-Lied schreiben! Das ist mein großer Plan für die Woche vor dem Schulbeginn. Eigentlich wollte ich das schon im Sommer tun, in den Ferien.

Aber da hatte ich dann zu viele andere Dinge vor! Ich fuhr mit meinen Eltern und meinem Bruder nach Griechenland. Dort bin ich ganz viel geschwommen und habe Bücher gelesen, in der Sonne. Eis haben wir gegessen, Jonnie-Popponnie und ich, Massen von Eis! Ich am liebsten Haselnuss und Himbeere. Wir haben Sandburgen gebaut und Seeungeheuer gespielt. In Griechenland war alles so gemütlich und friedlich! Papa hat Mama den Rücken eingecremt und wollte nicht, dass sie ihm seinen Rücken eincremt. Mama hat Fisch und Pasta gekocht und jeden Morgen Melonenschiffe für mich und Jonnie geschnitten. Wir haben die Melone geschlürft

und dabei zusammen in die Sonne gekuckt, direkt in die Mitte. Dann haben wir die Augen zugekniffen und die schwarzen Sterne und Raketen gezählt, die sich gedreht haben, im Auge. Jonnie hat seine Plastiktrommel überall mit hingeschleppt, selbst an den Strand und ins Meer und auf die Toilette vom Strandrestaurant. Papa hat jeden Morgen drei verschiedene Zeitungen gelesen. Mama hat Yogabücher studiert, seltsame Verrenkungen am Strand gemacht und laut und prustend geatmet. Ich habe versucht, einen Wollbikini für Jonnies Teddybären Tarzan zu stricken und bin jeden Tag mindestens sechs Mal ins Wasser gegangen. Ich habe Körper vom Felsen geübt und mir vorgestellt, ich wäre die „rote Zora“. Das ist die Heldin von einem Buch, das ich liebe! Deshalb will ich ja auch einen Song für sie schreiben, also, unter anderem. Papa hat mir das Buch geschenkt. Zora hat feuerrote Haare und ist stark, mutig und selbstbewusst. Sie hat keine Eltern mehr und lebt mit anderen Kindern in einer Stadt in Kroatien. Am Meer. Zora ist die Chefin von einer Jungsbande. Wenn sie sagt „Ich bestimme über die Uskoken!“, dann hören alle auf sie, selbst der böse Duro. Die Kinder und die rote Zora sind arm und alleine, aber sie halten zusammen und helfen sich. Wenn ich vom Felsen ins Wasser gesprungen bin, in Griechenland, habe ich mir immer vorgestellt, ich wäre Zora! Wie sie vor den Jungs ins Wasser springt, von ganz oben. Von dort, wo kein anderer Junge sich mehr hintraut. Dann hat der Wind in meinen Ohren gesaust und ich habe mich wie ein Vogel gefühlt.

Jetzt fühle ich mich aber nicht wie ein Vogel. Gar nicht! Jetzt bin ich eine müde Socke. Ein Schlappsack. Ein uncooles dünnes Mädchen mit Schnittlauchhaaren, einer Zahnsperre und einer Menge Probleme am Hals. Shit, so'n Shit! Alles ist anders, jetzt. Ich bekomme Bauchschmerzen, wenn ich darüber nachdenke. Tiefe, dunkle Grummelbauchschmerzen, ganz unten drin, im Bauch. Ich drücke mein Kopfkissen auf den Grummelbauch und schnappe mir Pascal, den Kater. Dann lasse ich mich nach hinten auf meine Matratze fallen und halte den Zettel mit dem Liedtext so dicht vor meine Augen, dass die Schrift verschwimmt:

Mir doch egal, echt mal, total! Was die Andern von uns denken, du hast die Wahl...

Mein uncooles Zora-Zara-Lied. Das uncoolste Lied aller Zeiten! Ich muss weinen. Mein Papa würde mich jetzt in die Arme nehmen und meine Haare kraulen. Ich würde mich an ihn kuscheln, und alles wäre gut. Aber mein Papa ist nicht hier, bei uns. Und genau das ist das Problem. Als wir aus Griechenland zurückkamen, hatte Papa einen Brief bekommen. Er freute sich riesig und hüpfte wie ein wild gewordenes Kaninchen durch die Wohnung. Papa sang und lachte und küsste meine Mama ab und küsste Jonnie-Poponnie ab und mich. Mama erklärte uns, dass Papa jetzt an einer wichtigen Universität in Paris unterrichten darf. An der Sorbonne. Deshalb freute er sich so! Das konnten wir gut verstehen, Mama, Jonnie und ich. Mein Papa ist Professor für Germanistik, also für die deutsche Sprache und Literatur. Jonnie, Mama und ich, wir freuten uns natürlich mit Papa, und Mama holte eine Flasche Sekt aus dem Kühlschrank. Jonnie und ich tranken Orangensaft und Mama und Papa Sekt, und wir stießen alle an. Es machte kling!, und Papa lachte wieder und sang und küsste. Plötzlich begann Mama zu weinen und rannte in ihr Zimmer. Jonnie kuckte komisch und drückte sein Gesicht in meinen Bauch. Ich schaute meinen Papa an und fragte: - Und was ist dann mit uns?! Eigentlich?!

So ist das jetzt: Papa ist in Paris, seit drei Tagen. Dort wird er sich eine Wohnung suchen, und wir werden ihn nur noch selten sehen. Mama hat ständig eine rote Schniefnase, weil sie immer weint und weint und heult und heult. Ich muss das jetzt sagen: „heult und heult“, auch, wenn sich das ein bisschen gemein anhört, aber ich bin sooo genervt von meiner heulenden Mama! Jonnie-Poponnie und ich, wir sind auch traurig, aber wir zeigen das nicht so wie Mama, weil ja nicht alle ständig und immer heulen können! Ich muss jetzt zwar auch wieder weinen, aber keiner merkt's. Noch nicht mal Pascal. Der ist eingeschlafen. Ich öffne die Schublade von meinem Nachtschrank und hole mein Handy raus. Das hat mir mein Papa geschenkt, am Flughafen, damit ich ihm immer simsens kann, wenn ich will, und ihn anrufe, wenn

ich Sehnsucht habe. Meine Mama hat sich aufgeregt über das Handy, weil das „Konsumwahn“ ist und „Technikmist“, eine „giftige Strahlung“ hat und außerdem total teuer ist. Weil ich noch zu klein dafür bin und überhaupt. Aber ich habe mich gefreut und den Papa ganz doll gedrückt, und wir haben uns in die Augen gekuckt. Papa hat mich auf die Stirn geküsst, auf den Papa-küsst-Zara-Ort.

Liebster Paposchka! Ich habe einen Grummelbauch, und alle schlafen, nur ich nicht. Wer war eigentlich Pascal? Ich meine, der Richtige? Deine Zora-Zara tippe ich in das Handy. Dann schlafe ich ein.

U. Schrimpf «Zara – Alles neu»

Jonnie ist anders an die anderen Kinder. Er spricht ein bisschen nuschelig und macht Fehler. Ich finde, es klingt sehr lustig! Er sagt zum Beispiel Sssule anstatt Schule und Eselfant anstatt Elefant. Papa findet, Jonnie ist ein Dichter. Jonnie-Poponnie ist auch ein bisschen langsamer als die anderen Kinder und ein bisschen kleiner und runder und er hat nicht so viel Kraft in den Armen wie die anderen. Er ist freundlicher und lustiger und lieber als die meisten anderen Kinder. Jonnie ist eigentlich immer gut gelaunt! Mein Bruder liebt Musik, genau wie ich. Man kann sagen, dass wir beide besessen sind von Musik. Am liebsten würden wir immer nur Musik hören und singen und tanzen. Jonnie spielt Trommel und ich singe dazu.

Jonnie-Poponnie liebt es auch, zu essen: Schokolade und Pommes, Gummibärchen und Würstchen, Nudeln mit Ketchup und alles. Jonnie hat einen kleinen weichen, kugelrunden Bauch, dicke rote Backen, weiße sanfte Haut, helle, strubbelige Haare und eine Brille. Die Ärzte und Wissenschaftler sagen, Jonnie hat das Downsyndrom. (...)

Ich renne aus dem Zimmer, die Schultüte hinter meinem Rücken versteckt, und falle fast über Jonnie. Ich will rufen: „Jonnie-Poponnie, deine Schultüte ist fertig, kuck doch mal!“, aber die Worte bleiben mir im Hals stecken: Jonnie sieht furchtbar aus! Er trägt einen zerrissenen lila Rock aus unserer Faschingskiste über seiner dunkelblauen Leinenhose. Er hat sich zwei große rote Kreise auf die Backen gemalt und seine schwarze Piraten-Augenklappe umgebunden. Schrecklich! Jonnie strahlt, als er mich sieht, und ruft aufgeregt: „Sssuhtüte! Sssuhtüte!“

Mama kommt aus der Küche, sieht mich und fragt mit leiser Pass-gut-auf-was-du-jetzt-sagts-sonst-gibt-es-ein-Riesendonnerwetter-hast-du-das-verstanden?!-

Stimme: „Ist irgendetwas, Zara?“

„Willst du ihn so in die Schule gehen lassen?“, frage ich.

„Was heißt ‚so‘? Jonnie hat sich schick gemacht. Ich finde ihn schön.“

Mama neigt sich zu Jonnie, streicht ihm seine Haare aus dem Gesicht und gibt ihm einen Kuss auf die Nase.

Jonnie lacht und ruft: „Sick gemacht. Sick gemacht.“

U. Schrimpf «Zara – Alles neu»**Zaras Rap: der „Zora-Zara-Song“**

Heute bin ich aufgestanden und hab gleich gedacht
jetzt wird Klartext gesprochen, jetzt wird ein Lied gemacht
für Mädchen, die sich trau'n, auch mal aufzumucken,
die den Strebern in der Schule vor die Füße spucken.

Mir doch egal, echt mal, total!

Was die andern von uns denken, das ist doch banal!

Hey, du hast die Wahl, deine Meinung zu vertreten

und dich nicht darum zu kümmern,

was die andern runterbeten.

Ich will den Urknall, die Farbenexplosion,

ein Meer von Gefühlen und die große Vision.

Unser Leben ist krass, wir sind frei zu entscheiden,

und das ist unser Ass!

Für Zora mit dem roten Feuerhaar

und Zara, die schon immer schneller war.

Für Lora, mit der du auf Traumwolken schwebst,

und Lara, mit der du dunkle Stunden überlebst.

Ein Lied für alle Mädchen, die Zoranien kennen,

die nicht bei jedem Wehwechen gleich zu Mami rennen,

sondern frei sind für die Reise in das Zauberland.

Ey, packe deine Flügel aus und gib mir die Hand!

Auf dem Weg zur Schule ist alles grau in grau,

die Sonne hinter Wolken, und 'ne einsame Frau

glotzt mich an aus ihrem Fenster.

Da frage ich mich leise: Sind das alles nur Gespenster

oder leben die noch? Komm raus aus deinem Loch,

streck die Nase in den Wind, du kannst es doch!

Viele Menschen sind so blind, sie sehen das Leben

nur als wirres Labyrinth und kleben

aufm Hocker. Ey, bleib doch mal locker!

Fang an zu moven und zu grooven!

Unser Leben ist Flow, wir sind frei, uns zu bewegen,

und das ist unsre Show!

Für Zora mit dem roten Feuerhaar

und Zara, die schon immer schneller war... (Refrain)

Am Nachmittag zu Hause bin ich müde und will chillen,

doch keine Chance: Ma fängt an zu brüllen.

Sie hat Stress wie immer und an mir lässt sie's aus.

Also geh ich in mein Zimmer

und kick die schlechte Laune raus.

Ich lass mich nicht dissen,

will Respekt nicht vermissen

von Ma und von Pa nicht und von keinem in der Welt.

Ich mache mir das Leben, wie es mir gefällt!

Ich texte und ich reime bis zum Sonnenuntergang,

werde groß wie eine Riesin durch meinen Flammen-Gesang!

Unser Leben ist Beat, wir sind frei, uns zu äußern,

und das ist unser Lied!

Für Zora mit dem roten Feuerhaar

und Zara, die schon immer schneller war... (Refrain)

U. Schrimpf «Zara – Alles Sommer»

Das Meer schwappt bis zu meinen Füßen. Wie riesige Pfifferlinge rauschen die Bäume im Wind. Ich muss an einen Science-Fiction-Film denken. Laut ist es hier! Still und alleine. Die Beine ziehe ich an den Bauch, und meine Arme schlinge ich um die Beine. Eine Igel-Kugel bin ich. Die rollen sich zusammen, wenn sie einen Schreck bekommen. Was Elias jetzt macht? Und Jonnie-Poponnie? Ich weiß nicht, wie spät es ist. Hab keine Luft, aufs Handy zu sehen. Der Himmel schimmert weiß-rosa-grau-schwarz-gelb, ein bisschen wie mein neues Lieblingseis, „Heiße Liebe“. Das ist Vanilleeis gemischt mit Himbeersoße. An den Rändern sammelt sie sich dick und dunkelrot, mit ganzen Beeren.

„Hey!“

Ich schrecke zusammen. Margie steht vor mir. Sie lächelt mich an. Ihre Haare flattern im Wind.

„Hey!“

„Kann ich mich setzen zu dich?“

„Klar.“

Margie setzt sich und breitet eine Decke aus:

„Magst du?“

„Ja.“

Wir kuscheln uns aneinander. Margie ist weich und warm, ein bisschen wie Perihan.

„Du magst Greta nicht, ja?!“

„Stimmt!“

Ich nicke heftig und sehe auf das Meer. Geradeaus.

„Und Greta mag dich nicht, richtig?“

„Richtig.“

Margie lacht. Dann sind wir wieder still.

Margie räuspert sich: „Meine grandmother sagt ‚If life gives you lemons, make lemonade.‘ Du verstehst das?“

Ich schüttele den Kopf:

„Nö. Es heißt außerdem ‚Großmutter‘.“

Margie kichert: „Okay, Großmutter. Also, das will sagen: ‚Wenn das Leben gibt dich Zitronen, mach lemonade raus.‘ Richtig?!“

„Hä?!“, ich kichere jetzt auch, „versteh ich nicht.“

Ein bisschen dumm stelle ich mich. Es ist süß, wie Margie versucht, mir zu erklären, was sie meint.

„Hmm...“, Margie kratzt sich am Kopf, „wie kann ich das sagen? Zitronen sind shit, sauer, aber du kannst was Gutes machen daraus, lemonade, die ist dann süß.“

„Ach so!“, ich lache, „du meinst, Greta bei Rock-auf-Rügen ist wie Zitronen! Aber wenn ich sie so richtig schön zusammenpresse und Tonnen von Zucker draufschütte, dann wird vielleicht Limonade draus, und ich hab doch noch Spaß?!“

Margie grinst mich an: „Genau.“

Wir sehen uns an und werfen uns gleichzeitig nach hinten in den Sand.

„Stell dir vor, eine Zitronen-Greta in ´ner riesigen Zitronenpresse, wie sie zappelt und kreischt, aber keine Chance, gleich ist sie leckere Prickellimonade, mmmh!“, ich lecke mir die Lippen ab.

Margie hält sich den Bauch vor Lachen.